

A BÉKEPÁRT

A MAGYAR FORRADALOMBAN.

VÁLASZUL
IRÁNYI DÁNIEL RÖPIRATÁRA.

IRTA
KOVÁCS LAJOS.

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA
IV. VÁCZI-UTCZA 11.
—
1883.

TISZTELETTEL AJÁNLJA
A „LAPPANGVA TURKÁLÓ VAKANDOK-BANDA“
MÉG ÉLŐ TAGJAINAK:

BITTÓ ISTVÁN
GLAVINA LAJOS
HORVÁTH BOLDIZSÁR
HUNFALVY PÁL
JÓKAI MÓR
IVÁNKA ZSIGMOND
KANDÓ KÁLMÁN
LÓNYAY GÁBOR
Gr. LÓNYAY MENYHÉRT
SIMON RUDOLF
SOMOGYI ANTAL
ZEYK KÁROLY
ZICHY ANTAL

EXCELLENTIÁS, MÉLTÓSÁGOS ÉS NAGYSÁGOS URAKNAK

LEGSZERÉNYEBB BAJTÁRSUK

A SZERZŐ.

U. i. Kiket gyarló emlékezetem e diszes koszorúból kifeledett volna,
bocsássanak meg. Kérem jelentsék magokat, sietni fogok
kiigazítani.

Tetszett Irányinak hirlapi felszólalásán túl még röpiratban is terjeszteni vádakat a békepárt ellen, melyek a mily igaztalanok, ép oly súlyosak, és csak azt bizonyítják, hogy ő „sem nem tanult, sem nem feledett“ harmincznégy év alatt semmit.

„Mi és ti“ állunk ma is szemben, mint 1849-ben

Akkor is Irányi idézte fel a házban a „mi és ti“ vitát, ma is ő éleszti azt fel az irodalomban.

Ám legyen neki az ő kedve szerint.

Mi akkor is kinyomattuk — lapunkban — az „*Esti lapok*“-ban, hogy egyetlen szavukat sem hallgatjuk el, semmi támadásaik elől nem hátrálunk.

Ma sem mondhatok egyebet, mint lapra lapban, röpiratra röpiratban számolunk velök.

Az irodalmi vita azonban, noha történelmünk legérdekesebb eseményei körül forog, az ő kezében a forradalmi pártok szenvedélyes recriminációinak színét ölti magára.

Ő akkori benyomások alatt 1850-ben írt emlékiratra, akkori hangján felel ma. Ez szomorú, de hű képét adja az akkori pártviszonyoknak.

Ez is bir nem csekély történelmi érdekel, de a valóságot egyoldalúságában téveszti.

A vitát csak úgy tehetjük élvezhetőbbé, ha az okmányokból és elvitathatlan tényekből a történelmi igazságot is felmutatjuk, és helyreállítjuk.

Lesz erre gondom válaszomban.

Mielőtt a történelmi tényeknek, mennyiben ezen ügghöz tartoznak, elmondásához fognék, szükséges Irányinak röpirati támadásaira némieket megjegyeznem:

Irányi mai felháborodását Kemény emlékiratának olvasása okozta.

Ennek alkalmából ő a békepártot halmozza el a legsúlyosabb vádakkal, oly vádakkal pedig, melyek akkor, és ma is valóságos hazaárulás volna.

„A kik a nép választottait széjjel kergetni“

„A szabadon választott kormányt erőhatalommal megbuktatni“

„Az ellenséggel a nemzet jogainak árán egyezkedni akartak.“ Így szól Irányi ma is a béke-pártról.

Ebből ugyan egy árva szócska sem igaz.

Hogy ők — t. i. Irányi és társai 1849-ben is így szóltak, mint ma a röpiratban, arról mindennapos idézeteket birnék felmutatni azon időből.

Nem szóltak ugyan így a házban, mert párszori kísérleteire Madarász Lászlónak megadta a ház a megérdemelt jutalmat, de szóltak lapjaikban, kiváltkép a „Márczius Tizenötödikében“, melyet Debreczenben az ápril 2 ki ülésben a ház — tehát a törvényhozó testület — a közmegvetésnek utalt ki.

Képzeltető-e, hogy midőn mi Debreczenben a forradalom hevében a legszigorúbb véstörvények alatt éltünk, hol még a hírterjesztésre is a honárulás súlyos büntetése volt kimondva, ők pedig, t. i. Irányi és társai, Kossuth nyílt pártfogása mellett a hatalom teljes birtokában voltak, képzeltető-e, hogy ha a mondott vádakkból csak egy szócska is igaz, azaz bizonyítható lett volna, mi legalább a vizsgálatot vagy nyomozást kikerülhetjük?

Lám mi vádoltuk Kossuth kedvencz titkárát — ő azonnal elbocsátotta.

Vádoltuk a kormánynak Kossuth után legtevékenyebb tagját, az ő mindenesét — Madarász Lászlót — az országgyűlés vizsgálatot rendelt, a vizsgálat befejeztetett és a bűnvádi pörbefogadás elrendeltetett, mitől csak a menekülés mentette meg.

A béke-párt egyetlen tagja ellen még csak vizsgálat sem kéretett soha. Bűnüknek egyedüli bizonyítéka ma is az akkori Márczius Tizenötödike rágalmozásai és Irányinak mai röpirata.

Mennyire kellett örülnie Irányinak, midőn Kemény emlékiratában némi nyomokat talált a béke-párt és Görgey közti érintkezésről, az országgyűlés fegyveres szétosztatásáról sat.

Fölötte könnyű feladat mindezeket és Irányi egész erre alapított építményét a maga értéktelenségére szállítani, kivált miután Irányi, hogy e gyarló anyagot felhasználja, egy bogarat elefánttá fú fel, a pesti és debreczeni dolgokat összeszezálja — az időt, melyben bizonyos események történtek, nem is említi.

Egyben van igaza Irányinak. Azon párt, mely békét akart és megférést Ausztriával, egy

volt Pesten és Debreczenben. Egy alapon állott 1848. márcziustól, 1849-ben Debreczenben is, sőt végkép 1867-ben is.

Irányi oly pártot támad meg ma, melynek legkiválóbb tagjai rég a sirban nyugszanak.

Batthyányi, Széchenyi, Deák, Eötvös, Mészáros, Klauzál, Almásy Pál, Kemény Zsigmond és Dénes, Barthal György, Kazinczy Gábor, Szász Károly, Zeyk József, Bethlen János, Gorové, Kubinyi Ferencz, Duschek, Nyáry, Bezerédy István, Pázmándy Dienes, Teleky Domokos, Zoltán János, Szunyogh Rudolf, Salbeck György, Pálffy János, Buday sat. rég lenyugodtak már.

A még élők közt is van három volt miniszter, pár főispán, több politikai és irodalmi kitűnőség.

Nevezzen meg nekem Irányi azon időből egyetlen embert soraikban, kiknek azelőtt a magyar közéletben elismert neve volt — mert hisz Teleky László, Nyáry, Kubinyi, Patay, Zsembery 1848-ban a parlamentben ellenzéki padokon foglaltak helyet a kormány s így Kossuth ellen is, de mihelyt egy pártocska forradalomra kezdett dolgozni, Teleky azonnal külföldre kívánt megbízatást s elment Párisba, Nyáry, Kubinyi, Patay Debreczenben elfordult a forradalmiaktól, Zsembery otthon maradt s nem verificáltatott.

Maga Pulszky elismeri, sőt ma érd-mül rója fel Kossuth rovására, hogy az ő környezetének merőben középszerűségek jutottak a magyar világnak akkor kitűnőségekben gazdag tömegéből.

De ha ez igaz — pedig nagyon is igaz, akkor mégis némi meggondolást fog kelteni a későbbi nemzedékben, hogy az időben valamennyi neves embere a hazának másutt keresett helyet,

nem köztök, hanem oly pártban, melyre ma is Irányi a legundokabb vádakat halmozza.

A dologban szomorú csak az, hogy harmincnyég év telt le a forradalom óta, s ez idő történelme még ma is oly kevésbé van tisztázva a köztudatban, hogy azon időbeli pártok élő maradványai ma is a pártszenvedély akkori élességével szólhatnak egymáshoz és e recriminációik felett nem térhetünk szótlán napirendre.

„E gyűlölet — így szól Irányi mai röpiratában — ma sem aludt ki sokak szívében, s hol nyiltan, hol palástolva ki-kitör harminczöt év múlva is.“

Teljes igaza van Irányinak. De ezt csak nem mondhatja Kemény Zsigmondról, ki rég a sirban nyugszik, emlékiratát pedig 1850-ben írta.

De hogy állítása a régi gyűlöletről, mely ma is ki-kitör, igaz, a legfényesebb bizonyíték — röpirata.

Csak e gyűlölet magyarázhatja meg azon megfontolatlan könnyelműséget, melylyel minket érdeklőleg röpiratában így szól:

„Az elítélt múlt rehabilitációjának kísérletei és Kossuth elleni támadások még mindig napirenden vannak.“

No már van-e ember a magyar földön, ki azt láthatná, hogy a Kossuth elleni támadások ma napirenden vannak Magyarországon.

A kik látnak, azok épen az ellenkezőt láthatják, daczára annak, hogy Kossuth — mint Békésmegye alispánjához írt válasza mutatja — a „80-ik életéve betöltésének alkalmából való megemlékezést“ oly politikai motivumoknak tulajdonítja, melyeket loyális magyar polgárnak elismerni nem lehet — ma, nem szabad.

Beszél továbbá nekünk Irányi „elitelt mult rehabilitációjának kísérleteiről.“

De az istenért: kinek multja van elitélve s szorúl rehabilitációra?

Az „elitelt multat“ nem a mi rovásunkra jegyezte a kérlelhetlen történelem.

Ti — hogy a régi nyelven szóljak — forradalmat akartatok, hü szövetségességei voltak — bár öntudatlanul — a horvát bánnak és fellázadt nemzetiségeknek, kik a magyar-osztrák viszályból meritették reményeiket.

A forradalom meglett — de a játszmát elvesztettétek.

Mi békét akartunk és megférést Ausztriával a megnyert 48-ki alapon, ez alapon békültünk volna bármikor, és végkép ki is békültünk 1867-ben.

Ti ott kinn is a számkivetésben újabb forradalom, vér és pusztuláson működtetek — szerencsénkre — sikertelenül.

Mi addig itthon sanyáru nyomás alatt dolgoztunk ernyedetlenül a kibékülésen, végkép — sikerrel.

Kinek van tehát a történelem által elitelt multja?

Kinek van közülünk rehabilitációra szüksége?

Sőt azt mondja Irányi ma röpiratában, hogy „mig a nemzet választottai számkivetést szenvedtek, mi itthon könyveket irtunk az üldözöttek ellen.“

Hol van egyetlen egy könyv tőlünk?

Ellenkezőleg mi azon dolgoztunk itthon és pedig sikerrel, hogy Irányi és társai ma itthon élnek az alkotmány oltalma alatt és szórhatják ellenünk vádjait még szabadabban, mint egykor Debreczenben.

Irányi ma is röpiratában azt mondja a békepártról, „hogy az minden áron“, más helyen, hogy „a nemzet jogainak árán“ egyezkedni akart.

E vád, melyet Debreczenben mindennap hangoztattak Irányi és társai, de kívülők senki, sőt maguk sem hitték, főleg engemet és ma Keményt is érint.

Kemény tehát azon időben, midőn hadseregünk Görgey vezérlete alatt diadalról diadalra haladt, kísérve az elvonuló ellenséges seregeket — Kemény akkor volt kész minden áron békülni és pedig azon Kemény, aki 1860-ban ostromállapot alatt, tíz évi nehéz nyomorgatás után, még Deák ellenvetése daczára is kimondotta az akkor iránytadó „Pesti Napló“-ban, hogy a békülés első feltétele a „restitutio in integrum“, azaz a 48 iki szentesített törvények elismerésénélkül nem is lehet nekünk, nem is szabad kiegyezési alkudozásokba bocsátkoznunk.

És ez elengedhetlen elvet állította fel és vivta ki Kemény a bécsi hatalmasok „verwirkt“ elmélete ellen, s ellenében az egész magyarországi szinte hatalmas conservatív pártnak, mely a miniszteri rendszerről majdnem oly mérvben irtózott mint a bécsiek, de a hazánk iránti jobb hangulat megnyerésében az uralkodó körül nagy érdekemet szerzett.

Mi engem illet, Irányi szerint én is minden áron békültem volna Ausztriával a harci sikerek legfényesebb napjaiban, míg 1860-ban Kemény oldala mellett vittam a történelmi alap teljes elismerése mellett; bizonyítja ezt Szatmár-megye felirata 1860. december elejéről, melyet szövegezve indítványoztam, bizonyítják a „Pesti Napló“-ban számos cikkeim, 1862-ben önálló röp-

iratban „A birodalom új szervezése magyar befogás szerint“ cím alatt. Bizonyítja az 1863-ban általam szerkesztett „Független“ című napi lap. És bizonyítja az 1864 elején nevem alatt közrebocsátott röpirat, melyben a páritáson nyugvó dualismus rendszerét minden részleteiben kifejtettem és az 1867-ki kiegészítés egyedül elfogadható modalitásait kimutattam.

Sem Keménynek, sem nekem nincs politikai eszméinkben részlet, melyre nyomtatványban ne hivatkozhatnánk.

Természetesen, 1839-től szinte 1869-ig folytonosan a politikai irodalom terén forogtunk mindketten, többnyire együtt, és bensőleg soha sem váltunk el, még akkor sem, midőn a világ szemei előtt külön utakon látszottunk járni.

Tehát mi, kik tíz évi sanyargatás után a német világban legmakacsabb védői voltunk a 48-ki álláspontnak, mi lettünk volna hajlandók a magyar világ legfényesebb napjaiban minden áron vagy a „nemzet jogainak árán“ békülni.

Valóban ilyet csak is Irányi mondhat, de ő maga sem hiszi.

Mi azon helyzetben vagyunk, hogy midőn mi a történelmi igazságot meglevő okmányok és elvitathatlan tények alapján elmondjuk, ők ezt magukra rettentő vádnak veszik.

Tessék nekik okmányokat vagy tényeket, melyek bizonyítottak ellenünk, idézni, mi meghajlunk az igazság előtt.

De sem légből kapott állításokra, melyeknek egyetlen árnyékát sem bírják beigazolni, sem a „lappangva turkáló vakandok-banda“ elnevezésekre, sem a debreczeni piacz szótárából köl-

csönzött declamációkra nem adunk semmit, ma úgy nem, mint 1849-ben Debreczenben.

Sorainkban a haza legtiszteltebb emberei voltak, kiknek nagy része az ország közbecsülésében már lenyugodott, s mint koruk kitűnőségei fognak élni a magyar történelemben mindenkoron, kik legalább is — mert holtak — annyi kiméletet érdemelnének, mint tőlünk a 80 év élvez.

Legyen e helyen nyitányul ez Irányinak elég. Térjünk érdekesebb tájak felé, melyeket a történelem tár fel előttünk.

I.

Midőn 1848. márcziusban az országgyűlés nagy küldöttsége Bécsbe ment, és annak előterjesztéseire Ő felsége a magyar független miniszterium alkotásához királyi megegyezését adta, azonnal felmerült magas helyen a *pragmatica sanctio* ügye azon aggályban, nehogy az ez által alkotott törvényes kapcsolat épsége az új viszonyokban gyöngittessék.

Kérdést intéztek ennélfogva a már kijelölt elnökminiszter Batthyányi grófhhoz: a *pragmatica sanctio* alapján létre jött birodalmi kapcsolatból minő kölcsönös kötelezettségek hárulnak Magyarországra és minő értelmezésben kész azokat az alkotandó magyar miniszterium teljesíteni?

Batthyányi gr. értekezve az illetőkkel világos és határozott választ adott, mely a dynastiát és a bécsi köröket teljesen kielégíté, nem is kíván-

tak egyebet, csak hogy ezen nyilatkozványt Batthyányi gr. mint miniszterelnök az országgyűlés színe előtt is ismételje, s értelmezése ez által nyerjen országos megerősítést.

Igy lőn. Pozsonyban Batthyányi gr. ha emlékezetem nem csal, Somogy megyének ma is élő követe által interpelláltatván, megadta a magyarázatot, mely az ország rendei által egyhangu helyesléssel fogadtatott.

E nyilatkozat ebből állt:

A *pragmatica sancti*ónál fogva az egész birodalom territorialis integritását megvédeni kölcsönösen kötelezve vagyunk. Ha tehát annak része elszakadni akarna vagy Ő felsége hadai idegen hatalom sergei által támadtatnának meg, kötelesek volnánk a birodalom territorialis épségét és Ő felségét idegen támadás ellen megvédeni.

Ezen magyarázatnak megvolt akkor actualis érdeke, mert Olaszországban Ő felsége tartományai már lázadásban voltak, és a birodalomtól való szakadást kimondották, később a szárd király sergei is megtámadták Ő felsége hadait.

Ezzel a *pragmatica sancti*ó ügye rendeztetett.

Néhány nappal később szóba jöttek a birodalom két fele közti közösügyek is, és ezek iránt Ő felsége egy kir. leiratban nyilatkozott is, mely azonban nagy felháborodást okozott a pozsonyi országgyűlésen, mire azonban a főherczeg nádor kinyilatkoztatta, hogy ő azonnal személyesen járul Ő felségéhez és közvetíti a vitás pontok kedvező megoldását.

Márczius 31-kén olvastatta fel a főherczeg nádor Ő felségének újabb kir. leiratát, melynek tartalma az öröm és hálás elismerés kifakadásai

közt fogadtatott. Deák és Kossuth tolmácsolták az országgyűlés teljes kielégítését a kir. leirat által.

Fájdalom, sem az uralkodó, sem a magyar törvényhozás nem tartotta szükségesnek, hogy a diaetalis tractatusokban megállapított részletek ép úgy részletezve mondassanak el a törvényben. Megelégedtek az elvi megemlítéssel. Ezért ott találjuk a 48-ki törvényekben a *pragmatica sanctio* megemlítését, a korona egységét és kapcsolat épségét mint alapot, és a közösügyeket.

Ha azonban mi a 48-ki törvényeket a diaetali tractatusok részletezésével összefoglaljuk, megtaláljuk az új állam-rend szabványait egész totalitásukban és pedig világos és határozott alakban.

Ezeket azért kell itt idéznem, hogy kimutassam azon az uralkodó és törvényhozás által elfogadott közjogi alapot, melyet a béke és rend emberei 48-ban elfoglaltak, és melyet minden tulkapások ellen felülről vagy alulról hiven megvédeni törekedtek.

A 48-ki törvények által megjelölt politikai állás tehát elég világos és határozott volt, hogy mind hazánk belviszonyait, mind az Ausztriával való kapcsolatot illetőleg kétséget hagyott volna fenn, mert

Magyarország önálló független kormányzása mellett kimondatott

a korona egységében az uralkodó egysége,

a kapcsolat épségében a birodalom integritásának megvédésében a közös kötelezettség —

a közösügyekben a kir. udvartartás, közös diplomacia, a hadsereg közös osztályainak fenntartására Magyarországot aránylagosan illető költségek fedezése.

E mellett Ő felsége fentartotta magának az egyházi beneficiumokra, katonai tisztségekre való kinevezési jogot és országunk határain túl a hadsereg feletti rendelkezést a személye mellé kinevezendő magyar miniszter ellenjegyzése mellett.

Ez volt tehát a 48-ki törvényes állás a magyar politikában, melyet a nemzet közlekedéssel és hálás elismeréssel fogadott, Ő felsége pedig 1848. április 11-kén Pozsonyban szentesített.

Ez volt azon állás, melyre a nemzet 1848. márcziusban minden erőfeszítés, minden rázkódások és véráldozat nélkül az idők kedvezése által jutott,

És a politikai és társadalmi átalakulás e mérvében áll Kossuthnak elvitathatlan érdeme.

Az maradhat mindig kérdés közöttünk: vajon az átalakulás azon mérve, melylyel a nemzet egyszerre elárasztva lőn, és a keresztülvitel modora helyes volt-e?

És én, mint Széchenyi gr. leghivebb követője, szívesen bevallom ma is, hogy a keresztülvitel modorában Széchenyi gr. nézete mellett vagyok ma is, sőt az átalakulás nagy mérvét akkor vele kockáztatónak hittem magam is.

De azt is örömet bevallom, hogy a későbbi idők igazolták, miszerint nemzetünk e nagyszerű átalakulásra elég képességgel bírt s azt is, hogy nem volt az időben nemzetünknek egyetlen politikusa Kossuthon kívül, ki ily mérvű politikai és társadalmi átalakulást indítványba hozni elég bátor és ellenmondás és küzdelem nélkül megnyerni elég hatalmas lett volna.

Ebben fogja találni a jövő kor elfogulatlan történésze Kossuth politikai missióját, s azon állást, mely őt történelmi korszakot alkotó

alakká fogja tenni és tette nemzetünk mivelődésének történetében, mit tőle elvitatni nem fog soha senki.

A márcziusi törvények szentesítése a legmagasztosabb állapotási pont nemzetünk történelmében. E ponton az uralkodó és népe közti bensőségnek oly jeleneteivel találkozunk, mint sem az előtt, sem azóta soha.

E napot követő időben csak öröm és lelkesedés tölti be az országot és lakosait minden rétegeiben. Pár hét százados szenvedésekért látszott kárpótlást adni a nemzetnek. Senki sem gondolt az áldozatokra, melyet a köznek hozott, a legfásultabb sem maradhatott érzéketlen a közöröm és lelkesedés nyilvánulásainál.

Nem volt józan ember az országban, ki a megnyert álláspont vívmányait keveselte volna, s ha létezett mégis aggály a gondolkozó hazafiakban. az nem lehetett más, mint azon gond, mikép fog az átalakulás ezen áramlata a közéletben elhelyezkedni, és a politikai intézmények egész új rendszere a nemzetben meggyökerezni? Arra, hogy ezen már is tág korlátokat átlépje valaki, józanul senki sem gondolhatott. Nem gondolt bizonyára Kossuth sem.

Rövid három havi idő és megváltozik minden. A lángoló szeretet helyébe gyűlölség lép — mondja maga Kossuth — értve a Bécs és Pest közti viszonyokat. Nálunk a parlamentben a *pragmatica sanctio* megtöretik, és utána a teljes szakadás Ausztriával egyik miniszter által kikiáltatik. Ennek senki ellen nem mond. A forradalom tényleg inauguráltatik.

Ily rövid idő alatt e nagy fordulat miként állt elő?

Ez történelmünk legérdekesebb, a megoldásban legkönnyebb és mégis leginkább homályban hagyott kérdése.

Természetesen. E kérdésben talál a történelmi igazságszolgáltatás is kielégítő megoldást.

Mi miután márcziusban mindent elértünk a mit csak kívántunk, miután az államhatalom és nemzeti kormányzat minden eszközeivel birtunk — ily helyzetben sodortattunk forradalomba.

Mikép és kik által? ez a kérdések kérdése.

Itt tér eddigi történészetünk téves utra, és a megoldást a bécsi kamarilla ármányaiban találja, holott ha lépésről lépésre nyomozzuk a dynastia, a bécsi kormány maguktartását az időben és egybevetjük azzal, a mi nálunk történt, világosan látni fogjuk a forradalom keletkezésének minden körülményeit és a kényszerű fejlődés egész folyamát.

Ezt a fenlevő okmányokból és elvitázhatlan tényekből kideríteni a történelem feladata.

E helyen és kitűzött czélomra elegendő saját ez időbeli állapotainkra némieket elsorolni.

A miniszterium april hó közepén megkezdte az ország kormányzását. A clubbok élénk politikai működését ez miben sem változtatta meg, a nyilvános szónoklatok, a népgyűlések napirenden maradtak. A forrongás tárgytalanná lett, azért mégis a tartó láznak színét viselte a főváros.

Nemsokára azonban előtérbe jutottak a horvát események és kitört a rácz lázadás, és ezekből az izgalomnak tengere tárult fel a szenvedélyek számára.

Az országban igen csekély számú — 18 ezer — az is jobbadán idegen katonaság volt. A pénztárak üresek.

A hatalom eszközeinek gyarlósága nem engedte, hogy a kormány sebes sikereket mutathasson fel, a lázadás sebesen terjedt, térben és erőben hamar növekedett.

A lázadás vezetői saját érdekekben mindennütt a dynastiára és Bécsre hivatkoztak. A dynastia határozottan meghazudtolta, a bécsi akkori helyzet kijátszta annak valószínűségét, de a gynura hajlandó rajongók hitték.

Ily események befolyása alatt előállott izgalomban a clubbok és népgyűlések oly elmérgesedett közhangulatot hoztak létre, mely a Bécs és Pest közti viszonyt igen feszültté tette, s a hatalmas magyar kormány befolyása iránti bizalmat Bécsben megingatta. Kétkedni kezdetek ott fenn, bir-e a magyar kormány a forrongási áramlattal? nem fog-e az előbb-utóbb túlcsapongani a márcziusi törvényekben megjelölt korlátokon?

A magyar kormány hatalmában vetett bizodalom e megingása tartózkodóbbá tette a dynastiát s ahoz ragaszkodó bécsi köröket és a későbbi események fejlődésére döntő befolyással volt.

A mint ugyanis a márcziusi forrongások lecsillapítására Ő felsége mind Bécsben, mind nálunk kielégítette a közohajtásokat, azt várták, hogy a politikai áradat azonnal lohadni fog és medrébe szépen visszavonul, a rend és nyugalom helyre áll a birodalomban.

Erre a kilátások sehol sem voltak biztatóbbak, és alaposabbak, mint Magyarországon, hol a kitört európai válság épen működő országgyűlésre, kifejlett közéletre és rendezett partokra talált.

Noha már ezen körülmény a mi állapo-

tainkra voná a megrémült dynastia és bécsi körök figyelmét, a mi miniszteriumunk megalakulása, a mint a miniszteri névsor köztudomásra jutott, leirhatatlan hatást gyakorolt Bécsben.

Egy és osztatlan lett a nézet Bécsben, hogy minden még bekövetkezhető zivatarok ellen a dynastia számára biztos nyugpont csak Budavár lehet.

A hol — mondák — a forradalmi mozgalmakból a hatalom kezelése oly kezekbe kerül mint nálunk, hol a nemzet legvagyonosabb, legértelmesebb és legdynasticusabb emberei veszik át a nemzet ovációi közt a kormányt — ott a rend és nyugalom szilárd alapokon nyugszik.

Megnyugtatta érezte magát a dynastia és felhangolva lettek a bécsi körök, mert ha Bécs, Prága és Lemberg nem birnak csillapodásra jutni, ott van Budavár, annak falai közt biztos menhelyet talál a dynastia s onnan a rendezett állapot helyre állítása kétséges sem lehet.

Mire sem volt tehát felső körökben feszültebb a figyelem, mint a dolgok alakulására Budapesten.

Fájdalom, a helyzet ilyenén alakulása és Pesten a helyreállott rend látszatának e fontosságát Széchenyi grófon kívül senki sem ismerte fel, ki már ama híres márczius 13-ki nagy értekezleten kimondotta, hogy az európai kitört forrongások minél inkább terjednek, s minél erősebb hullámvázásokban borítják el a száraz földet, annál bizonyosabban gyümölcsözhetnek Magyarország érdekeinek, ha felismerve a helyzetet, azt hasznosítani akarjuk. Csak tőlünk függ, hogy mint a mult században Mária Theresia trónra lépténél ismét a dynastia és birodalom meg-

mentői legyünk, és pedig most nem fegyverrel, hanem eszélylyel és rendszeretettel.

De Budapest folyvást forrongott. A márciusi napok élénk zajongása nem csöndesedett, sőt a zsidók elleni izgatásokban és a Léederer-féle macskazenében komolyabb alakot is öltött.

Ezeket csekélyebb jelentőségű dolgoknak tekintették ugyan Bécsben, hogysem Bécsben Magyarország iránt felhangolt reményeiket gyöngítette volna, mindenesetre azonban feltámasztotta az aggodóbbaknál azon kérdést: ha a külső impulzusok által táplált forrongás nálunk tovább is tartana, vagy tán még fokozódnék, lesz-e a hatalmas magyar kormány elég ügyes a helyzet feletti uralmat minden körülmények közt kezében tartani?

Vagyis, hogy ez aggodalmak benső okát még mélyebb rejtekében megjeleljem, minthogy Bécsben a mozgalmak éltető szellemének Kossuthot tekintették, a kérdés az lett: nem fogja-e a forrongás további fejlődésében Kossuthot hajlamainál fogva magával sodorni, s ha igen: lesz-e minisztértársaiban elég erő a tulcsapongást ellenében is fékezni?

E közben a horvát dolgok és az alföldi lázadás által Budapesten az izgalom folyvást növekedett, és noha az uralkodó ezek ellenében a magyar kormány kívánalmait készséggel teljesítette, mindez sikertelen maradt, mert hiányzott végelemzésben a szükséges erő, mely az uralkodó és kormány egyesült akaratának érvényt szerezhetett volna.

Ily helyzetben egy mentő eszme merült fel nálunk, mely a kormánytól eredve betöltött minden köröket s miután e rendszabály mérhetlen

jelentőségét felismerte nálunk mindenki, ennek elérése csaknem ideges vágygyá erősödött a közhangulatban.

Erre a körülmények önkényt szolgáltattak alkalmat csakhamar. Már május hó elején Bécs új kitörések elé jutott, az udvar ott maradhatása kérdésessé vált. A magyar kormány tehát mindent elkövetett az udvart arra bírni, hogy távozása esetében Budapestre jöjjön s ott keressen nyughelyet.

Látta nálunk mindenki, hogy az udvarnak Pestre költözése erkölcsi hatásaiban a lázadó nemzetiségek reményeit semmisíti meg, és a létező bonyodalmak rendezésére hatásosabb lehet, mint egy sereg kétes diadalai vagy a törvény véres szigora.

Felismerték a bécsi körök is az udvar elérésének döntő fontosságát, sőt azt is, mennyire ragaszkodnak nálunk ez eszméhez minden körök.

Ez szülte a bécsi körökben azon okos kombinációt, de szerencsétlen politikát, hogy nemzetünk e vágyát, mely mindinkább erősödött, tökéletesék és felhasználják s az udvart arra vegyék, hogy ez ohajtásunk teljesítésének árt szabjon.

A mint tehát Bécsben az udvar további maradása nehezzé vált és annak távozását elhatározták, mellőzték Pestet, hanem Insbruckba tették át az uralkodó székhelyét.

Erre a magyar kormány István főherczegnádort, Széchenyi gr. és Eötvös b. minisztereket Ő felségéhez küldé, megkérni Ő felségét, hogy azonnal Budára tegye át lakását, s ha ezt rögtön nem tehetné, legalább a kormány által július hó 2-ára kihirdetett országgyűlést személyesen nyitná meg.

Ez időtájban a dynastiának és bécsi hiveinek leginkább az olasz háboru esélyei okoztak sok gondot. A mint a magyar hangulat az uralkodó Budára költözését tartotta a lázadások ellen döntő lépésnek, úgy a dynastia és hivei az olasz segély megajánlását magyar részről az olasz hadjáratra és a birodalom sorsára nézve döntő eseménynek.

És méltán. A mint a magyar országgyűlés a birodalom integritását megtámadó olasz lázadás ellen a szárd király sergei által is megtámadott uralkodónak a segélyhadakat megszavazza, határozott állást foglal a forradalmi törekvések ellen és látja Európa s meggyőződik a dynastia, hogy a dynastia nagyhatalmi állása és a birodalom fennmaradása a magyar nemzetben biztos támaszra talál. A *pragmatica sanctio* kötelmei nálunk szentek és a magyar erő a dynastia és birodalom hatalmának minden válságok közt legszilárdabb, ingatlan támasza.

Ellenben ha megtagadjuk, reményt keltünk az olasz lázadóknak, a szárd király támadása lendületet nyer, a dynastia tekintélye Európa előtt süllyed és a birodalom fennállása kétségessé lesz, a német parlamentben (Frankfurtban) is Ausztria befolyása nagy csorbát szenved.

E tekintetek miatt Ő felsége a főherczeg nádor és kiküldött minisztereink kérésére azon határozott választ adá, hogy bár egészsége nem engedi, hogy most Budára átköltözzék, az országgyűlés megnyitását sem ígérheti személyesen megtehetni, de a mint az országgyűlés a kívánt olasz hadsegélyt megszavazza, igéri s biztosítja őket Ő felsége, hogy azonnal Budára költözik.

Ezekben lép elő az olasz segély kérdésének mérhetlen jelentősége a következő eseményekre nézve.

Ő felsége tehát személyes megjelenésének teljes hatását biztosította számunkra, ha viszont mi kétségbe nem vonható köteleességünket meg nem tagadjuk és a dynastia és birodalom őszinte szövetségesei leszünk, s ennek az olasz segély megadásában tettelegesen bizonyosságát adjuk.

A kölcsönös feltételek ily szembe állításáról nem lehet megtagadnunk a helyes kombinációt, így fogták azt fel a kiküldött nádor és miniszterek is, a mint hogy kételkednünk ma sem lehet, hogy a dynastia és a birodalom őszinte hiveinek a magyar nemzet szövetsége és csatlakozása felül állt minden más tekinteteken, s ezzel szemben a horvátok és más nemzetiségek ajánlataira csak örült gondolhatott volna.

És ha Ő felsége Budán székel, és a világ az uralkodót hű magyarjaival őszinte szövetségben a kölcsönös ragaszkodás megható jelenei közt látja a magyar fővárosban, a horvát pártütés s a rácز lázadás azonnal elveszti minden kilátásait és vagy hamar lecsillapul, vagy jelentőség nélküli silány merényletté törpül.

Ez volt akkor a helyzet, így álltak az érdekek szemközt.

Kinek a történelmi események fejlődéséről némi fogalma van, be fogja látni, hogy azoknak megfejtését a jól felfogott helyzet és a felmerült elvitathatatlan tények egybevetéséből kell felderítenünk, nem a bécsi camarilla megmagyarázhatatlan és az érdekekkel ellenkező ármánykodásaiban keresnünk.

A fentebbiekben tán eléggé sikerült nekem

az olasz hadsegély fontosságának döntő mivoltát földeríteni, valamint azt is, hogy ennek kapcsolata az udvar Budára költözésével nem ügyetlen combináció vala, de kimondám azt is, hogy ez szerencsétlen politika volt.

Mert kétségtelen, hogy Ő felségének jelenléte Budán a közhangulatra is felette jótékony befolyással lett volna, annak időközben kifejtett elmérgesedése lecsillapul, a dynasticus mérsékelt párt nagy erőt nyer, és a mi fő, Kossuth maga nemfordittatik azon szerencsétlen ösvényre, melyre az elfajult áramlatban és elkeseredett közhangulathban hajlamai vitték.

Mi láttuk miként keletkezik a horvátországi hírek és alföldi lázadás által táplált izgalomban a clubbók által folyvást tartott népgyűléseken az elmérgesedett közhangulat, mely fokonkint veszélyes áramlattá növekedett s kifakadásában az Ausztriávali viszonyt és a kormány tekintélyét ásta alá.

Már e forrongások kezdetén félreismerhetlen volt egy forradalmi törekvés keletkezése, mely a háborgások tömegében az által vált ki, hogy támadásaiban nemcsak az Ausztriával fennálló kapcsolatot megingatni, hanem a magyar kormány népszerűségét is aláásni czélul látszott magának kitűzni.

Ebben a főszerep a Madarászok által vezetett egyenlőségi clubbnak és a Pálfi Albert által szerkesztett „Márczius Tizenötödike“ című napi lapnak jutott.

Igy keletkezett a márcziusi állapotadások után nálunk egy forradalmi párt, mely főleg Madarász László kétségbevonhatlan fürge tevékenysége és a „Márczius Tizenötödike“ ügyes izga-

tásai által a senki által nem óvott néphangulat egészen hatalmába kerítette.

E forradalmi elem, mely a clubbok és népgyűlések rajongó tömegéből látszott kibontakozni, oly jelentéktelen emberekből állt, hogy a kormány átallotta működésöknek a közhangulatra utját állni, és közbelépésével azoknak fontosságát tulajdonítani.

Széchenyi gr. látta világosan mint senki más a keletkező veszélyt, nem is mulasztotta el társait figyelmeztetni, igyekezett Batthyányi grófhhoz közelebb férkőzni s neki szerény javaslatokat is tett, de sikere nem volt.

Ő is, mi is nem abban láttuk a veszélyt, hogy jelentőség nélküli emberek forradalmi eszméket hoznak a tömegek közt forgalomba, a magyar nép legyen bármikép elkeseredve, nagyon megnézi, kit kövessen — de attól féltünk, a mi megtörtént, t. i. hogy ezen jelentéktelen forradalmi elemek az izgatás annyi eszközével, mennyire a napi események táplálékot bőségesen szolgáltatnak, teljesen elmérgesítik a közhangulatot és a pénzügyminiszter ismert levihatatlan hajlamánál fogva nem lesz képes az uralgó hangulat áramlatával szembeállni, sőt az által maga is elsodortatik.

Szerencsétlenségre két körülmény hathatósan befolyt e veszély lehetőségére, t. i.

a közhangulat folytonosan az olasz segély ellen lett felizgatva. Ujonczok jelentek meg a forradalmi csarnokban és panaszkodnak, hogy ők, kik beálltak a nemzet védelmére, úgy hallják, hogy Olaszországba fognak a hadügyminiszter által küldetni, már a rendelet ki is volna adva. Ebből zaklató interpellációk keletkeztek s min-

den mértéket tulcsapongó támadások a kormány ellen.

Továbbá egy vagy két zászlóalj katonaság, melyet a magyar kormány Stájerországon keresztül a horvátok által fenyegetett Fiume védelmére küldetett, az olasz hadsereghez lett utközben elküldve.

Ily-féle hírek minden mértéken tul fokozták a közingerültséget Pesten Bécs és saját kormányunk ellen.

A másik körülmény az volt, hogy az országgyűlés megnyiltával néhány tekintélyes embere az országnak az ellenzéki padokon foglalt helyt, névszerint Teleky László gr., Nyáry Pál, Kubinyi Ferencz, Patay József és Zsembery Imre. Ezekhez csatlakozott még Perczel Móricz is, Kállay Ödön, Irányi József és Halász Boldizsár.

Ezek az olasz segély kérdését a népszabadság szempontjából fogták fel, és érveléseik: hogy a magyar nemzet egy szabadságért vivó nép elnyomására nyujtson segédkezet, és a világ előtt mint a zsarnok hatalom szövetségese tünjék fel — ez a pénzügyminisztert szíven találta.

Előre látta képzeletében, miként fog a különben is felette népszerű Nyáry, ki a márcziusi pesti mozgalmakban a dolgok élén állt és az ifjuság és pesti nép által bálványoztaték, a népszerűségben emelkedni és fölibe kerekedni, ha ő, t. i. Nyáry a parlamentben az olasz segély megszavazását sürgető pénzügyminiszter ellen, az olasz szabadság elnyomásával fog a közhangulatnak tolmácsa lenni.

E gondolatot lelke nem birta meg.

Ezért a parlament megnyitását megelőző napon a pénzügyminiszter társainak beleegyezésével ér-

tekezketre gyűjti össze magához a parlament valamennyi befolyásos tagjait a célból — mint előadá, — hogy magát az olasz segély dolgában a kormány a képviselők nézete iránt tájékozza.

Az értekezklet aránytalan nagy többsége az olasz segély megszavazását határozottan kinyilatkoztatta, néhányan azonban, köztük Nyáry, az olasz szabadság szégyenletes elnyomásával állt elő és a segélyt megtagadta.

Erre Kossuth, noha azelőtt többször szólt és a miniszterium nézetét az olasz segély megszavazására nézve szokott hévvel védelmezte, az ellenzék felszólalására berekesztette az értekezkletet, kijelentve, hogy a miniszterium e kérdésben teljes egyértelműséget remélt, miután ez nincs, meg fog kéretni nádor ő fensége, hogy a trónbeszédből az olasz háborura vonatkozó passzust hagyná ki.

„Lesujtva valánk a többség ily megaláztatásán“ így ír Kemény Zsigmond.

A jelenvolt többi miniszterek elképedve hallgattak. „Végre haza menénk — így folytatja Kemény — oly rossz sejtellemmel, hogy alkalmazint a magyar parlament sajátosságai közé fog tartozni, a többséget a minoritás helotájává tenni.“

„Ugy is történt.“

Ebben volt mester Kossuth Pozsonyban ugy mint Pesten, Pesten ugy mint Debreczenben.

Értekezklet után Batthyányi gr. miniszteri tanácsot gyűjtött s ott a fergeteg kitört.

Alig tudtuk képzelni, hogy e szakadás a leglényegesebb kérdésben a miniszterek közt ki egyenlithető legyen. A pragmatica sanctió értel-

mezésére nézve Batthyányi gr. Bécsben a miniszterelnökség elvállalásánál a dynastiának, mint fentebb láttuk igen határozott nyilatkozatot tett, ezt fentartani neki felette kényes természetű kötelessége volt. E kötelesség érzetét osztották minisztertársai. A miniszteri válság kikerülhetnek látszott.

Sikerült azonban a nagy békéltető szellemnek a miniszteriumban a felek közt compromissumot létrehozni, és a miniszterium együttmaradását megmenteni. E compromissum jegyzőkönyv alakjában fogalmazásával Kossuth bízott meg.

Ily előzmények után kezdtük meg a válaszfelirat tárgyalását a parlamentben. A válaszfelirat fő tárgya az olasz segély kérdése volt, melyben a *pramatica sanctio* sorsa döntetett el.

II.

Egyik legérdekesebb tanulmány tárgya volna ezen három napos parlamenti ülés lefolyása.

Annak, ki egykoron korunk történelmi alakjainak politikai jellemzését fogja megkísérteni, Kossuthra nézve ezen ülések folyamata fogja képezni a legbiztosabb és legeredményesebb forrást. Itt találja őt sajátosságának egész mivoltában. Tízszor szónokolt e tárgy lefolyása alatt. E szónoklatai nem tartoznak a legfényesebbek közé, de államférfui felfogásainak, politikai látkörének és kiválólag politikai jellemének hű képét találjuk azokban.

Itt bennünket az eredmény érdekelt.

Mi lett az olasz segély megszavazásából?

Az eredményt hübben és találóbban senki sem mondhatja el, mint Kossuth maga, ezért az ő saját szavaival mondom el.

„A segélyadás kikerülésére — így írja Kossuth — oly középut lett használva, mely az olaszoknak legkevesebbet sem ártott, minket pedig megmentett attól, hogy már akkor, mikor még a harcnak elfogadására Ausztriával készületlenek voltunk, az 1723-ki törvényből reánk hárult kötelességet elvileg is megtagadva, mint királyi miniszterek s a király által összehívott országgyűlés az uralkodó ellen forradalmi tέρre lépünk.“ (I. Irataim II. kötet 352. lap.)

Ily eljárást miniszterről, az eljárásnak ilyen benső motivumait elmondani csak önvallomás után szabad. Ezt tenni e nélkül mi soha sem mertük volna.

A történt határozat érvényét így adja elő Kossuth:

„Az ily esetre, ily feltételekhez kötve nem adott, de eventualiter kilátásba helyezett segély ígérese gyakorlatilag annyi volt, mint a segély megtagadása. (I. ugyanott 354. lap.)

Ezután bizonyítja Kossuth, hogy „a bécsi udvar ezt tökéletesen meg is értette.“

Tény tehát a segélyadás megtagadása részünkről. Ezt Kossuth maga, ki mint a kormány szóvivője a tanácskozásokat vezette s ezen eredményt létesítette — bizonyítja.

Midőn tehát az olasz tartományokban a birodalom integritása veszélyben volt, midőn Ő felsége külhatalom által megtámadtatott, mi a

segélyt megtagadtuk, azaz a *pragmatica sanctio* érvényét törtük meg.

Ez a történelmi tény.

Ne feledjük itt, hogy a *pragmatica sanctio* kötelmeinek megtagadását Kossuth maga is a fennebbi idézetben „a forradalmi térre lépésnek” nevezi.

Kossuth a határozat perfidiáját azzal indokolja, hogy „a harcznak elfogadására Ausztriával akkor még készületlenek voltunk.”

Ugyanazon napról (jul. 21.) olvassuk a főrendi ülések naplójából Wesselényi Miklós b. nyilatkozatában, hogy „Insbruckba az olaszországi hadvezértől sürgöny érkezik, melyben segítségkérés van, különben Carlo Alberto Bécsben fogja dictálni a békét.”

Ez időben tehát Ausztria általi megtámadatásunkról beszélni — képtelenség volt.

Tény pedig az, hogy korai aggodalmunk teljesült. A miniszterek saját állapotásaik mellett erélyt kifejteni saját kebelökben nem birtak, dupirozva lettek, a nagy többségben levő kormánypárt Deák által a nyilvános ülésben megtagdattván, megalakulása és conczentrált működése lehetetlenné lett — tehát sem a fényes miniszterium, sem annak parlamenti nagy pártja nem imponált senkinek egyrésztől, másrésztől az ellenzék 36 embere egyesített erővel és nagy hévvel lépett a csatatérre, a clubbok és népgyűlések számukra nyerék meg a közhangulatot és Kossuth e két fél között oly erős áramlatban találta magát miniszter társai ellen, melynek ő ellenállni nem birt és az által elsodorva az ellenzéket miniszter társai és a parlament többségének ellenére diadalra juttatá.

Hogy ez így s nem másképp történt, t. i. hogy Kossuth — eltekintve ellenállhatlan hajlamaitól — a parlamenti vita közben sodortatott a forradalmi pártok felé, arról mindenki meggyőződik, ki ama parlamenti vitákat átolvassa.

Ő ugyanis, mint indítványozó, a vita kezdetén az olasz segély mellett oly érvekkel állott a csatatéren, melyeknél nyomósabbakat a *pragmatica sanctio* legőszintébb hive sem használhattott volna.

Az indítványa elleni vitában ott találjuk az egyes támadásokra adott válaszaiban lépésről lépésre az átmenetet az ellenzéki oldalra a — megtagadásig.

A parlamenti nagy többség Deák által megtagadva, Kossuth által megalázva teljesen lehangolva lett. Szétbomlasztva összetartás nélkül letett a reményről, hogy ily kormányfogalmak mellett hivatását a parlamentben betölthesse, és közönyösen nézte a miniszterium kebelében folyt küzdelmeket, csak mikor már a gyászos következmények igen is láthatók lettek, hívta fel Batthyányi grófot, hogy a haza megmentése és saját személye érdekében álljon élére a pártnak, vessen véget a folytonos *compromissum*oknak, melyekben a béke positióit sorban veszti sat., de ennek sem lett sikere, a parlamenti *actio* végkép elzüllött.

A forradalmi párt, melynek az olasz segély kérdésében csak az ellenzék csatlakozása adott némi tekintélyt, az ezen vitában nyert diadala után fokozott elbizakodással lépett fel. Kossuthot azonnal vezérének tekintette és Kossuth nem is vonakodott ez állástól, daczára, hogy miniszteri állását megtartotta. Ezennel ő önálló, miniszter

társaitól külön vált politikát üzött, mely július 23-kától jul. 30-káig rövid hét nap alatt odáig ment, hogy e napon saját lapjában, saját neve alatt a feltétlen personal uniót külön külképviselettel, külön pénz- és hadügygyel, sőt külön alkirálylyal is, szóval a teljes bevégzett szakadást Ausztriával proclamálta.

István főherczeg nádor ezt nézte a budai várból, a miniszterek mindannyian hallgattak, senki, de senki ellen nem szólott és mint ő mondja: elvileg a törvényesség látszata fenntartva, tényleg meg lett a forradalom.

Mi, kik lelkünk meggyőződésében a 48 ki alapon álltunk és minden tulhajtást annak korlátain veszélyesnek hittünk, lealázó, tétlenségre kárhoztatva néztük a könnyelmű játékot, mely a haza sorsával üzetik.

Ám ítéljen el bennünket az utókor magunktartásáért ez időben, mint elítélt szigorú részrehajlatlansággal maga pártunk fő-embere Kemény Zsigmond, de gondolja meg azt is, hogy míg nekünk kötelességérzetünk határozott fellépést parancsolt a forradalmi törekvések ellen, e fellépéshez akkori körülmények közt sokkal nagyobb mérvű, sőt mondhatnám órisi becsvágynak kellett volna bennünk lakozni, hogy Széchenyi, Deák, Batthyányi gr. s miniszter társai ellenében az ügyek menetének más irányt adjunk, s tőlök elszakadva külön actióba lépünk.

Mit tettünk tehát?

Kérve kértük Deákot, lépjen közbe s ne engedje felülkerekedni a forradalmat — a parlamenti nagy többség mögöttes hiven kíséri. Erre ő nekünk az akkor híressé vált anecdotájával válaszolt: midőn t. i. barátjával kocsizva azt tü-

zes négy lova elragadta s ő segíteni akarván, szinte a gyeplőhöz nyult, ha — mondá barátja — rám bízod magamra, tán megmenekszünk, de ha te is a gyeplőbe ragadsz, bizonyosan elvesztünk.

Eötvös b., mint Kemény is emliti, fitymálta a megyeházi forradalmi conventiculumokat.

Széchenyi gr. kétségbeesése humorában a rákfőzés változó fázisaival tette nevetségessé miniszteri mártýriumát, csörgő sapkával tüntetve fel élesen kinzó töviskoronáját.

Batthyányi gr., kit mi kértünk fel az Ulmannházi összejövetelre, végkép inkább látszott bizni pisztolyában, mint a kínálkozó parlamenti tagok erélyében.

Sőt Kazinczy Gábor komolyan figyelmeztette Batthyányi grófot a „Márczius Tizenötödike“ forradalmi lap romboló hatásaira, részletezett tervet mondott el, egy hasonló alaku napilap megindítására Pákh Albert szerkesztése alatt. Ez is csak terv maradt.

Széchenyi gr. már ápril elején kérte Batthyányi grófot egy 1000—2000 válogatott legénységből álló miniszteri csendőrség alakítására Pesten — de ő sötétlátó pessimista volt, kinek aggodalmaira szánakodva mosolyogtak.

Szemmel láthatólag rohantunk az örvény felé. E feletti tünődésünk gyűjtött össze bennünket gyakran, kiket lelkiismeretünk kinzott s képviselői állásunk unszolt, s megfogni nem bírtuk vezéreink tétlenségét.

Ezek voltak Ulmannházi későbbi összejöveteleink, a Szunyoghnáli néhány találkozás indokai, mikről ma Irányi Dániel azt állítja: hogy

„a békepártiak teázni jártak suttyomban Szunyogh Rudolffhoz és conspirálni a nemzet választottai ellen.“

Tagadja el Irányi ha képes, hogy Kossuth már 1848. július 30-kán saját neve alatt proclamálta a teljes szakadást Ausztriától és felforgatta mint miniszter a 48-ki alaptörvényeket fenekestől.

Tagadja el Irányi mit maga Kossuth fennebbi idézésében bevall, hogy a *pragmatica* sanctio kötelezettségét — megtörte, mit ő maga a fennebbi idézetben „forradalmi térre lépésnek“ bélyegez.

Nem conspirálni a nemzet választottai ellen, hanem mint a nemzet választottai — mint mi is voltunk — ezek ellen teljes erélyvel föllépni lett volna kötelességünk s mi ezt éreztük is, de elhagyatva vezéreinktől elhagytuk önmagukat is.

Ez bűnünk s Isten bocsássa meg nekünk, ez menthetetlen bűn. S igaza van Keménynek, midőn önmaga és a mi fejünkre mondja ki:

„A mérséklett többségnek a miniszterium hibái által nincsen lemosva büne.“

„Én itt a történetészet törvényszékéről beszélek, azon ítélő bíróságról, hol a mulasztások gyakran inkább róvatnak meg következményeik miatt, mint a bűnök.“

Ugy van. Minket ez időből a mulasztás önvádja terhel, nem pedig a nemzet választottai elleni conspiratio és Kossuth elleni ármánykodások, mint Irányi ma botorul állítja.

Bár tettük volna Pesten a mit tettünk Debreczenben annak tudatában, hogy mi is a nemzet választottai vagyunk és legalább is annyi jogosultsággal birunk a nemzet ügyeiben lelkünk

sugallata szerint dönteni, mint bárki másnak, akár Kossuthnak is.

Ha Pesten azt tesszük, a mit Debreczenben, szakítanunk kell nemcsak Kossuthtal, de még tán Deákkal is, azonban valószínű, hogy Ausztria és Magyarország történelmében hiányzanak ma azon sötét lapok, melyek 18 szomorú évről, melyek a dynastiára, a birodalomra és hazánkra a csapások egész özönét jegyezték fel.

Alig lehet valami tanulságosabb a történelemben, mint e tizenennyolcz év története.

A nemzet szakít százados traditióival, meg gondolatlanul tépi szét a nemzeti szellem alkotásait a *pragmatica sancti*óban, szembeszáll Európa fennálló érdekeivel, és állami létének biztos alapjait felforgatja bizonytalan, beláthatlan, éretlen czélokért.

És követi a bünhődés — Világosvárnál, és utána.

Ausztria fékezetlen hatalomra jutván, visszaél a helyzettel, hasonlókép szakít a traditióval és felállítja a „*verwirkt*“ elméletét, feled igazságot és józan politikát, és békitő meghódítás helyett az elnyomás eszközeit használja, mire annál kevesebb a jogosultsága, mert nem saját erejének köszöni.

És bünhődik az olasz birtokok elvesztésével, a német hegemonia megtörésével, és oly európai helyzettel, mely erkölcsi és anyagi tekintetben egyiránt végzetes lett.

Végre nagy szenvedések felette drága árán meghódol mindkét fél traditióinak a *pragmatica sancti*ó elfogadásában és megszilárdításában, és ha felüdülésünk nem oly gyors és sikeres, annak

csak magunk vagyunk okai, senki más, legkevesbé pedig uralkodónk, kit egyik független lapunk csak a minap is a legjobb magyar királynak nyilvánít.

III.

Bécsben az olasz segély pesti letárgyalásából kettőt világosan láttak:

Egyik, hogy Pesten a helyzet ura — Kossuth.

Másik, hogy ő tultette már magát a 48-ki törvényeken, és a *pragmatica sanctio* kötelezett-segeit nem ismeri el.

A mint hogy ezen tárgyalások után hét nap múlva saját neve alatt kihirdeti a teljes szakadást Ausztriával és még a korona egységét is csak elvben hagyja fenn, gyakorlatban is csak a háznak, nem a személynek.

E nyilatkozványnak senki sem mond ellen.

Ha már most a tényekhez és okmányokhoz hiven igazságosak akarunk lenni, el kell ismer-nünk, hogy mindezek daczára a *dynastia* és bécsi kormány nem adják fel a békülés reményeit, és elvitathatlan jó szándékkal készítik elő annak lehetőségét s teszik lépéseiket.

Augusztus 31 kén Ő felsége megküldi a főherczeg nádornak a bécsi miniszterium békefeletti emlékiratát és felhivja a magyar kormányt, hogy az is kebeléből küldjön fel minisztereket, kik a bécsi kormánynyal kísértsék meg a vitás kérdések rendezését.

Ezen emlékirat ma is előttünk hever, íté-
hetünk annak tartalmáról elfogulatlanul.

Most csak annyit jegyzek meg ezen elátko-
zott okmányról, hogy abban az alapfelfogás a
pragmatica sanctió alkotásáról, és a birodalom
dualisticus egységéről egyedül Széchenyi gróf-
tól eredhetett, ez félreismerhetlenül reá vall.

Mi országos anathemát kiáltottunk ez ok-
mányra, és csudálkoztunk, hogy ily felfogásunk
után Batthyányi és Deák miniszterei nem te-
hettek semmit Bécsben.

Továbbá Ő felsége szeptember 15-kéről kelt
leiratában — azon alkalomból, hogy a miniszte-
rium lemondása után a főherczeg nádor újra
Batthyányi grófot bizta meg új miniszterium al-
kotásával s ez ennek elfogadásához feltételeket
kötött — ezeket mondja:

„A miniszterium lemondását elfogadja és
Batthyányi gr. kinevezéséhez megelégedését nyil-
vánítja. Feltételeit illetőleg most nem szólhat,
mert a volt kormány alatt olyak történtek, me-
lyek sem Magyarország érdekeinek, sem a Ma-
gyarorszsg és Ausztria közt törvényesen fennálló
összeköttetés fentartásának nem felelnek meg.
Sőt szeptember 11-kén a képviselőház elhagyta
a törvényes tért, midőn a kormányt felhatal-
mazta, hogy nem szentesített törvények alapján
a hatóságok ujonczokat állítsanak, 5 forintos
bankó nyomassék, sőt a Magyarországon fekvő
seregemet zászlójuktóli hűtelen távozásra és a
honvédsereghez átmenetelre felszólította.

„Ezen események és a kapcsolt országokban
keletkezett ellenesemények egy egészet képez-
nek, mely engem legélénkebb aggodalommal
tölt el, és én csak az országgyűlésre bízhatom

a horvát bonyodalmak békés utoni kiegyenlítése azon módokat alkalmazni, melyek neki e célra alkalmasoknak látszanak. Azért tehát elvárom azon személyekről, melyekből gr. Batthyányi egy miniszteriumot alkotni lehetségesnek tart, kedvességednek további feljelentését. Schönbrenn stb. Ferdinánd.“

Lehet-e ily események után békésebb hangon írni a felségnek s találunk-e ellenséges indulatot, midőn ezek ellen Ő felsége egyedül a miniszterekül kijelelendő egyéniségekben keres biztosítékot.

Persze, hogy ez félremagyarázhatatlanul Kossuth minisztersége ellen szól s ez volt a leirat büne.

Végre midőn a horvát bán megkezdve hadjáratát az országba ellentállás nélkül Székesfehérvárig behatolt és reánk bekövetkeztek a kétségbeesés napjai és a horvát bán dőlyfös elbizakodásában nem is kételkedett Budavár megszállásában, Ő felsége szeptember 25-kéről küldött leiratában egyfelől a leköszönt főherczeg nádor helyére kir. helytartóul az ország egyik legtiszteltebb főurát, az akkor öregebb Majláth Györgyöt nevezi ki, a horvát és magyar tábor összeütközését szigoruan betiltja, és hogy ennek sikere is legyen, a fővezérséget az elbizakodott bántól elveszi és az összes hadsereg vezérévé épen a magyar ellenzékkal Pozsonyban barátságos viszonyban élt Lamberg grófot nevezi ki.

Ezen kir. leiratokat Ő felsége Batthyányi grófhhoz mint akkori miniszterelnökhöz ellenjegyzés véget küldötte, Batthyányi gr. pedig hogy ezen k. leiratot, mely a horvát betörésre nézve okvetlenül válságossá lett volna, fehasználja, hir-

telen a táborba ment, az alatt pedig Pázmándy házelnöktől és többektől azon ígéretet vette, hogy visszajöveteléig sem ülést nem tartanak, sem semmi lépést tenni nem engednek, mely eljárásának sikerét dönthetné meg.

Ennek ellenére Kossuth Szolnokról megérkezve s a felség ezen leiratáról hirt véve, este országos ülést tartott, s abban a katonaságot eltiltatja a királyi rendeletnek való engedelmességtől, a Lamberg gróf kinevezését — mint ellenjegyzés nélkül — semmisnek és érvénytelennek nyilváníttatja.

Másnap délben pedig Lamberg gr. a felizgatott tömeg által a hidon meggyilkoltatik.

Ezen szerencsétlen esemény benyomása alatt Batthyányi gr. visszavonul a kormányzástól és előbb Bécsbe, onnan haza vonul. Bécsben a katonapárt uralomra kerül, a horvát bánt szövetségese gyanánt fogadja, és kieszközli az október 3-iki királyi rendeletet, melyben az országgyűlés feloszlattatik és a horvát bán Magyarország teljhatalmu parancsnokává kineveztetik.

Azonban okt. 6-kán a bécsi nép új felkelést rendez s ebben Latour gr., a hadügyminiszter, a katonapárt feje, a horvát betörés rendezője a nép által meggyilkoltatik. Bécs a felkelők hatalmába kerül. A dynastia a hadsereg oltalmába menekül.

Ezzel kezdetét veszi a háború. A bécsi felkelés ellen Windischgräetz hg. vonul hadsereggel és ostromolja Bécset. Mi pedig hadseregünkkel, mely futásában a horvát bánt kísérte, a Lajtha partján várjuk be, míg az osztrák hadsereg a bécsi felkelést leveri és vezéreinek bosszút áll. Azonnal fordul az osztrák vezér hadaival el-

lenünk és a határszélen Swechátnál megkezdí a hadjáratot ellenünk.

A swecháti csatában futásnak erednek a nép milliói, mint futásnak eredne az Isten választott népe is, ha ágyüdörgést nem hallott, és löport nem szagolt még. És futott a népvezér maga sebes kocsijában kivont karddal, nem állva meg Pozsonyig.

Innen túl megkezdődik részünkről a visszavonulás, az osztrák hadsereg részéről a bevonulás a magyar földre, egy óvatos fővezér Görgei sereget organizálva kerül minden válságos csatát, csak lassítja az ellenség behatolását, azonban nem akadályozhatja, hogy az ellenség deczember hó végén Budavár alá ne kerüljön, mihez még azon baleset is járul, hogy Perczel a moóri csatát elveszti, és hadosztálya szétszóratik.

Ez volt a helyzet az 1848-iki év utolsó két napján.

A Pesten székelő országgyűlés és a kormányt vezető honvédelmi bizottmány egy értekezletben tanakodik a teendők felett.

Ebben két vélemény merül fel. Batthyányi gr. mint a horvát bán hadjáratában kijelentette, most is a maradást és Buda védelmét tanácsolja, ellenében Kossuthnak, ki a főváros feladását, a kormány és országgyűlés áthelyezését Debreczenbe véleményezi.

Ez utóbbi nézet lett elfogadva, egybekötve azon indítványnyal, hogy az ellenség fővezéréhez, esetleg Ő felségéhez egy küldöttség menesztesék az ország részéről békét ajánlani, esetleg a fővezértől fegyverszünetet eszközölni.

Elborult minden hazafi kedély, midőn a nagy

év utolsó napján addigi politikánk érett gyümölcsseit láttuk.

A hosszantartó nagy ígéretek biztatásait egyszerre a kiábrándulás csüggedése váltotta fel.

Minek ecsetelni, elképzelheti ma is mindenki a fennebbi határozatok erkölcsi hatását a közhangulatra.

A határozat minden pontja a reménytelenség és kétségbeesés félreismerhetlen bélyegét hordotta magán.

Békét kérünk mi, kik az annyiszor ajánlott békét — visszautasítottuk.

A fővárost a védelem kísérlete nélkül egyszerűen feladjuk.

Uj székhelyül az ország legexponáltabb fekvésű városát — Debreczent — választjuk.

Határtalan elbizakodásunk meghunyászkodik az ellenséges fővezér előtt.

A főváros kardcsapás nélküli feladása feltárja bizalmunk hiányát hadseregünk és a városi lakosság ellen.

Debreczen választása kizárja még a gondolatot is, hogy erős pozícióból a szenvedett csapásokat helyrehozhatni csak reményünk is volna.

A Debreczenbe kivonulást mindenki a kivándorlás kezdetének vette. Az elutazás Pestről mindenben a rémületes menekülés színét viselte s ennek benyomását vitte magával áradatként Pesttől Debreczenig.

Debreceni mulatásunk első napjaiban senki sem hitt az ott maradhatás lehetőségében. Készen voltunk minden órában a tovább menekülésre.

A helyzet kényszerűsége, nem pedig a mesz-

szébb füződő remények, meglehetősen számban gyűjtötte össze Debreczenben a képviselőket.

A tiszavidéki és erdélyi képviselők erre veték volna útjukat az otthon felé minden esetben. A dunai képviselők jobbadán el voltak zárva ott honuktól, választásuk csak az volt: az ellenség kezébe jutni, vagy követni az országgyűlést Debreczenbe.

Egy veszélyes elem azonban utolsó emberig Debreczenben gyülekezett össze.

Ezek a forradalom csinálói voltak, kik sokkal mélyebben compromittálták magukat, hogysem Debreczentől elmaradhassanak.

Az első képviselői összejövetel Debreczenben feltárta váratlanul előttünk, hogy más világba jutottunk.

A kétségbeejtő bizonytalanság levihtatlan csüggedést árasztott a képviselőkre. Első összejövetelünknel Kossuth maga szárnyaszegetten hiában erőlködött felvillanyozni a kedélyeket.

A közcsüggedésben meglepetésünkre egyik legfiatalabb képviselő társunk lép fel — Barthal György — s ritka ékesszólással hangot ad a közlevertségnek s élénken ecseteli helyzetünk reménytelenségét, inti a kormányt, ne akarja kilátás nélkül a desperatio harcát erőszakolni, és ez érintetlen vidék népére is pusztulás veszélyeit idézni. Végül megemlíti az országos pénztár állását is, és kérdi a kormánytól: oly tisztában vannak-e pénzügyeink, hogy abból nem hárulhat-e bomlás esetében compromissió az országgyűlésre? stb.

Ezen felszólalásra nagy felindulás következett.

Azt hitték többen, hogy ez előre tervezett

támadás volt részünkről, kiket mint a dolgok menetével elégületleneket ismertek.

Ekkor történt, hogy egyik máramarosi képviselő, néh. Asztalos Pál nekem fordult s nagy hévvel minket girondistáknak nevezve, azoknak sorsával fenyegetett. Ez a mieinket tüzelte fel s általános lett a háborgás.

Ekkor láttuk meglepetve, hogy a Pesten oly némán hallgató, mindent közönyösen tűrő képviselők egyszerre tartózkodás nélkül kezdenek beszélni s szintvallva kiméletlenül lobbantják szemére a forradalmároknak, hova juttatták a dolgokat.

E felháborodás véget vetett az értekezletnek. Eloszoltunk, a változott parlamenti helyzet benyomását vive magunkkal.

A változott parlamenti szellem első nyilvánulásai ezek voltak:

Az első debreczeni képviselőházi ülésben bejelentve lett a házelnök Pázmándy Dénes leköszönése, de a ház egyetemesen semmiféle tárgyalásba bocsátkozni nem akart, míg a kiküldött béke-deputáció jelentése meg nem érkezik. Mert egyedüli feladatának tekintette a ház a béke megkötését — ha lehet — eszközölni, más lehető hivatást nem is képzelt.

Erre következő második ülésben felolvasztattott a békeküldöttség jelentése, melyben megtudtuk Windischgräetz hg. dölýfös választát, hogy ő csak „feltétlen meghódolást“ fogad el.

Erre Kossuth kijelentette, hogy ily feltételt, minél súlyosabbat a harcz legszerencsétlenebb kimenetele sem hozhat ránk — elfogadni nem lehet, ezért kettőt indítványoz:

egyik, hogy mi törvényeinkért a kényszerített önvédelem harcát vivjük minden lehető erővel,

másik, hogy az országgyűlés nyilatkoztassa ki, hogy mindaddig, míg e harc kiváya nem lesz, állhatatosan együtt marad.

Elvileg ezekre nézve teljesen egyetértett a ház. De az első pontot illetőleg Nyáry egy tovább menő indítvánnyal lépett fel:

Akarta t. i. a ház által kimondatni ez alkalommal végzésileg még azt is, hogy a ház a 48-iki törvények alapján a békét elfogadni mindig kész.

Szólott e tárgyban Kossuthon kívül tizenhárom képviselő. Kilencz a Nyáry indítványa értelmében, négy a mellett, hogy a békeküldöttség működése beszüntetendő.

Világos volt a tulajdonzó többség annak kijelentésére, hogy a 48-ki törvények megóvása mellett kész a ház bármikor békülni, de az indítvány formulációjában tértek el a nézetek s végkép Kossuth kijelentette, hogy miután mi harczunkat kizárólag védelmi harcznak nyilvánítjuk, ebben világosan benfoglaltatik az, mit Nyáry akar, t. i. hogy ha törvényeinket nem kell védeni s azok biztosíthatnak, megszűnik a harczolni, azaz elfogadjuk a békét.

Ez értelmezésben a képviselőház megnyugodott.

Olvassa meg Irányi Dániel a debreczeni első és második képviselőházi ülés naplóját, ezeket fogja abban találni.

Ez volt tehát az alap, melyre a debreczeni parlament állott, t. i. a 48-ki törvények alapján békülni kész.

Ez volt a képviselőház kitűzött álláspontja. Ez volt a békepárt programja. Ebben az első és utolsó szót éppen Kossuth mondotta ki. Mi megnyugodtunk.

Tagadja meg ezen tényeket Irányi Dániel, de ha nem tagadhatja meg, mondja meg: mi oka volt volna a békepártnak Kossuth ellen ármánykodni, ki velünk egy elvet vallott, egy álláspontot foglalt el.

Másrészről mi alkalmunk lett volna a béke javára valamit tenni, mikor a teljhatalmu fővezér a feltétlen meghódolást tűzte feltételül.

Végül mikor Windischgräetz hg. az ország oly fényes küldötteinek: minő Batthyányi, Deák Lonovics, Majláth, az ország nevében tett ajánlatát dölyfösen visszautasította, hogyan léphett volna velünk, szerény egyszerű képviselőkkel békeiránti érinkezésekbe? fejtse meg Irányi.

Mi tehát bármint ohajtottuk is a becsületes békét, sem okunk, sem alkalmunk nem volt Kossuth ellen vagy a béke javára actióba lépni.

És mégis kényszerítve lettünk actióba lépni szervezni a pártot és működni a béke érdekében de nem Kossuth ellen — hanem Kossuthért mások ellen.

Kik ezek? s mikép kényszerítettek actióba lépni? mindjárt elmondom. Az okmányokból ezt felderíteni éppen nem nehéz feladat.

IV.

Már fennebb, midőn a pesti forrongások fokozódni kezdtek, az ország elcsúszásáról szóltam, igyekeztem ecsetelni: miként fejlődött ki e forrongásokból egy

forradalmi párt, melynek izgatásai a közhangulat elmérgesítésére hatályosan befolytak s azon áramlatot idézték elő, mely következeiseiben végzetes lett.

A főszerep ebben Madarász Lászlónak és a „Márczius Tizenötödike“ című lapnak jutott.

Ezen az olasz segély ellen igen felizgatott hangulat és Nyáry ellenzéki állásfoglalása sordorta Kossuthot az olasz kérdésben követett eljárásra és rontotta el a viszonyt annyira Bécs és Pest között, hogy a horvát bán a betörést merényélhette.

Később Madarász augusztus és szeptemberben, mint az utczai tömegek mozgatója szerepelt a képviselőház előtti s más tüntetésekben.

Madarász nem az az ember volt, ki politikai mozgalmakra saját erszényéből költsön, neki ez inkább keresetforrása volt.

Hogy ezen organizált mozgalmak, annak eszközei, a placatok halmaza, sok pénzbe kerültek: ez nem is szenvedhet kétséget.

Honnan került e költség — ezt könnyű megtalálni, nehezebb kimondani, lehetetlen ma bizonyítani.

Ezen mindenki által ismert érdemei Madarász Lászlónak folyvást emelték őt. Már a honvédelmi bizottmány alakulásánál Kossuth befolyása által annak tagja lett.

Később Kossuth mint a honvédelmi bizottmány elnöke Madarász Lászlót a posta és rendőrség főnökségével bízta meg.

Debreczenben őt már mint a kivételes kormány főemberét találtuk egy magára két nagy kormányzati osztály és 66 hivatalnok élén. A

forradalmi vezért jól válogatott s jól fizetett csapatával.

A „Márctius Tizenötödike“ szerkesztője rendőri tanácsos állását foglalta el s javadalmait huzta.

Azt kelle látnunk, hogy az országban a legveszélyesebb elem emberei Kossuth körül mindannyian hatalmas pozíciókat foglalnak el, és el vannak látva elegendő eszközökkel végzetes céljaik elérésére.

Oly emberek voltak ezek, kiknek normalis viszonyok közt nem lehet szerepök, kiknek tehát csak a zavarban lehet élniök. Ezek minden forradalom intransigens elemei.

„Ezek — így ír rólok Kemény — ha a nemzet nyugalma visszaadatik, lehetetlenek, s kiknek oly veszélyes vala a rend, mint ellenfeleiknek a rémuralkodás.“

Ily környezetben láttuk mi Kossuthot Debreczenben, soha veszélyesebb kezekben nem, mint épen itt, ezek által teljesen körülhálózva, mint alább kifejtendem.

Vessünk azonban előbb néhány futó pillantást az akkori helyzetre.

Az első magyar parlament első hat havi életében a miniszterium balfogásai által teljesen demoralizálva lett.

A szegény pirja borítja arcunkat ma is, ha azon nyomorult szerepre gondolunk, melyre kárhoztatva ott vállalkoznunk kelle.

Senki hübben és találóbban nem jellemezheti e parlamentet mint Kemény Zsigmond monumentális munkájában.

„Látszék — így szól Kemény — hogy a képviselők többségének jellemében annyi neme-

sebb ércz volt, és annyi tiszta hazafiság, miként megilletődés nélkül alig lehetett a viszonyok ezen szerencsétlen áldozataira nézni, kik úgy nem értettek a forradalomhoz, mint a hogy nem tudták volna az ezeregyéj arab meséit megírni, azonban mégis forradalmi és terroristicus conventnek kelle lenniök.“

A pesti parlament hat havi időszakában tessék átnézni a szeptember, október, november és deczemberi naplókat s ezekben az ország sorsára döntő, actualis ügyek letárgyalását.

Nem találjuk ezekben többé a tanácskozást, a nézetek szabad nyilvánulásának nyomát sem, nincsenek házszabályok, seki sem tudja, mi lesz a tanácskozás tárgya, ki van zárva a megfontolás minden lehetősége.

A dictaturának legnyomorultabb alakja áll előttünk. Egy akarat, mely nem tür ellenszót, de nincs bátorsága, hogy a felelősséget viselje.

Minden szavához a parlament fedezetét követeli, de e parlamentnek nem szabad vélekedni.

Ez a pesti parlament életének hű képe.

Elmondatik az indítvány, miről senki sem tudott előre, conclamáltatik azonnal, és megvan a törvény.

Igy rendeztetik el

az ujonczozás hatáságonkint, —

a papírpénz kibocsátása,

a hadsereg szervezése,

a fennálló katonaság átvétele az uj szervezetbe — a szentesítésre nem is gondol senki.

Igy declaráltatik az országgyűlés permanentiája az októb. 3-ki manifestumra.

Igy tiltatik el az ország, kiváltkép a katonaság a felség rendeletének engedelmességétől.

Igy declaráltatik az actualis fejedelem usurpátornak a deczember 2-iki lemondásra.

A dictatori politika megtermi gyümölcsseit és két tanulságos catastrofában erős leczkét mér a képviselőkre.

Első leczke volt, midőn a horvát bán Székesfehérvárig hatolva ellenállás nélkül e várost megszállotta. Nem látva ellenálló erőt, elfogta a közreműlet az embereket, s már látták: mikép vonul be az ellenséges hadsereg Budapestre, örökre meggyalázva és lealázva a magyar nevet.

Mindenki a menekülésre gondolt. Távozott a fővárosból a ki csak tehetett. Mindenki a megszállás borzasztóságairól beszélt. Mi családainkat küldöttük el a veszélyben forgó fővárosból.

A közreműletben a képviselők, kétségbeesésben a városi lakosok keresték, kutatták mindenütt a helyzet urát, hogy lelkesítő biztatásai-
ból erőt és bátorságot merítsenek a szorongatásban.

De hiában keresték. Az eltűnt s míg a sutorói döntő csata vivaték a horvát bánnal sietett a távoli alföldre hirdetni a nép millióinak felkelését, vagy — —

Ez volt az első leczke. A másik a pesti futás volt deczember utolsó napján, midőn a főváros az ellenség megszállásának átadatott a nélkül, hogy ellenállás csak szóba-
jött volna.

E nehéz tanulság hatása meglátszott a képviselőkön Debreczenben, s a mint ez egyrésről hatalmas lökést adott a békülési vágynak, úgy megtörte a parlament közönyös hallgatását és beleszólásra kényszerítette a gyarlóbbakat is.

Maga Kossuth nemcsak hirdette a kibékülés malasztját, daczára a német fővezér dölýfös

válaszának, hanem még a béke feltételeit elsorolta és felemlítette az államadósságokban való osztályt is és a *pragmatica sanctio* által követelt kölcsönös védelem garantiáit is.

Azt kelle hinnünk, hogy Kossuth maga két nagy csalódás árán megszűnt már feltétlenül bizni a vak szerencsében, és a becsületes békét elibe teszi a számítás nélküli kockáztatásnak. Becsvágya is több kielégítést lát abban, ha a mit a hazának szerzett, meg is menti, és békekötésben biztosítja, mintha fitymálva a sors intéseit, végmegsemmisülésnek teszi ki a szeretett hazát.

Tudtuk, hogy Debreczen előtt Kossuth Pesten az államadósságokról hallani sem akart, a *pragmatica sanctio* érvényét megtagadta, az Ausztriávali kapcsolatot felmondotta, s midőn itt ő maga hozta szóba ezeket, mint a béke természetes feltételeit, hinnünk kelle, hogy józanabb meggyőződésre jutott és a békét a 48-ki törvények alapján nem tartaná drága vívmánynak.

Megerősített e hiedelemben még az is, hogy midőn február elején már a forradalmiak bátrabban kezdettek mozogni és a békepárt mint szervezett párt még nem lépett *actióba*, Madarász József egy interpellatiót tett az ülésben a honvédelmi bizottmányhoz, mely a béke kérdését szőnyegre hozta.

Jókai Mór t. i. a *hiv. Közlönyben* egy cikket irt, melyben kifejezi, hogy ha alkotmányunk és törvényeink biztosítva lesznek, „megszününk áldozni a nemzet vérével.” *Elegicus* hangon irt ömlengés volt ez a béke érdekében.

Ez bántotta a Madarászokat s kérdezték: a hivatalos lapban jött nyilatkozat a kormány politikáját jelenti-e?

Ez interpellációból a forradalmiak elbizakodása szólt és ez felizgatta a képviselőház aggodalmait, mert ismertük közelségüket Kossuthhoz és épen ekkor indították meg újra a „Márctius Tizenötödike“ czimű lapot a régi romboló szellemenben a volt szerkesztők vezetése alatt s kezdtek mint szervezett párt újra fellépni a parlamentben.

Nyáry hiában erőlködött a képviselőház gyanuját lecsillapítani; a ház elhatározta, hogy Kossuth maga szólíttassék fel megjelenni a házban és elmondani a honvédelmi bizottmány politikáját s megnyugtatni a ház aggodalmait.

A február 12-ki ülésben meg is jelent Kossuth és megtagadva a forradalmiakat, teljesen kielégítő nyilatkozatot tett a háznak, kimondva, hogy a kormány politikája a jövő eshetőségeinek útját nem vágni és a békés kiegyenlítés lehetőségét nem zárni el.

Noha azonban Kossuth egyenesen e célra felhiva ünnepélyesen biztosította a házat, hogy ez őszinte nézete a politika vezetéséről, mi kik őt ismertük, megnyugodva nem lehattunk.

Kossuth — mint őt ismertük — a világon a legimpresszionabilisebb ember. Mennyire állt a percnyi benyomások hatalma alatt, erről könyvet lehetne írni.

Sőt nála e sajátságának meg volt azon kényesebb oldala is, hogy az emberekkel érintkezésben nála a benyomásokat nem az ember szellemi ereje, hanem saját élénk felfogása és hajlamai tették hatalmasokká, melyeknek ellenállani nem birt.

Erős meggyőződéssel bíró szilárd akaratu embernek lehetetlen volt vele való érintkezésben

összeütközésbe is jutni. Nálánál én engedékenyebb embert nem ismertem. Az önmagávali ellenmondásra nem adott semmit.

Ezer példával birnám ezt illusztrálni, e szűk keretben legyen elég egy:

Kiadott Kossuth egy rendeletet a horvát foglyokat illetőleg. Engem e rendelet igen felháborított, mert ennek végrehajtása igen kényes megróvásnak tett volna ki bennünket a külföld előtt. Ezért tartózkodás nélkül élesen nyilatkoztam e rendelet iránt.

Kossuth magához kéretett. Belépve hozzá, mondja nekem: A mit a horvát foglyok alkalmazásáról mondott, az igaz, nem gondoltam rá, de mondja meg mit tegyünk velök?

A kormány — felelém — eddig is tudta, hogy legczélszerűbben bánik el, ha ezeket, t. i. a tömegesen kezünkbe került horvátokat, a közlekedési miniszteriumnak adja át s az viseli gondjukat.

De hát mit tesznek velök? kérdezé.

Elhelyeztem — felelém — a jó tiszaparti nép közé, senkit sem kényszerítettem, de mindnyájan kértek munkát és most a töltéseken dolgoznak s a mellett, hogy költségbe nem kerülnek, sokan szépecske összeget hagytak benn hazamenetelük esetére s fogadom, hogy nem ellenségeket bocsátunk haza.

Hisz ez dicső dolog — felelé — de hát én erről bizony nem tudtam semmit. Mindjárt is e szerint rendelkezem.

De hát — kérdezém — mi lesz a hatóságokhoz intézett felhívással?

Egyszerűen visszavonjuk, tesz is ez valamit.

Igy történt. Minden egyébnek lehet Kossuthot tartani, csak nem önfejű makacs embernek.

De épen mivel ilyennek ismertük Kossuthot, ijedtünk meg környezetének befolyásától.

Pesten a forradalom kifejtésében három egyént ismertünk olyanoknak, kiknek nagy részt lehetett tulajdonítani a történt dolgokban.

Egyik Madarász László, az utcai mozgalmak főmestere, a népgyűlések rendezője, a karzatok mozgalmainak intézője.

Kivüle két irodalmi tehetség, kik a Márczius Tizenötödikét vezették.

Ezeknek egyikét közvetlen Kossuth mellé helyezve láttuk, mint meghitt titkárt.

A másik a lapot szerkesztette és rendőri tanácsos állást foglalt.

Madarász maga posta- és rendőr-miniszter lett, és hivatalnoki válogatott apparatussal ellátva egészen Kossuth házi emberévé tette magát, és vele bensőségben élt.

Ily környezetet mi aggódva láttunk és örömet elzavartunk volna, de nem azon emberek voltunk, kik küzdelmet keltünk és súlyos, mindnyájunkra nehezető bajokat még köztünk való egyenetlenkedésekkel neveljünk.

Nem jó szemmel néztük, hogy megindulván a hiv. Közlöny, rendeleteket olvasunk Madarász és csak Madarász neve alatt. Bántott, hogy Kossuth nevében ő nyilatkozatokat tesz a házban, s úgy gerálja magát, mintha itt a kormányt ő képviselné. Ő volt a háznak legellenszenvesebb alakja előttünk.

Családom a pesti futás alatt Pesten volt, magam Nagy-Bányán. Nem jöhettek el. Tudósítást sem az tőlem, sem én róla nem kaphattam.

Egyik napon elővesz a nyugtalanság e miatt s én kocsit hozatva kiindulok elibök, mert minden nap vártam, hogy érkeznek.

A debreczeni sorompókhoz érve megállítják kocsimat és utlevelet kérnek. Minthogy ezt nem adhattam, az őrségen lévő nemzetőrök engedelmet kérnek, de kimondják, hogy tovább nem bocsáthatnak, mert erre nézve kemény rendeletek van.

Én az őrházba sietek, kérem az inspectio tisztától a rendeletet, ez kezembe adja.

Madarász mint rendőrfőnök rendeli a városnak, hogy senki, ki rendőri engedélyt felmutatni nem bír, a városból ki ne bocsáttassék.

Én — mondám az őrtisztnek — ez és ez képviselő vagyok, (ismertek is) nekem Madarász nem parancsolhat, én megyek, a felelősséget magamra vállalom, majd teszek a tilalomról.

Engedtek menni. Visszajövet clubhelyiségünkbe mentem, és elmondom barátaimnak, hogy mi itt zár alatt vagyunk s mit tesz Madarász.

Közelebbi gyűlésen kérdeztük Madarászt: ki adta neki a hatalmat, hogy bennünket, képviselőket rendőri engedélyhez kössön és korlátoljon?

Ő azzal mentette magát, hogy a rendeletben nem is gondolt a képviselőkre, hanem ily időben a jövő- és menőket figyelni kell, s a rendelet félre értetett. Azonnal kiadja a magyarázatot és megírja, hogy e rendelet a képviselőkre nem szól. Jól tudtuk pedig, mert suttogtak felőle, hogy e rendelet csakis a képviselők távoztatása ellen volt intézve.

A nemzetet ért bajok egyik főokozójául a képviselők épen Madarászt tekintették, s a debreczeni időszak kezdetén épen ő jelent meg, mint

a hatalom kezelője, sőt a házban is — Kossuth ritkán jelenvén meg az üléseken — ő kezdette játszani a kormány szerepét.

Ez közfelháborodást okozott és a ház nem is tartózkodott ellenszenvét és e miatti bosszankodását vele éreztetni.

Madarász viszont elkezdette országgyűlési felszólalásaiban fenyegetni sőt elburkolt vádakkal illetni azon képviselőket, kiket már Pesten is mint a forradalom határozott elleneseit ismert.

Támadásainak és ellenszenvének fő tárgyául éppen engemet választott, kinek pártalakítási és toborzási fürgéséről már Pesten a Márczius Tizenötödike mesés dolgokat írt. Itt is Debreczenben a clubalakulás és naponkinti összejövetelek rendezőjének tartott.

Nemsokára módja nyílt engemet egy ülésben nyíltan vádolni.

Én ugyanis egyik ügyes osztályombeli hivatalnok ajánlatát elfogadtam, ki önkényt kínálkozott Pestre menni, ha alkalmas utlevelet kap tőlem s onnan nekem hivatalos ügyekről, egyuttal családomról hirt akart hozni.

Nekem, mint egyik miniszterium főnökének pecsételt és aláírott utlevél-álbáim voltak s azonnal kiadtam a kívánt álnevű utlevelet s az elindult Pestre szóbeli utasításommal, mert a miniszterium ismert hivatalnoka volt.

Ezt Madarász emberei elfogták, a rendőrségre vezették s a nála talált hamis utlevelet elkobozták.

Egyszerre kapom tőle az üzenetet, hogy ő a rendőrségtől letartóztatva ott vesztegel és utlevelét elvették, és küldetéseért faggatják.

Én azonnal siettem a rendőrségi szállásra s

ott kapom őt a Madarász előszobájában. Ott elmondja nekem a történeteket, én bemegyek Madarászhoz és mondom neki, hogy ez Oppodi Alajos közlekedési hivatalnok, kit én hivatalos dolgokban küldök Pestre, s hogy bajba ne keveredjék, semmi írott utasítást vagy igazolást részemről nem adtam neki, de az én küldöttem hivatalos ügyben.

Madarász azonnal egész készséggel — sajnálva a tévedést — utlevelét előhozatja, maga vizálja és előttem kézbesítve azt Oppodit szabadon bocsátja.

Ezzel a dolognak vége lett. Oppodi elutazott.

Egyik közelebbi ülésen azonban Madarász felém fordulva s rám függesztve tekintetét elkezd a háznak beszélni, hogy ő mint rendőrfőnök, tudja s van bizonyítéka arról, mikép vannak képviselők, kik Windischgräetz herczeggel titkon érintkeznek és a béke felett alkudozást indítanak s e célra álnoklevelekkel küldönczöket menesztenek Pestre sat., szóval az ellenséggel titkos összeköttetésben állnak.

E vád — senki sem kételkedhetett, hogy rám vonatkozik — nagy megdöbbenést okozott társaimnál. Kemény különösen elrémült. Okul csak azt adá nekem ülés után: ismerve nyugtalanságodat családod miatt, megijedtem, hogy valami vigyázatlanságot követtél el és komoly bajba keverhetnek.

Én hirtelen egy ívet bocsáttottam ki, melyben kérjük az elnököt, a házszabályok értelmében változtassa át a gyűlést titkos üléssé azonnal.

Társaim kellő számban aláírták s én az elnöknek adtam át az írást.

Az elnök azonnal kihirdette a titkos ülést, s felhívta a nem képviselőket, hogy a termet hagyják el.

A titkos ülés megnyilván, én elmondottam, hogy ha nyilvános ülésben mondom el és köztudomásra jut e dolog, egy becsületes hivatalnok életébe kerül, ezért kelle titkos ülést kérnem.

Ezután elbeszéltem az egész dolgot Oppodi küldetéséről, elmondottam komoly okaimat e küldetésben, elmondottam Oppodi letartóztatását Madarász által, s végkép, hogy Madarász általam értesülve a küldetésről, maga vizsgálta jelenlétében az utlevelet s bocsátotta azonnal szabaddon küldöttemet.

Ítéljen már most a ház e vád aljasságáról.

Ezt meghallgatva Madarász, kalapját vette és távozott az ülésből a képviselők „alávaló, gyálázatos, gaz“ — s ilyféle czimei közt.

Debreczenbe érkezve mindjárt szerették volna ellenfeleink újra megindítani a „Márczius Tizenötödike“ lapot, mint működésök egyik fő eszközt.

Azonban Debreczenben a sajtó nem volt azon helyzetben, hogy a hiv. Közlöny napilap mellett még egy más napilapot is kiállíthasson.

Ezért Kolozsvárra kelle fordulniok s onnan szerezni nyomdai segílyt, mert Madarászok is akartak lapot kiadni, adtak is később „Debreczeni Lapok“ czim alatt.

E miatt nem jelenhetett meg Debreczenben, csak február első napjaiban (8-án) a „Márczius Tizenötödike“ ismét.

Ez kezdette ugyanazon kezekben ott, hol Pesten elhagyta, az ellenünk intézett mértéktelen kifakadásokkal.

Mi összeálltunk, s egy iven mintegy 17—18 képviselő kötelezőleg elvállaltuk egy napilap kiadásának esetleges veszteségeit pótolni, s ezzel Csáthy azonnal elvállalta a lap kiállításának gondjait.

Igy jelent meg február 22-én Jókai szerkesztői és kiadói firmája alatt lapunk, az „Esti Lapok“, mint pártunk közlönye a „Márczius Tizenötödike“ formatumában.

A kik ez időben Debreczenben voltak, emlékeznek, miként tartatott a Fő-utczán levő Csáthy boltja lapunk megjelenésének esti 6 órájakor mindennap ostrom alatt, mely csak akkor szűnt meg, mikor a lap utolsó példánya is kiadatott,

Igy fogadta a közönség lapunkat.

Meg kell még jegyeznem, hogy a posta Madarász kezében lévén, tett róla, hogy lapunk csak magán szállítás útján jusson Miskolczra és más városokba. A postai küldetés megtagadásának okául a cautió hiányát vette ürügyül. Mi a cautiót fedeztük, de a „Márczius Tizenötödike“ soha sem tett cautiót.

V.

Előbbi két fejezetben megkísérlettem a debreczeni állapotokat egyes vonásokban felmutatni. Eljutottam 1849. február 22-kéig — az „Esti Lapok“ föllépésének napjáig.

Összegezzük az eddig mondottak eredményét.

Pesten az év utolsó napján békeküldöttség-

get nevezett az országgyűlés egyhangulag. Ezzel zárta be pesti üléseit s áttette Debreczenbe.

Debreczenben nem is szólott semmihez, míg a békeküldöttség jelentését nem vette.

Daczára az ellenség fővezére vérlázító válasznak, a ház egyhangulag mellőzi a forradalom és megtorlás menthető fellobbanását, kijelenti, hogy békülni a törvények alapján kész, ezt Kossuth hangsúlyozza és csak négyen nyilatkoznak, de nem a béke ellen, hanem a fővezéri válasz miatti felháborodásukban kimondani akarják, hogy a békeküldöttség missiója megszűnt. Ez sem fogadtatott el.

Tehát az országgyűlés egészben béke-álláspontot foglal el,

Ez ülés január 13-kán volt.

Ezentul kezdett felfeltűnedezni egy béke elleni töredék a képviselők sorában, mely eleinte Madarász László támadásaiban a béke emberei ellen nyilvánult. Végkép az ellenem intézett aljas vádban, melyet fennebb elmondottam, kitűnt a béke elleni torzsalkodás.

E naptól három hét múlva, már e töredék oly erősnek hívé magát, hogy a kormányt provokálhatja nyilvános színvallásra.

A kormány alatt nem értett senki mást, mint Kossuthot magát.

Madarász József egy interpellatiót intéz a kormányhoz: Vajjon a hivatalos Közlönyben Jókai Mórtól írott cikk a kormány politikáját jeleli-e?

E cikk meleg felsóhajtás volt a béke mellett.

A ház megértette a célzást és felvette a keztyűt.

Hiába erőlködött Nyáry a honvédelmi bizottmány nevében megnyugtadni a házat. A ház

kivánta, hogy Kossuth hívassék fel megjelenni a házban és nyilatkozni a kormány politikája felett.

Méltó volt aggodalmunk. Mert a provokáló interpelláció a Kossuth közvetlen környezetéből kerültnek látszott s gyanítanunk kelle, hogy Kossuth intencióiban történt valami fordulat.

Kossuth a február 12-ki ülésben megjelenik és azzal kezdi, hogy a ház parancsára eléáll és elmondja őszintén a kormány politikáját a ház kívánságára.

Beszéde minden tételében történelmi érdekel bir. Jelentőségét másutt tárgyaltam, itt elég annyit mondanom, hogy teljesen megerősíti a kormány előbbi politikáját, t. i. nem zárni el útját a békés kiegyenlítés lehetőségének.

Megtagadta a forradalmi fractióval a közöséget, s nyilatkozott a békepárt mellett.

Igy álltak a dolgok február 12-kén.

Ekkor indult meg a „Márczius Tizenötödike“ című lap ismét, mint e forradalmi fractió specialis közlönye, és tiz napra rá az „Esti lapok“, mint a békepárt lapja.

Ennyire haladtak a dolgok február 22-kén.

Az eddig elmondottakból — úgy hiszem — elég világosan emelkednek ki a fejlődések eredményei gyanánt következő tények:

A béke alapján álló parlament kebeléből lassan bontakozik ki a forradalmi fractió, mely februárban már bevallja, hogy neki béke nem kell.

A békepárt ennek ellenében tömörül, clubbhelyiséget nyit, és lapot alapít.

Két párt van tehát ellátva a politikai párt minden eszközeivel, állandó érintkezési helylyel és közlönnnyel.

E naptól fogva az események fejlődésének elvitathatlan világos képe, a történelmi igazság hű forrása előttünk.

Az országgyűlés naplója, és a pártlapok, melyek a pártok napi küzdelmeit hiven tükrözik vissza, nem hagynak fenn kétséget az elfogulatlan kutató előtt.

A „Márctius Tizenötödike“ által képviselt forradalmi párt mindent elkövet a békét lehetlenné tenni, főleg pedig Kossuthot magához rántani s általa törekvéseiket érvényre juttatni.

Hasonlag a horvátok és rácokhoz, kik mindent a felség nevében mondanak tenni, forradalmáraink is, mindenbe Kossuth nevét keverik, még akkor is, mikor még ez nyilván megtagadja őket.

De sikerült nekik Pesten már Kossuthot magukhoz sodorni s az által jelentéktelen pártjokat diadalra juttatni.

Ellenben a békepárt mindent elkövetett Kossuthot tőlök visszatartani, s e célra őket Kossuth mellől elzaklatni, vészhozó működésüket a közönség előtt feltárni, s őket megbuktatni.

Előttünk az országgyűlési napló, előttünk a nevezett pártlapok, melyek az akkori napi események taglalgatásával foglalkoznak, ezekben hű képét találjuk az akkori életnek, a pártok magatartásának és küzdelmeinek. Ott találjuk fejünkint ki mit tett, és mennyi része volt a küzdelmekben.

Ha lelkiismeretünk helyén van és az igazságot tiszteljük, ha történt dolgokat hiven elmondani és nem hazugságokat terjeszteni akarunk, nem szabad, hogy pártról és embereiről oly

dolgokat elmondjunk, melyeket sem akkor, sem most beigazolni nem bírunk.

Sőt a mi forradalmi időkben a pártszenvedélyek uralma alatt ha nem is menthető, de magyarázható volt, az harmincznégy év múlva, ha hazafi-becsületet sért, nemtelen aljasság is, mert halottakat érint, kik ma már nem is védhetik magukat.

A békepárt nyílt határozott programmal lépett fel lapjában, hogy mindenki tisztában legyen céljaival és törekvéseivel.

E programban pedig ezeket találjuk :

„Ugy intézni jelenünk minden mozzanatát, hogy az által a jövő semmi lehetőségeinek útját be ne vágjuk“

„A jövőt csinálni lehetetlen, de elrontani, nagyon is lehető.“

„Vannak, kik velünk ellenkezően oda állítják a dolgokat, hol csak egy alternatívát hagynak fenn, vagy ellenségeink végpusztulását, vagy hazánkét.“

„Ezek irányában mi azt mondjuk: hogy mi nem gyűlöljük annyira ellenségeinket, mint a mennyire szeretjük hazánkat, s ily drága kincs felett kockázní magunk sem akarunk, másnak sem hagyunk.“

Ez azon schibboleth, melyről a velünk egyetértőkre ismerünk.“

A kormányról így szól a program:

„Kormányunk erejét és hatását nevelni minden hazafinak kötelessége.“

„Mi a kormány tekintélyét fentartani törekszünk, s e célból megkivánjuk, hogy e törekvéseinket a kormány kezelői közül senki lehetlenné ne tegye.“ (Esti lapok 1. szám.)

„A nemzet kormánya e napokban ennyit és nem többet mondott, hogy a kormány politikája:“

„1. Védeni a megtámadott hazát.“

„2. Az 1848-ki törvényeket fentartani, s azoknak tiszteletet szerezni.“

„Forradalom-e ez? Nem.“

„Ez az alkotmány és nemzetiség harcza fegyveres megtámadás ellen.“

„A legtulzóbbak mi köztünk azért nevezik harcunkat forradalomnak, hogy — azzá tehesék.“ (Esti lapok 2. szám.)

Ez volt a politikai keret, melyben pártunk mozgott.

A kormány kimondott politikája a mi politikánk volt, mihez magunkat alkalmaztuk.

Mind e mellett a „Márczius Tizenötödike“ már február 24-ki lapjában csak nem egész lap-számát az „Esti lapok“ elleni támadásokkal tölti be.

Lapunkat „pecsovics, svarczgelbnek, reactionárius“-nak jeleli s azt mondja, „ha tudnák, kik irogatnak az „Esti lapok“-ba, a széthordó gyerekeket is agyonütögetnék, sat.“

Az „Esti lapok“ kiválólag a parlament és közigazgatás ügyeivel, legkivált pedig a pénzkezeléssel foglalkoztak.

A 3-ik számban már a központi rendőrség 66 hivatalnokát, a statusnak ingyen kosztossait említi fel. Kezdi sürgetni a kormánybiztosok sergének számoltatását. Sürgeti az országos számadások revisióját, a sinecurák megszüntetését, a hivatalok cumulatióját, elmondja, hogy rendőrtanácsos ráér futárkodni, sőt napilapot szerkeszteni, kap nagy fizetést és mellé napibért sat.

Ezek természetesen mind elevenre találtak.

És elkezdődött a „Márczius Tizenötödike“ által indított személyeskedésekben vezetett harc az két pártkülönbözet között.

Már az „Esti lapok“ 5-ik számában Jókai nyilatkozatra kényszerül, melyet így kezd:

„Sok felől jön reám e kérdés: miért nem felelek azon piszkolódásokra, miket a „Márczius“ személyiségem iránt elkövet. Hogy hagyok így gázolni lelkem és elveim tisztaságában?“

Rá következő nap már a „Márczius“ egyik főmunkatársa és főpamflettistája megváltik Kosuthtól, bucsut vesz olvasóitól és Jókaitól.

Jókai pedig az „Esti lapok“ 7-ik számában ezeket reprodukálva ezt mondja:

„Midőn ti a leggyűlöltebb vádakát hánytatok reánk, a nélkül, hogy azokat igazoltatók volna, midőn bennünket reactionáriusoknak, pecsovicsoknak, svarczgelbeknek neveztetek, nem magatok hívtatok-e bennünket erre: hogy személyiségeink között paralellákat kezdjünk húzni.“

„Ti a helyett, hogy elvekről szóltatok volna, bennünket gyáváknak, hazaárulóknak neveztetek.“

„Én mosom kezeimet, én nem kezdtem ez utálatos vitát s ha nem kényszerítenek reá, nem is folytatom.“

Folytatták biz azt nem csak a „Márczius Tizenötödike“, hanem a Madarász szerkesztése alatt megjelenő „Debreczeni Lapok“ is. És mi az „Esti lapok“-ban kinyilatkoztattuk, hogy egyetlen szavukat el nem hallgatjuk, semmi támadásaik elől nem hátrálunk.

Sőt a 7-ik számban így szólunk hozzájuk.

„Mi kötelességfeledésnek tartjuk ellenfeleinkről el nem mondani mindazt, mit cselekvé-

seinkben vagy a kezelésben az álladalom kárára lenni vélnek.“

„Mi feladatunk ezen ágában mindig kihivók leendünk s a csatát soha sem kerüljük ki.

A „Márczius Tizenötödike“ kívánatára így szólnak az „Esti lapok“ a 26. számban:

„Mi a journalisticától a személyeskedés körül csak kettőt kívánunk:“

„Nevezze meg a személyeket.“

„Mondjon el tényeket.“

„Így teszünk mi is. E részben ránk panasz nem lehet.

„A magyar közönség nem oly éretlen, hogy sokat adjon ily expectoratiókra:

„Azok a pecsovicsok, svarczgelbek, reactionariusok, árulók, félénkek, gyávák, hosszuképűek, emberijesztők, békekeresők stb. ha ez azután így alkalmaztatik személyekre:“

„Bizonyos cotteria, bizonyos népszerűség nélküli existenciák, bizonyos ártatlan teremtések, bizonyos pártmaradvány stb.“

Hogy e hirlapi pártküzdelemnek hü képét adjam, idézem még az „Esti lapok“ 9-ik számából a következőket:

„Nyolcz napja annak, hogy lapjaink világot látnak.“

„Lapjaink megindításának első napjaiban már besodortattunk önkénytelenül oly ösvényre, mely egy másik lapban a legnagyobb journalistikai botrányt hozá létre.“

A „Márczius Tizenötödike“ azóta is mindent elkövet, hogy ez uton tovább vezessen stb.

„Mi elvekhez, nézetekhez, törekvésekhez akaránk szólni, melyek közhelyen szóval vagy írva felmerülnek. A szándéknak csak isten a bírása, s

egy becsületes köz- és magánélet szeplőtlen multját vetettük mérlegbe meggyőződésünk tisztaságáért.“

„Mi becsületes versenyt kerestünk — nemtelen gyanúsítást találtunk.“

„Mi nézeteket indultunk elemezni — csak személyiségek állnak előnkbe.“

„Mi nem akarjuk engedni, hogy polgári becsületesség és erény guny és nevetség tárgyává tétessék — a méltatlanság nyilaival ellenünk fordultak,“

„Mi az erkölcsi rombolásnak akartunk gáttat vetni — úgy látszik csak tüzet szitóttunk ellenfeleinknél.“

„Tudhatja mindenki, hogy vállalatunkhoz most nem csekély anyagi és szellemi áldozat és elszántság kell.“

„A közönség figyelmével várakozásunkat jóval tulszárnyalta. Többet adott, mint a mennyit egyelőre várni, feljogosítva valánk.“

„Hogy a „Márczius“ előtt nincs személy szent és illetetlen — ezt eddigi folyama eléggé tanusítja.“

„Mi szeretnők, ha megnevezné azon tisztelt egyént a hazában, kit meg ne támadott volna.“

„Már most úgy látszik e ponton meg nem áll.“

„Emlékeznek olvasóink lapjaink 5-ik számában egy cikkünkre ily felirat alatt „Vigyázzunk a bankóra.“ E cikkben szigorú gazdálkodásra intjük az illetőket, felemlítjük a sinecurák szaporítását, bizonyos osztályban a hivatalok cumulációját s több efféléket, melyért egykoron a nép verejtekének kellend folyni.“

„S a „Márczius“ tegnapi számában ördögi

malitiájával cikkünk idézett feliratából oly vádat kerekít mintha mi bankóinkat depretiálni, attól a szegény éretlen népet elijeszteni akar-nók, s mintha „Vigyázzunk a bankóra“ annyit tenne: „Örizkedjetek a bankótól.“

„Van-e arról fogalma, mit tesz ily dolgokat avatlan kezekkel könnyelműleg illetni?„

„Ha az emberi böcsület zománczát sárral keni be, csak egyént gyilkolhat meg erkölcsileg — a bankót midőn illeti könnyelműleg — a hazát ölheti meg“ stb. stb.

Tán hosszan is foglalkoztam a pártlapok akkori küzdelmeivel, de ki kelle mutatnom az akkori harczok tárgyait, modorát és sajátságait.

Kik voltak a harczoló felek gladiátorai első sorban?

Az „Esti lapokban“ a szerkesztő mellett leginkább én és Kazinczy Gábor, a többieket nem említem, de pártunk emberei.

A „Márczius Tizenötödikében“ a szerkesztő mellett — Irányi Dániel, a többiek nem tartoznak ide, megtalálja őket akárki az „Esti lapokban“ mert saját lapjukban nem nevezték meg magukat, mint mi sem, kivéve határozott vád eseteit.

Az „Esti lapok“ megnevezték Irányit többször mint a „Márczius“ „Bendé“-jét és Bende Daniját, s ő nem mondott ellen akkor.

Ha már most a képviselőház naplóját tekintjük át azon időből, ott is Irányi Dánielt találjuk mint a Madarász-féle párttöredék fő szónokát.

A ház üléseiben a forradalmi párt felszólalásaiban szinte azon gyanúsítási modort, bebur-

kolt vádakat, a béke elleni kifakadásokat találjuk, mint a lapjokban,

Idézhetnék számtalan adatokat azon időből, de felette hosszúnak kellene lennem, a buvárkodó történész megtalálja azok halmazát írott hagyományokban.

És megtaláljuk ugyanezt ma az Irányi röpiratában. Halmazát a vádaknak, melyek egyetlen ténnyel sem voltak soha bizonyíthatók, akkor sem, ma sem.

Láthatjuk ezekből, hogy a békepárt küzdelmei azon párt ellen folytak, mely Debreczenben a kormány által pronunciált politika ellen támadt fel és a béke elvét és embereit kezdték a házban és lapjaikban ostromolni.

Kossuth e harczokon kívül állott.

Ő, ki a békepárt elveit vallotta nyilvános ülésekben, nem lehetett megtámadásunk tárgya, erre sem okot nem adott, sem alkalmat nem szolgáltatott.

Sőt nemcsak, hogy Kossuthot soha meg nem támadtuk, még csak ellene sem szóltunk april 14-kéig — még akkor sem, midőn nekünk s személyeinknek fenyegetdözött a márczius 25-ki ülésen, hanem mindig kiméltük azon reményben, hogy ha ő be fogja látni hiveinek gyarlóságait, és ha azok a nagy közönség előtt hazavesztő törekvéseikben leálczázva, a képviselő házban azon „törpe megbélyegzett minoritásra“ deválvánva lesznek, mely nevet épen ő adott nekik Pesten, ő is óvakodni fog az általa pronunciált politika téről lelépni és hozzájuk csatlakozni, és bizonyos koczkára vetni azon fényes vívmányokat, melyeket büszke önérzettel magáénak vallott.

A fennebb ecsetelt küzdelmekben lehetett-e

tehát csak szó is a Kossuth elleni ármánykodásokról, melyeket ma Pulszky Ferencz avatlan kézzel, Irányi pedig öntudatos ráfogással a békepárt működésére és embereire felhalmoz?

Titkos működésekről és ármánykodásokról csak a békepárt szólhat, és pedig maga ellen, s maga helyén okmányokból ki fogom mutatni, leginkább kideríthetnék az országos pénztár világos számadásai azon időkből.

Noha azonban mi a helyzetnél fogva is Kossuth irányában még gondolatban sem foglaltunk ellenséges állást, sőt inkább az ő nimbuszát védjük, neve mégis a pártküzdelemben eleitől maig belekevertetett s ott szerepelt mindig.

Kik által sodortatott be s mikép? azonnal elmondom.

Mielőtt azonban ehhez fognék, ünnepélyesen tiltakoznom kell a fennebbi és ezutáni felderítések lehető félremagyarázásai ellen.

Ezt kényszerítve vagyok tenni a balfelfogás és oly ellenfelek ellenében, mint Pulszky és Irányi.

Ezen derék hazafiak, mi okból, nem tudom — adjon számot saját lelkük ezért — különös hévvel tökécsik az épen e napokban történt ártatlan gratulációkat a 80 év eléréseért, melylyel a hatóságok járultak Turinba.

Nem zavarnám meg ártatlan örömeiket, ha őket nem római Auguroknak ismerném, kik a monda szerint egymással találkozáva szemhunyorítva egymáson mosolyogtak, s ha ez alkalmat nem használnák támadásaikban is fegyverül ellenem és azok ellen, kik egykor a békepárthoz tartoztak.

Nézzétek — ránk mutat Pulszky Augur —

ezen elvetemült hazafiak pártszenvedély által dictált igaztalan vádakat szórnak „a forradalom és különösen hazánk azon nagy fia ellen, ki iránt épen most a törvényhatóságok hálás tiszteletöket kifejezni versenyéznek.“

Azután szólt Pulszky és Irányi azon ármánykodásokról, melyekkel „Kovács Lajos és társai“ vagy a békepárt Kossuth hatalmát megtörni, őt megbuktatni igyekeztek stb.

Ugy akarnak felmutatni az országnak, mint kik a most is hatalmasan ápolt áramlattól megfélemitve egy „elitelt mult rehabilitatiójának kísérletével“ bajlódnánk, mintha —

Az ő bálványukat nem imádni, az ő cultusok terjesztésében őket nem támogatni a hazafi bűnök legundokabbika volna.

E közben én, itt is, más helyen is kénytelen voltam állításaik ellen védekezni, és kimutatni, a történelmi igazság érdekében, hogy a békepárt soha Kossuth hatalmának megtörésére nem dolgozott, nem ármánykodott s ezzel mintha azt akarnám állítani, hogy Kossuth ellen valamit tenni mi is hazafi bűnnek tartottuk volna, s mintha irtóznánk bevallani, hogy akkor is, most is más istent imádtunk mint ők, más oltároknál áldoztunk, mint a tisztelt Auguruk.

Legyünk eziránt egyszer mindenkorra tisztában.

Én, mint Széchenyi grófnak feltétlen hive, ki a közéletben és irodalomban lelkem meggyőződéséből mindenben az ő útján jártam, nem osztozhattam, nem is osztoztam Kossuthnak egyetlen politikai eszméjében, sem modorában.

En gyűlöltem az aljasságot, a kétszinüséget, az önzést, de soha nem gyűlöltem a véleményt

sem vallásban, sem politikában. Értettem jókor, hogy atyám más eszmevilág körében él, mint mi, akkor a fejlődő új kor emberei.

Feltétlenül kárhoztattam mindent az eszközben, miket lelkiismeret és becsület tilt.

Ezen korlátokon belül, én mindent elkövetni elveink diadaláért nemcsak szabadnak, de kötelességnek ismertem. Tudok is a politikában képzelni fogásokat, melyek ármánykodásnak nevezhetők, ha azok nem hazugságokon indulnak s nemtelen eszközöket nem használnak, szinte szabadoknak hiszek.

Azon vádnak tehát, hogy mi Kossuthot megbuktatni, az ő hatalmát megtörni akartuk, ellene ármánykodtunk, elvont értelemben nem tulajdonítok semmi súlyt. Sőt érdemül tulajdonítanám magamnak, ha tettem volna.

Kossuth pénzügyminiszter volt. Később a kormány elnöke. Minisztert vagy kormányt megbuktatni, nem polgári bűn, sőt lehet — érdem a parlamentális életben.

Én úgy hittem s velem tán mások is, hogy Kossuth pénzügyminisztersége volt Batthyányi grófnak legvégzetesebb balfogása.

Ámde az ő minisztersége szoros solidaritásban állott Batthyányi, Széchenyi, Deák stb. miniszterségével s mi nemcsak megbuktatására nem dolgoztunk, sőt önmegtagadással meggyőződésünk ellen szavaztunk, hogy miniszterségét fenntartjuk.

Mi márczius után következő hónapokban aggodva láttuk Kossuth hatalmát miniszter társai fölé emelkedni, láttuk az ő hatalmának emelkedése mellett a béke lehetetlenségét, kötelességünk lett volna az ő hatalmának megtörésére

mindent elkövetni, fel is kértük Batthyányi grófot, szüntesse meg a solidaritást, kövesse saját békéltetési politikáját, mi kísérni fogjuk ha kell a — végtelenig, mint egyik társunk mondá a — vérpadig.

Mi nem tagadjuk, hogy Kossuth hatalmát hazánkra nézve végzetesnek tartottuk, mi a békülést Ausztriával tartottuk hazánkra nézve egyedül üdvösnek és megmentésére egyedüli eszköznek s nem csalatkoztunk.

Hisszük azt is, hogy Kossuth hatalma e kibékülésnek egyedüli akadály. Ily meggyőződésünk mellett az ő hatalmának megtörése előttünk hazafi kötelesség lett volna.

Azonban szeptemberben kiütvén a háboru, azonnal megváltozott a helyzet. Azon hatalom, mely a háboruig az országra nézve végzetes volt, a háboru kitörésével mentő eszközzé vált. Kossuth izgató tehetsége, az ő befolyása a tömegekre, szükségessé vált védelmi harczunkra s mi nemcsak nem dolgoztunk hatalma megtörésén, sőt kijelentettük, hogy azt ápolni és nevelni hazafi kötelesség.

Igy álltak a dolgok Debreczenben. Mi két oldalról combinative megtámadva az ellenséges seregek által ezen kívül a hazánk bensejében lévő szerb, rác, oláh, szász és részben tót nemzetiség által is szorítva csak úgy hihettünk fennállhatásunkban, ha a kormány (Kossuth) és az országgyűlés szoros egységben állnak a védelmi harcz élén.

Ezt mi lelkiismeretesen megtettük Debreczenben. Védjük Kossuthot vészes környezete ellen is és oly elemek befolyásától, minő Irányi, Madarász és társai.

VI.

Mi nem kezdtük meg a harczot Madarász és társai ellen Debreczenben, sőt az „Esti lapok“ első számai bizonyítják, hogy mi erélyesen tiltakoztunk a pártoskodások ellen, míg a haza ily komoly támadásnak tárgya.

Kossuth is, az országgyűlés is — mint láttuk — a kibékülés terén állott. A harczot a béke ellen Irányi s társai kezdték meg és folytatták a házban és lapjaikban.

Azt tudtuk, hogy a mely párthoz Kossuth csatlakozik, az fogja a haza sorsát eldönteni. Már ennél fogva sem tehettük, hogy Kossuth ellen támadjunk.

Azt is tudtuk, hogy Kossuth hajlamainál fogva inkább hozzájok szit, mint hozzánk, de hittük azt is, hogy ha ezeket a közvéleményben leálcázva diszcreditáljuk, a közhangulat tőlök elfordul, az országgyűlés nagy többsége a béke mellett ingathatlanul kitart, a hádsereg vezérei velünk tartanak, — ennyi tényező ellen Kossuth vonakodni fog hozzájok állani, és a hazát végmegsemmisüléstől megmenthetjük.

A mint hogy a Madarász által provocált hangban Kossuth február 12-kén a ház előtt megjelenvén, őket tagadta meg és békepolitikáját a ház előtt ünnepélyesen vallotta.

A mint álltunk hajlamaira nézve Kossuthtal, épen ellenkezőleg álltunk az országgyűlés tagjaival.

Tudjuk, hogy mindenütt a világon az ily testületekben megvannak az ellentétes nézeteknek határozott emberei, ezek vezetik a pártokat. A szavazók nagy tömege, kik pedig eldöntik a

dolgokat, kivált forradalmi időben ritkán követhetik saját hajlamaikat, hanem csatlakoznak azokhoz, kiknél erőt és bátorságot látnak és diadal-maskodni hisznek.

Ezek hajlamaikban hozzánk szitottak, de a pesti idény után tartózkodókká lettek, és várták, a harcz velünk és ellenünk nem fog-e veszélyessé válni.

A pártok élén levőket a Közlöny és napló után így jegyeztük fel:

A békepárt részén álltak: Almásy, Nyáry, Kubinyi, Kemény, Kazinczy, Zeyk Károly és József, Bethlen János, Pálffy János, Barthal, Bezerédy, Mészáros, a Lónyayak, Gorové, Szász Károly, Szunyogh Rudolf, Hunfalvy Pál, Simon Rud., Bittó, Horváth Boldizsár, Somogyi Antal, Zichy Antal, Ivánka Zs. és többen.

A forradalmi párt részén találjuk: Irányit, Madarász László és Józsefet, Dobolyi Sándort és V. A—t. mögöttük mintegy 20 képviselő, kiket névről alig ismertünk.

Sokan a táborban és kormánybiztosságokban voltak elfoglalva, a tanácskozásokban semmi nyomuk.

Az Esti Lapokban megtaláljuk több helyen elsorolva a Madarász párttöredék mind szónokait a házban, mind íróit a „Márczius Tizenötödikében.“ Irányi a házban e párt főszónoka volt. Ott találjuk fennebb a Márczius írói közt is.

Már csak a közlött névsor is meggyőzhet mindenkit, hogy a forradalmi töredék csak az által birt kilátással némi befolyásra a házban, ha Kossuth köpenyébe burkolózik.

Ezért mindjárt kezdetben Madarász László elkezdett a háznak Kossuth megbízásából szólni

és noha ő vitte a posta és rendőri főnökséget a kormányban, és Kossuth-tali benső viszonyát mindenki ismerte, ez nem óvta meg őt, hogy a ház üléseiben több ízben kiméletlenül ne bánjanak el vele, sőt több rendbeli kísérleteiben a pesti állapotokat ismét feleleveníteni, kudarczott vallott.

Az Esti lapok 4-ik számában már ezt olvasuk: „Vannak emberek, kik mint az ökörszem szeretnek a sas szárnyai alá bujni s oda rejtőznek valahányszor keresi az ember.”

És már a 18-ik szám erős filippicát zudit a forradalmi politikusok fejére s így végzi:

„És türtük e kölyöketulantiát, mely polgári hitelünket, — egy becsületes élet szerzeményét — máig saját szennyével dobálta.”

„Nem türendjük többé.”

„De azután hiában bujkáltok — ökörszem sas szárnyai alá — a Kossuth egyénisége mögé.”

És miután zaklattuk a Márcziust, idézne egyetlen példát, hol mi Kossuthot támadtuk volna, így szól rólunk a Márczius 25-ki számában:

„Mi nem mernők Kossuthot bántani egy viláért.”

„Nekünk ennél több eszünk van.”

„Mi ugy adjuk elő a dolgot, hogy neki igazat adhassunk.”

„Mi szépen megdicsérjük.”

„Mi magasztaljuk őt.”

„Mindezt a legnagyobb önmehtagadással.”

„De hiában, annál kevésbé szeretjük őt.”

E viták közt azonban a pártok hangja egymással mind a házban, mind a lapban igen elmérgesedett. Az Esti lapok mind élénkebben kezdték Madarászt és társait támadni, a Márczius

minden kérdésnél, lett legyen az sikkasztás, mind inkább belekeverték Kossuth nevét, és mindent rávonatkozóknak kiáltottak lapjaikban.

Legkirívóbb példa ezek közt a Zichy-féle ékszerek ügye, melyeknek elárvereléséről márczius 17-kéről hirdetés jelent meg a hiv. Közlönyben a rendőrség által.

A Csepel szigeten kivégzett gr. Zichy Ödön ékszer-gyűjteményei, melyekről soha bíró nem ítelt, mint depositum tétettek le Pesten a pénzügyminiszterium őrizete alá, és pedig egy képviselő, az államügyész, az igazság- és pénzügyminiszterium négyes küldöttei által leltárolva és lepecsételve.

Debreczenben egyszerre a rendőrség — Madarász — hirdet árverelést ezen drágaságokra.

Én már ekkor biztos voltam benne, hogy ezen drágaságokból jelentékeny sikkasztás történt.

Az árverelés arra szolgált volna eszközül, hogy a sikkasztás elfedessék.

Elmentem tehát a honvédelmi bizottmány helyiségébe s ott Nyáryval beszélve kértem őt: bírná reá a bizottmányt, hogy tiltsa be az árverelést, mert mi a házban fogjuk a dolgot szőnyegre hozni és a botrány kikerülhetlen lesz.

Nyáry meg is tette komolyan a jelentést és a honvédelmi bizottmány ki is mondotta, és megrendelte, hogy csak a romlandó tárgyak adassanak el.

Azonban a hirdetésekben nem történt semmi változás, és márczius 17-kén délután kelle az árverelésnek megtörténni.

Nem volt tehát más mód, mint Kazinczy interpellálta a kormányt és kérdezte: vajjon a

Közlönyben hirdetett árverelés nem a gr. Zichy ékszereit illeti-e? s miután Madarász felháborodva „igen“-nel felelt, kifejtette Kazinczy, hogy ez sem jogilag, sem gazdaságilag meg nem engedhető, kérdezte a kormányt: szándékozik-e e tárgyban azonnal intézkedni? értve, hogy különben a ház közbelépését fogná felhívni.

Erre Nyáry a honvédelmi bizottmány azon határozatát említé fel, hogy az csak a romlandó tárgyak eladását engedi meg az ugynevezett res servando non servabiles. Más tárgyak eladásáról szó sem lehet.

Ebben a ház teljesen megnyugodott.

Az interpelláció Madarász és társainál igen éles felszólalásokat keltett a házban.

Még mérgesebb volt a támadás ellenünk a „Márczius“-ban.

Ujházi sárosi főispán úgy mutat be bennünket, mint „a conventi téren legtulzóbbakat, mint egy botrányos ülés okozóit, mint olyanokat, kik a közkezelés alárendelt ágaiba kisszerű beavatkozást merénylettünk, s minden csuporban szakács kanállali kavaráásban gyönyörködünk, sat.“

A „Márczius“ egy másik számában annak főembere így szól felőlünk:

„Politikai aljas fogásnak kell neveznie.“

„A kormányelnöknek népszerűtleníteni akarásnál egyébként nem tekinthető.“

„A kormányzó társak ily módoni megrohanása.“

„Nem volt-e más mód, mely szigorú és hatályos a nélkül, hogy parlamenti scandalumot, egy kormányi compromissiot idézzon elő.“

Igy szólt pedig a „Márczius“ nyolcz nappal később is, mint mi a házban és az „Esti la-

pokban“ saját nevünk aláírása alatt világos lópást mutattunk ki, mit sem tagadni, sem ellepezni már nem lehetett.

Mi Madarászt kezünkben tartottuk. A forradalom e legfeketébb alakja, mint nevezték „Kossuth demona“ menthetetlen lett.

A „Márczius“ nem tágitott, még 30-ik számában is azt mondja „bizonyos cotteria feladatultüzte magának a kormány azon tagjait ócsárolni, kiknek hivatalba lépése által kormányunk felvette a tisztán nemzeti és függetlenségi színezetet.“

Mi ellenben mindennap nyomóbb körülményeket juttattunk napvilágra, hogy Madarász eltávolítását a kormányból halaszthatlanná tegyük, és Kossuthot a dologba avatkozástól viszsztatartsuk.

Az én forrásaim Duschek, az árverő osztálytanácsos, selmeczi akadémikus társam és Gönczy titkár voltak, ez utolsó a pesti leltározásnál és rakásnál jelen volt s azonnal látta Debreczenben az összezílálást és nagy hiányokat.

Ezen források Kossuthnak is rendelkezésére álltak, kinek inkább, mint neki, de ő ráhagyta magát beszélni, hogy mindez csak pártfondorlat, s mert Madarászt nem tudta nélkülözni, őt — már ekkor nyilván — pártfogásába vette.

Megjelent a márczius 25-ki ülésen, és mint mondá: mielőtt a táborba távozna, ohajtott némiéket a háznak elmondani.

E beszéd sok tekintetben, de különösen mint történelmi forrás igen nevezetes. Az „Esti Lapok“ ez ülést „kimerithetlen anyagu“-nak jellemzik s erről ezeket mondják:

„Vasárnapra rögtön hirdettetett ülés. Alig tudta fele a képviselőknek.“

„Két parlamenti csempészet volt kicsinálva.“

„Mint a hajdani Schiksal-Komédie-ban, két deus ex machina hullott le a képviselőház asztalára.“

Megbukott mindkettő vita nélkül.

Egyikben a Márczius egy munkatársát akarták a képviselőházba becsempészni, megválasztva oly kerületből, melyről a ház csak másnap volt kimondandó: üres-e vagy nem abban a képviselőiség.

Másik Irányi egy indítványa.

Mindkettő Kossuth jelenlétére volt számítva.

Irányi felhatalmaztatni kívánta a kormányt, hogy a házat esetleg összehihassa majd Pesten.

Igy akarta becsempészni az elnapolási jogot.

Ez történt márczius 25-kén, mikor csak április 25-kén éjjel vettük a hirt, hogy az ellenség kivonult Pestről, és csak május 21-kén lett Budavár is visszaszerezve.

E napot megelőzőleg már homályos hírek keringettek a városban az országgyűlés szétszematásáról.

Gyanítanunk kelle, hogy az országgyűlés ellen van valami végzetes készülöben.

Vasárnapra (márczius 25-kén) rögtön lett az ülés összehívta. Hallottuk, hogy az Kossuth felhívására történt,

Kossuth e napig a világ előtt még a kimondott békepárti programm alapján állott. Soha nyilván még nem mutatta csatlakozását a béke ellenségeihez, Madarász és társaihoz.

Madarász ügyét a parlament vette kezébe és daczára Kossuth hatalmas pártfogásának, noha

ő kijelentette a házban, hogy a kormány megtett e dologban minden előleges intézkedést, a ház nem bocsátotta ki kezéből az ügyet, parlamenti tagok lettek a vizsgálattal megbizva s ezek folytatták erőlyesen működésöket.

Madarász menthetetlen lett. Egyetlen menekülés számára az lett volna, ha a parlament föl-oszolnék, s ez által a vizsgálat nem volna befejezhető.

Az Irányi indítványa tehát odaczélzott, hogy az országgyűlést szét lehessen oszlatni a Pestre áttétel ürügye alatt, ez által megakad a vizsgálat, és Madarász maradhat helyén a képviselő házban és kormányban.

Reménylették, hogy Kossuthot rávehetik a parlament elnapolásáráa s így megmentik Madarászt.

Láthatjuk ebből ezen emberek merészségét.

Egy közkezelésben elkövetett lopás eltakaráására elosztatni egy parlamentet — ez példátlan volt volna a történelemben.

Ezt belátta Kossuth is, s a mint Irányi megtette indítványát s ennek ellenében Ivánka Zs. magára Kossuthra hivatkozott: tartja-e időszerűnek e kérdés tárgyalását? s látta az azonnal nyilatkozó resensust, maga Kossuth határozottan elutasította magától Irányi által ajánlott jogot s kimondá, hogy a ház ügyeiben folyvást együtt lévén a ház, csak az maga határozhat érvényesen, a kormány pedig a felmerülő körülmények szerint fel fogja szólítani a házat intézkedésre.

Ezzel az indítvány elejtetett.

Kossuth beszédéből azonban egy sokkal vesélyesebb terv vetette előre árnyékát. Miben álljon ez? nem tudhattuk, de féltünk, hogy pár-

tunk ellen végzetes csapás van készülöben. Nem is csatlakoztunk.

Kossuth ez ülésbeni beszédéből láthattuk, hogy

Ő már elhagyva eddig vallott politikájának álláspontját és ismét a forradalmi törekvések felé siet —

Nagy aggodalmakat táplál a képviselőház szelleme iránt, melylyel ő meg nem férhet és lemondását emlegeti.

Nem kevesebb aggodalmakat mutat katonai dictatura keletkezhetése iránt is melyet csak úgy vél legyőzhetni, ha a ház teljes egységben támogatja. —

Felhozza a képviselők purificatiójának kérdését is, s kimondja, hogy csak azoknak van joga a nemzet sorsáról intézkedni, kik együtt maradtak s kitartottak a veszély napjaiban.

Végül került a sor a Madarász-ügyre. A szószekről — mint Kemény is írja — egészen rám függesztve szemeit elkezdett a sajtó működéséről szólni, kimondva, hogy ez a legközelebbi napokban: borzasztó, irtózatoss! Minő fordulat ez a világ folyásában!

Különösen — folytatá — ez ingerült sajtóvitatkozás egy férfiú körül forgott, ki a kormánynak tagja, és kinek vádak vettettek szemére, melyek ha igazak, ő nem maradhat a kormányban, és ha nem igazak: büntettetni kell a vádlónak.

Kijelentette végkép a háznak, hogy a kormány intézkedett, miszerint e tárgyra vonatkozó minden oklevelek kinyomattassanak, egyszersmind egy esküdtszék felállítása iránt, mely utasítva leendő eljárni a törvények értelmében.

A fenyegető veszély rejtett villámai azon-

ban a beszéd kezdetében voltak, midőn az Olmüczben hirdetett birodalmi alkotmányról szólt, mihez a parlamentnek okvetlenül szólni kell, az orosz intervencióról, mely iránt a diplomatai tárgyalásokat már megindította a kormány. Óriás feladatok várnak — így szólt — a képviselőházra, melynek ily események ellenében Európa előtt állást kell foglalni. Ő már fellepett volna a házban ezek iránt, de be akarta várni a hadműködések további fejlődését stb.

E beszéd egészen tisztába hozta a békepártot az iránt, hogy állunk vele.

Világos volt, hogy csak a győzelmet várja és szakítani fog a politikával, melyet eddig kényszerülve vallott.

A pesti futás és reménytelenség nyomása alatt egyesült békepárttal, mely abban látta a nemzet méltóságát, hogy ez ellenséges hadvezér esztelen elbizakodása ellenében állítsa a józan politika komoly elhatározását s kimondja — mit Pulszky ma is ócsárol — hogy mi ugyan védjük magunkat, de törvényeink, alkotmányunk alapján meghódolunk bármikor s leteszszük a fegyvert.

Mr. Brown, kit Pulszky most is felemlit, Debreczenben mulatva épen e nemes mérsékletet tartotta a magyar forradalom egyik fénypontjának.

Mi láttuk, hogy ez már Kossuthnál tulhaladt álláspont lett, de mit tervel, azt nem tudtuk.

Láttuk továbbá, hogy a ház szellemével sehogy sincs megelégedve, hogy azt fékezni szeretné, s erre irányulnak burkolt fenyegetései.

Láttuk végre, hogy felette kényes ügyben nem habozik Madarászt pártfogása alá venni, s noha kénytelen kimondani, hogy ha a vád igaz,

Madarász nem maradhat a kormányban, mégis azokat, kik férfiasan saját nevök alatt kezelési ügyben felszólalnak és a lopást kézzelfoghatóvá mutatják fel, fenyegeti esküdszékkel és büntetéssel — a békepárt lapjának működését borzasztónak, irtózatossnak jeleli.

Láttuk, hányadán vagyunk.

A „Márczius“ lap commentálva másnapon ez ülést, leczkézteti a házat a kormányelnök által, s állítja, hogy „szavára a háznak többsége eltűnt, be szeretett volna a föld alá bujni.“ Végül sópánkodik, hogy ha Kossuth elmegy, megint ott leszünk, hol voltunk. Mert ha a macska nincs honn, czinczognak az egerek.

Mi mindezek daczára is megálltunk a férfias mérséklet alapján, és még márczius 28-kán is élesen megtámadtatta a „Márcziusban“, mely fellépésünket politikai aljas fogásnak nevezi, mely egyébbnek nem tekinthető, mint Kossuthot népszerűtleníteni akarásnak; s rá következő napon, Kossuth irányában így jeleltük ki magunk tartását az „Esti Lapok“-ban:

„Mi tudjuk, hogy a kormányelnök népszerűségére, nevének buzdító erejére szabadságharczunknak, a hazának szüksége van.“

„Tudjuk, hogy kormányzó társait is tiszteletben kell tartani.“

„De azt is tudjuk, hogy népszerűségét csak oly környezet tarthatja fenn, mely ha nem emeli is annak fényét, de nem is zavarja meg annak tisztaságát.“

„Hiában, mi az erkölcsben puritanusok vagyunk.“

„Mi ismerjük a nép hangulatát. Hála az égnek, hogy ez így van. Mi épen a kormányelnök

népszerűségének véltünk szolgálatot tenni, hogy bizonyos embereket, kiket nem ő, de a véletlen furfangossága helyezett mellé, tőle eltávolítjuk.“

„Ez — ha isten is akarja — megszsz.“

„Ti forradalmi histriókat, vérszomjas erélyességet kerestek, mi hü hazafi erényeket, becsületességet és kitartást.“

„Ki volt a kormányelnök népszerűségének őszinte barátja, mi-e vagy ti, megmutatja a jövő.“

Ugyhiszem eléggé részleteztem a pesti és debreczeni dolgokat arra, hogy mindenki megítélhesse magunktartását a forradalom és Kossuth irányában.

Mi nyiltan és határozottan vívtunk a forradalom ellen és a béke megszerzése mellett. De Kossuth ellen, ki márczius 25-kéig politikánkat vallotta, soha sem tettünk semmit.

Annyival kérlelhetlenebbül támadtuk a házban és lapunkban Madarászt és társait, kiket Kossuthra és a hazára nézve átoknak tekintettünk.

Hogy ők e harcban még máig is Kossuthtal azonosítják magukat, ez nem a mi hibánk, de a mit ránk fognak, ez az akkori képviselőházi napló és lapok szerint — nem igaz.

Mi még márczius 25-kén tul is, mikor pedig már világos volt, hogy elhagyni készül minket és szakít álláspontunkkal, melyet ő vallott, még akkor sem fordultunk ellene, sőt — isten bocsássa meg nekünk — még akkor sem, mikor előzött hosszú, nyilt és határozott ellenszegülésünk daczára, mint maga is állítja: proclamálta a detronisatiót ápril 14-kén.

Nincs itt helye a detronisatio kimondásának részleteit elmondani. Más helyen megtettem ezt.

Itt feladatom a békepárt magatartását a forradalom alatt hüen ecsetelni s kimutatni az ellene emelt vádak alaptalanságát, sőt nemtelenségét.

A trónvesztés kimondásával egyidejűleg kimondatott, hogy ki az ellen valamit tenne, az hazaáruló, s az az áruló büntetésével lakol.

A békepárt, mely a haza megmentésének egyedüli módját abban látta, ha a nemzet a dynastiával a 48-ki törvények alapján kibékül, a trónvesztés kimondása által létalapjában lett megsemmisítve.

Az ápril 14-ki templomi jelenetek után más választása nem lehetett, mint

vagy megtámadni az eljárás törvénytelenségét, s követelni a törvényes formák megtartását —

vagy megnyugodni s elfogadni s statuscsinyt, mint lett dolgot.

Mi számot vetve lelkiismeretünkkel, ez utolsót választottuk. Igen nyomós okaink voltak e választáshoz.

Ne felejtjük, hogy ekkor még csak kezdetén voltunk Görgei diadalmas hadjáratának. Az orosz intervenció már bizonyos volt. Ok tehát még valami nagy elbizakodásra épen nem volt.

Mennyi bátorság kell vala ahhoz, hogy a jegyzőkönyv hitelesítésénél csak 30—40 képviselő kijelentsük, hogy miután minden törvényes formák mellőzve lettek, a templomba nem is mehettünk, ott az előtanácskozásban részt vett 160 képviselő közül nem volt 40, mi ily határozatot magunkénak nem ismerhetünk, az ellen mint képviselők tiltakozunk.

A mint mi ezt tesszük, meglátták volna hány képviselő meri e végzést fentartani? mikor mindannyi meg volt győződve s ki is mondotta, hogy e határozatban nyakukat adják a bakó kezébe. Azt is mondták, hogy ama nagy vitézek a másik párton, a mint veszély fenyegeti, azonnal túl futnak a határon s azok lesznek a megtorlás áldozatai, kik itthon maradnak satb.

S ha legkisebb ilyféle tüntetés történik Debreczenben, meglátták volna mi történik a hatóságokban.

A mint ily nyaktörő kérdésben két fél áll szemben Debreczenben, megszakad a hadsereg egysége, két fél támad minden hatóságban és meg van köztünk a belháboru.

Ki vehette ennek első sorban hasznát más, mint az ellenség?

Mi ilyet nem tehattünk.

Nem is tettük, noha még eszünk ágába sem jutott, hogy bármi esetben kivándoroljunk és családunkat a legbizonyosabb pusztulásnak kitegyük.

És most Pulszky és Irányi szemünkre lobbantják, hogy nem volt bátorságunk ellenmondani.

Pulszky nem beszélhet, mert nem tud ezen eseményekről semmit. De Irányinak be kell valania, hogy ellenmondani igenis volt bátorságunk, meg is tettük emberségesen kötelességünket, de miután megtörtént a csíny, nem volt lelkünk felzavarni az ország egységét, és kockára vetni a lehető sikert a haza megmentésében.

Azt pedig állithatom Irányinak úgy, mint ki haditörvényszék előtt első lettem kihallgatva, hogy sokkal több bátorság kellett a debreczeni

csiny felelősségét a világ előtt elvállalni, mint az ellen akkor felszólalni, vagy azt megdönteni.

Be kell azonban vallanom, hogy az április 14-ki esemény leirhatlan nyomással nehezedett kedélyünkre.

Első sorban is pártunkat menhetlenül megsemmisítve láttuk, s nem is képzelhetünk eszmét, mely annak további létet adhasson.

De ha találtunk volna is célt, mely további összetartásunkat indokolhatná, mit ért volna ez azon erőszak után, mely történt, s mely elvette hitünket, hogy lehessen akaratumkat érvényesíteni az adott körülmények közt.

Képzелjen már most valaki magának ilyen nyomorú állást, melybe jutottunk.

Nevünkkel és személyünkkel kelle fedezni oly határozatot, melyet lelkünk mélyéből kárhoztattunk, melynek semmi hasznát, ellenben töméntelen kárait láttuk.

Kezesekül kelle állnunk oly cselekvényért, melyet egész erőnkkel elleneztünk, magunknak oda állni azok helyébe, kik azt tették, de a baj elől eltűntek.

Elvesztettük teljesen hitünket, hogy sajátságos körülményeink közt képviselői állásunkban a hazáért valamit tehessünk, sőt azt kelle látnunk, hogy együtt maradásunk vesztére lehet az országnak, mert az országgyűlésnek kell fedezni oly tetteket, melyeket minden józanság elítél.

Pártunk feloszlása bevégzett ténynyé vált. Mi szerettünk volna lelépni a képviselői pályáról, de ez ki nem kerülhetett volna a tüntetés látszatát.

A vérmesebbeket közülünk a változott helyzet kilátásai kezdték kiengesztelni az új állapottal.

Görgei — mondák — van a hadsereg élén, s határozottan dynasticus és a forradalom ellenese.

Kossuth helyzete teljesen megváltozott. A kormányzónak nincs helye az országgyűlésen. A tényleges kormányzást ministeriumnak kell átvenni, s az ha megállni akar, a ház szellemét kell hogy kövesse.

A mi a detronisatiót illeti: mindkét oldalon történt elég esztelenség, ha a kibékülésre végkép rés nyílik, ez oly kevésbé képezhet áthághatatlan akadályt, mint Windischgraetz hg fel-tétlen megadása.

A Madarász-Irányi s társai befolyása Kossuthra, a miniszterium mellett lehetetlen lett.

Helyzetünk kifelé teljesen desonálva lett ugyan, de bennünkben egészen megváltozott és javult.

Minden arra kényszerített, hogy várjuk be, miként alakulnak ezentúl dolgaink.

Vártunk tehát. A párt fel volt oszolva és megszűnt mint békepárt létezni. A clubba összegyűltünk mint azelőtt, mert ez volt társalgásunk egyedüli alkalma, találkozhatásunk helye.

VII.

Et nunc venio ad fortissimum virum.

Ez a hadvezérekkeli conspiratiója a békepártnak!

Kifejtettem az eddigiekben a békepárt magatartását a forradalomban kezdettől végig, az az születésétől haláláig.

Mert, hogy a békepárt az ápril 14-iki határozat által, melyben a trónvesztés ki lett mondva és a békülésre a hazaárulás büntetése szabva, meg lett semmisítve, azt mindenki belátja.

A békepárt tehát ápril 14-kén túl nem létezett, nem létezhetett.

És midőn a nagy magyar közönség olvasta ellenfeleink vádjait, melyek a hadvezérekkel conpiratióban culminálnak, s megolvassa mit én fennebb a békepárt egész működéséről lelkiismeretes hűséggel elmondottam, azt fogja kérdeni: hogy van az, hogy én azon időről, melyben a békepárt létezett, a hadsereg vezéreivel való érintkezésünket meg sem említem. Azt teljesen elhallgatom.

Ez igen egyszerű okból történt. T. i. az egész időn keresztül, míg a békepárt létezett, annak egyetlen tagja sem érintkezett — tudtommal — soha sem Klapkával, sem Görgeivel.

És ezt becsületesemre állítom, és ma is nagy szerencsétlenségnek tartom.

Itt ismét egy nagy tévedés előtt állunk, mely a békepárt és a forradalmi elemek felfogásai közt létezett akkor és létezik ma is, és e két politikai pártot az alapfelfogásban különzé el egymástól.

Irányi és társai a forradalmat s ennek érdekében Kossuth hatalmának való hódolást tartották a hazafiság egyedüli mértékének. Az ő szemekben mi árulók voltunk.

A békepárt a haza megmentését tartotta hazafi czélnak s e célra Kossuth bukását, esetleg hatalmának megtörését, a katonai beavatkozást, katonai dictaturát és ha kell minden ilyes előmozdítását hazafi érdemnek és nem bűnnek tartott.

Legyen ma is meggyőződve Irányi és Pulszky, hogy ha a szerencsétlen osztrák politika nem áll utunkban és biztosítékunk van, hogy 48-ki törvényeink megóvása mellett békét köthetünk, s nem a szerencsétlen „feltétlen megadással“ állunk szemben, mi életünk kockáztatásával is mindent elkövetünk a béke megszerzésére.

E célra nem haboztunk volna perczig sem, ha ennek ára Kossuth megbuktatása, hatalmának megtörése, katonai dictatura elfogadása vagy bármi lett volna.

Mi is a nemzet választottai voltunk, mint magokat Irányi nevezi, kötelességünk és jogsultságunk egyenlő velök, t. i. belátásunk és lelkiismeretünk sugallata szerint a haza javát előmozdítani és veszedelmét elhárítani.

És mi a forradalmat eleitől a haza nagy veszedelmének tartottuk és fájdalom, nem csalatkoztunk.

Ezen nagy veszélylyel szemben nekünk Kossuth bukása, hatalmának megtörése, katonai dictatura stb. csak csekélység volt.

Én tehát ma is tovább megyek s azt mondom, hogy azon bűnök, melyekkel Irányi ma a békepártot vádolja, szemünkben nagy polgári érdemek voltak volna, ha nekünk az osztrák politika ezt lehetetlenné nem teszi, és mi ma is nagy szerencsétlenségnek tartjuk forradalmunkban azon példátlan ügyetlenséget, vagy élheteretlenséget, hogy sem mi ellenségeink benső viszonyairól, sem ők a mieinkről épen semmi tudomással nem birtunk, sőt még saját bensőnkben is mi a hadsereg vezéreinek, — azok a polgári hatalomnak szelleméről semmi tudomással sem birtak, ellenkezőleg engedték, hogy az országgyűlés és a

vezérek közé ármány férközzék, épen azok részéről, kik arról ma bennünket vádolnak.

És itt ismét mulasztásunkban és nem cselekvésünkben rejlik a hiba, ez volt bűnünk s mentésül csak azt hozhatjuk fel, hogy nem rajtunk mult, hogymindazon bűnöket, melyekkel Irányi vádol, el nem követtük.

Itt azonban nem a pártok felfogásairól, hanem a békepárt viselt dolgairól van szó, nekem a történelmi igazságot kell elmondanom.

Ez pedig abból áll, hogy 1849. ápril 14-ke előtt senki a békepárt tagjai közül a hadsereg vezéreivel nem érintkezett, azokkal semmi összeköttetésben nem volt.

Midőn én a fegyverletétel után 1849. szeptember hó végnapjaiban Nagy-Váradon akkori országos főbiztos Zichy Ferencz gróffal találkoztam, és elmondottam a debreczeni dolgokat és az országgyűlés békehangulatát — összezsapva kezeit azt mondá nekem: jó isten, ha ezt Bécsben csak gyanítják is, hiszen a dynastia és annak hívei készek lettek volna a personal unió határaig menni, csakhogy az orosz intervenció igénybevétele kikerüljék.

Ő exja ma is élő tanu.

Ha tehát Görgei — ha jól emlékezem a nagy-sarlói csata után — nem enged a zaklatásoknak és saját lelkének józan sugallatát követi, s diadalmas hadjáratával kíséri az ellenséget azon pontig, hol az országgyűlés által kimondott alapon békét ajánlhat, mi ma is áldanók e tettét s a megszerzett béke fejében nem vennők számba sem Kossuth bukását, sem hatalmának megtörését, sem a katonai avatkozást, vagy dictaturát. Mindez csekélység a mi szemünkben annyi ne-

mes vérontásáért és a haza 18 éves szenvedéséért.

Ily felfogásunkat nevezheti Irányi vagy Pulszky bűnnek — ha tetszik — árulásnak. Mi bevalljuk és büszkék vagyunk reá, mert hiszünk elvégre is az igazság diadalában és szégyenlenők magunkat, ha meghátrálnánk azok támadásai elől, kik a válságos időben éretlen becsvágyukkal annyi gyászt hoztak szegény hazánkra.

Nem volt tehát — mint mondtam — semmi érintkezésünk a hadsereg vezéreivel 1849. április 14-kéig.

Annyival többet suttoztak titkos összeköttetésekről Görgeivel — úgy mint Windischgräecz herczeggel.

És ez annyira ment, hogy mint fennebb is említém, Madarász László még a házban is felhozá mint vádat ellenem a Windischgracz herczegeli érintkezést.

Perényi Zsigmond bárót kénytelenek voltunk írásban fölhevíteni: adná urát tudomásának e tárgybán, de ő mindent elutasított magától.

Végkép pedig a házbani interpelláció tárgya is lett. A kormány nevében azonban utczai mende-mondának nyilvánított, noha bevallotta, hogy a honvédelmi bizottmány ülésében szóba jött.

Ilyen hír volt a Görgeiveli titkos complotunk is.

És mégis helyt foglal még a történelemben is. Megtaláljuk ugyanis Horváth Mihály történetében is, hogy Görgei még nem volt tisztában terveivel Kossuth megbuktatását illetőleg, csak miután márczius 9-kén Debreczenben Kovács

Lajos és Kazinczy Gáborral értekezett, nyertek törekvései határozott irányt sat.

Mindebből pedig egy szó sem való.

Sőt, hogy Kossuth maga igen jól tudta, mikép nekünk Görgeivel és a hadsereggel semmi összeköttetésünk nincs, de tudják jól Irányi s társai is — ezt mindjárt megdönthetlen bizonyítékokkal felteritendem.

Meg kell itt azonban előzőleg jegyezni, hogy midőn ellenfeleink a békepártnak a katonasággali complottairól beszélt, a katonaság alatt főleg Görgeit a fővezért értették, és utóbb Klapkát, ki mint Görgei helyettese Debreczenbe jött, őt mint hadügyminisztert pótolni.

Mikor pedig a békepárt complottirozásairól szóltak, a complottot vezetőkül Kazinczyt, Keményt és engemet emlegettek.

Ezen itt nevezett öt személyről meg kell jegyezni, hogy közülök egy tábornok sem váltott soha életében egyetlen szót sem egyikünkkel sem 1849 május előtt.

Én magam annyiban teszek kivételt, hogy 1848-ban, midőn Széchenyi gr. miniszterségét megkezdte, egyszer szobájában lévén, bejelentek nála egy fiatal embert, kinek neve Görgei Arthur és szeretne vele szólni egy a vasutakat illető találmányra nézve.

A nagy gróf igen el lévén foglalva nagyon sürgős irománynyal, engemet szólított, mi más-kor is megtörtént: mennék ki s fogadnám, kérve kevés várakozást a vendégtől, míg igen sürgős munkáját bevégzi.

Ekkor találtam egy polgári állásu fiatal embert a teremben, kinek a nagy gróf üzenetét megmondottam és vele beszélgetésbe eredtem.

Ő elmondá nekem, jövetelének célját és egy rőpiratot mutatott a vasut kocsikerekeit illető változásokra nézve, melyet a nagy gróf figyelmébe kíván ajánlani.

Ekkor váltottam néhány szót Görgeivel, a nélkül, hogy csak tudtam volna, hogy valaha katoná volt és sejtettem volna, hogy oly emberrel van dolgom, ki a hadi pályán egy rövid év alatt annyi fényt fog árasztani a magyar névre.

Ennyi volt találkozásom Görgeivel. Másodszor életemben beszéltem vele Pesten Budavár bevétele után május végén, hivatalos ügyben. Kértem ugyanis, hogy a dunagőzhajózási társaság hajóit, melyeket az ostrom alatt lefoglaltott, adná át a közlekedési minisztériumnak további intézkedés végett. E kívánságunkat ő azonnal teljesítette is.

Én tehát Görgeivel, mint magyar tábornokkal egyszer életemben beszéltem a fennebb említett hivatalos ügyben. Soha vele sem Kossuthról, sem politikáról egyetlen szót sem váltottam.

Mi Keményt illeti: ő életében először beszélt Görgeivel a mi clubbhelyiségünkben Debreczenben május hó — ha nem csalódom, 30-án. Hogy ezen alkalmat kivéve, melyről emlékirata szól, soha a forradalom alatt többé vele nem szólt, arról annyival inkább jót állhatok, mert együtt voltunk, együtt utaztunk Szegedre, onnan Aradra, s innen végkép együtt haza is.

Kazinczy először életében beszélt Görgeivel, mikor Budavár bevétele után az országgyűlés egy kis küldöttséget menesztett Görgeihez, megvinni a ház elismerését. Ennek vezetője Kazinczy Gábor volt.

Tehát 1849. május vége előtt hármunk kö-

zül egyik sem beszélt Görgeivel egy szót sem. Vele ismeretségben sem volt, nem is érintkezett.

Tessék már most itélni azon complottokról, melyeket a békepárt szőtt volna Kossuth megbuktatására Görgeivel.

De hogy Kossuth maga sem hitt ilyféle összeköttetését pártunknak Görgeivel, világos abból, hogy ő mikor ápril 13-kán a titkos ülésben a detronisatiót indítványozta, egyik főmotivuma az volt, hogy ha az országgyűlés nem teszi, fogja okvetlenül tenni a hadsereg s akkor következik a katonai dictatura s Isten tudja mi.

Már pedig, ha ő összeköttetést hisz köztünk és Görgei a fővezér közt, lehetetlen, hogy ily indokot használjon, melyről fel kell tennie, hogy az ellenkezőről biztos tudomásunk van.

Továbbá a hadseregnél történt bujtogatásokról vannak okmányokban nyomaink Debrecenből, de ezen bujtogatásokat éppen mi ellenünk használták a sereg vezéreinél, nem mi Kossuth ellen.

Már az „Esti lapok“ 11. számában márczius 6-káról ezeket olvassuk:

A „Márczius Tizenötödike“ tegnapi számában beszél bizonyos pártról és clubbról, melynek törekvése volna: szakadást támasztani a hadseregben s melynek programjában Dembinszkinak a fővezérségről megfosztása áll sat.

„Ilynemű törekvést mi is a legveszélyesebbnek tartunk, s ha csakugyan létezik, a Márczius szerkesztője, mint polgár is, annyival inkább, mint rendőri tanácsos, tények és adatokkal előállni, bűnös résztvevőit megnevezni, az igazság büntető kezeibe szolgáltatni köteles“

„Ha pedig adatokkal nem bír s e gyanusi-

tást szokása szerint, bizonyos czélokra kizsákmányolni kívánja, úgy lapja megvetendő rágalmak tárháza.“

(aláírva) Többen.

Már tehát márczius 5-én arról vádolt bennünket Irányi s társainak lapja, hogy mi Görgei mellett Dembinszki ellen szakadást támasztani akarunk a hadseregben.

Továbbá az „Esti lapok“ 31-ik márcziusi számában Jókai Mór egy nagy betűkkel nyomatott „szerkesztői nyilatkozatot“ bocsát közre, melyben felpanaszolja, hogy „ismeretlen emberek, ismeretlen okokból eléggé lelketlenek vitéz hadseregünkben ingerültséget szítani“ e lapok ellen, azaz a békepárt ellen.

A bujtotgatások egész töredékét semmi sem állithatja előnkbe világosabban, mint az „Esti lapok“ 1849, ápril 2-ki számában „Veszélyes complot“ cím alatt megjelent cikk, mihez csak azt jegyzem meg, hogy Madarász és társai mindig minden áron, a nemzet jogainak árán békéről s titkos alkudozással vádoltak, mint éppen ma. A cikk így szól ránk vonatkozó részében:

„Még most sem szólnánk bizonyos complottról, melynek nyomai mindenütt láthatók, de a játszó személyeket fejenként még megnevezni nem lehet — nem szólnánk, ha e tárgy nem vált volna nyilvános ügygyé, mely a kormánytanácsban, sőt már a képviselőházban is szönyegre került.“

„Mi elmondjuk a tényeket, mint történtek, elmondjuk, mit tettek némely emberek. Nem vádolunk senkit oly dologgal, mit positive nem tu-

dunk. A tények összeállításából ítéljen mindenki saját egyéni felfogása szerint.“

„A felső táborban (Görgei hadserege) bujtogatások történtek bizonyos párt, azaz képviselők ellen, kikről állittatik, miszerint készek volnának a dynastiával akként békét kialkudni, hogy 40 ezer magyar katonát adjanak az osztrákok segítségére Olaszországba.“

„Hogy ez a táborban nem jó vért csinált, igen természetes. Senki sem szíveli örömet, ha bőrére alku köttetnék. Mi sem, más sem.“

„Ez tudomására jutván több képviselőnek, ők is figyelemre méltónak tarták az ügyet, hisz küzdelmünk ezen stadiumában, midőn a hadsereg eldöntő ütközet előestéjén áll, ilyszerű bujtogatások a táborban lehangolják a sereget, felköltik a bizodalmatlanságot a képviselők iránt, veszélyes ellentétbe állítják a polgári hatalmat a fegyveres erővel, szóval kényesebb támadási pontot alig lehet föllelnie a gonosz akaratsnak.“

„Ily törekvések elejét csak nyílt és határozott föllépés veheti. Ezt tette a ház nagy többsége. Mi utóhangjai gyanánt soroljuk el a tényeket, mint köztudomásra jutottak, kiosztjuk minden szerepvivőnek illető részét, s a tények egybevetéséből ítéljen a közönség.“

„Ime a tények meztelenül.“

„Midőn az országgyűlés Debreczenbe jött, hetekig oly őrizet alatt tartattak a képviselők, hogy majdnem tényleg foglyoknak tekintették magokat. Még a kapun sem engedé meg a rendőrség, különös utlevél nélkül kimenni, elannyira, hogy végre két alkalommal igen éles felszólalások történtek e miatt a házban.“

„Most napok óta utcán indul határozatlan

beszéd a diaeta eloszlásáról, történik indítvány, mondatik fenyegetődzés a ház ülésében, fejtegetetik két hirlapban a képviselőház jogköre, annak korábbi téteményei, annak erélytelensége, felhivatik ellene a nép, a közvélemény, s végül“

„Mutatkozik bujtogatás a hadseregben az országgyűlés egy része ellen, mintha a hadsereg bőrre alkut forralna.“

„Mindezen működés közt egy következetes jól font összefüggést minden ember látja, csak a vak nem.“

„Mindegyik fogás volt a Márczius Tizenötödikének a fővezérség körüli pártalakulás iránti mendemondája, mire lapjainkban komolyan felhivatván, szépen elhallgatott.

„A dolog azonban eleinte figyelemre is alig méltatva tovább haladt.“

„A Márczius Tizenötödike számos czikkeiben szól békepártról a képviselők közt, bizonyos coteriáról, bizonyos pártmaradványról.“

„Kik titkos békepontokat már készítettek.“

„Kik az első győzelem hírére vele előárlanak.“

„Kik ennek keresztülvitelére a Debreczenből elmaradt, és compromittált képviselőket vissza szeretnék hozni a házba.“

„Kik mint a Rákóczy és Bocskai háboruk alatt elárulták az ügyet, ugy most is meggazdagodni akarnak a békével.“

„Kik többséget hajhásznak minden áron, hogy titkos terveiket keresztül vigyék.“

„Kik már-már többségben vannak a képviselőházban.“

„Ezt nyeste egy idő óta folytonosan a Márczius Tizenötödike.“

„A dolog itt sem állt meg. A honvédelmi bizottmánynak egyik állásánál fogva tekintélyes tagja (Perényi Zsigmond b.) megemlíti a tényt, hogy t. i. itt békepárt titkos kidolgozott békepon-tokkal léteznék, miről tudomása van, s egy tá-mogatóra is akad.“

„Végül a felső tábor némely főtisztei a kor-mányelnököt komolyan megkérdik e békehirről, jeléül annak, hogy a mesterségesen szőtt mende-monda a táborban is elterjedt és hívőkre talált s hívőkre talált itt is, ott is s megtette hatását.“

„Ezen következetes, egybefüggő, jól font, ügyesen átgondolt működés, mely mindenütt, mindenben, egy cél, egy törekvést láttat, nem egy műhelyből kerül-e?“

„Mi nem vádolunk, sem nem gyanusítunk senkit is, de a fennebbiek után megemlítjük né-mely tényekkel egybe függésben, s ítéljen elfo-gulatlanul a közönség:“

„Azon képviselő, ki másik társát békeaján-latokról vádolta, de visszahuzta — Madarász László, a rendőrfőnök.“

„Azon képviselő, ki több ízben tett a ház ülésében határozatlan vonatkozásokat az ellen-séggel összeköttetésére más képviselőknél, s fe-leletre szólított: Madarász László, a rendőr-főnök.“

„Azon lap, mely a békepártról, annak tit-kos pontjairól, Bocskai, Rákóczi-féle pacificatiók-ról szólt, a Márczius Tizenötödike, melynek szer-kesztője a rendőrtanácsos.“

„Azon képviselő, ki az országgyűlés egybe-hívási jogáról egy jesuiticus indítvánnyal állott elő a házban márcz. 25-kén, míg az eloszlást

implicite magában foglalta — Irányi Dániel, Madarászok elvbarátja, párthive.“

„Azon képviselő, ki a házban fenyegető szavakat mondott, az országgyűlés elosztatásáról — Madarász J. volt.“

„Azon képviselő, ki lapjában — a feltámasztott Debreczeni lapokban — egyenesen az országgyűlés ellen lázit, annak elosztatását sürgeti, ismét — Madarász J.“

„Mindig és mindenütt ugyanazon négy levelü trifolium.“

„A hadseregben kinek keze munkál, — nem tudjuk, de ugyanazon eszköz — a béke, ugyanazon szellem, ugyanazon cél, az országgyűlés elleni ingerlés félreismerhetlen.“

„Látjuk a Madarász officinát és készítményeit.“

Végül, hogy a t. olvasó türelmét ki ne meritsem, álljon még itt egy idézet az akkori lapokból:

Az „Esti Lapok“ april 9-ki számában Jókai Mórtól következő cikket találunk:

„Mult napokban országgyűlésileg is tárgyalt tény volt: miszerint hadseregünkben azon hír terjesztetik, mintha lapjaink nemzetellenes békekötés s Olaszország ellen megadandó hadsereg mellett szóltak volna, s e miatt támadható zavaroktól lehetne félni.“

„Mi nem magunk védelméért, hanem netalán támadható visszavonás megelőzésére megküldők lapjaink minden számát Klapka tábornok urnak, kérve őt, hogy azokat valakivel, ki épen ráér, átnézetve, győződjék meg a terjesztett hírek alaptalanságáról.“

„Ma egy levelét vettük, melyet jónak látunk közönségünkkel megismertetni, mint következő:“

„Igen tisztelt szerkesztő ur!”

„Becses levele következtében van szerencsém szerkesztő urnak válaszolni: hogy az átnézet végett átküldeni tetszett példányaiból az „Esti Lapok”-nak, melyeket mai nap a fáradalmas, hadi foglalatosságok miatt olvasni csak gyéren volt alkalmam, tökéletesen meggyőződtem arról, hogy a minap tisztelt kormányelnök urnak, csupán mások állítása után, beszéd közben előhozott szavaim, mintha az ön által szerkesztett lap a minden ároni békekötést, és az elnyomott Olaszország elleni segítségadás szellemében működnek, most midőn az érintett lap minden számaát átolvastam, alaptalannak mutatkozik, s azért is azt visszavonni s azon egyszersmind szíves örömet kifejezni el nem mulaszthatom, miként az átnézetnél e lapnak irányát a hadsereg tulajdon érdekeszelmében szerkesztve és pedig egészen másképp találtam, mint erről ezelőtt mások által értesültem.”

„Engedjen meg tisztelt szerkesztő ur, ezen minden további jelentőség nélkül kiejtett, s önnek tán kellemetlenséget is okozott szavaimért, s legyen meggyőződve arról, hogy szabad sajtónak, melyet mindenkor a valódi szabadság kutfejének tekintettem, s mint a szabadság legfőbb kincsét tiszteltem, nincs nagyobb tömjenezője, mint

Klapka s. k.”

Klapka tábornok tehát lapjaink átolvása után épen ellenkező szellemet talált, mint a mit mások értesítéséből nyert, s azért intézett a kormányelnökhöz „minden további jelentőség nélküli szavakat.”

És a kormányelnök nem igazította helyre Klapka tábornok helytelen felfogását lapunkról, hanem azonnal irt Nyárynak a táborból, hol ez történt, hogy Klapka által komolyan felszólítva lett s indíttasson rögtön vizsgálatot a békepárt ellen.

Természetesen Nyáry oly sületlenségnek tartotta az egészet, hogy nem tett semmit. Sőt emiatt a házban általunk interpellálva kijelentette, hogy ez a kormányelnök későbbi levele által el lett enyésztetve.

A fennebb előadott hírlapi leleplezésekből, több rendbeli országgyűlési interpellációkból és végre Klapka leveléből következők derülnek ki elvitathatlanul:

1. Hogy a békepártnak 1849. ápril hóig, midőn t. i. e hó 8-káról Klapka levele szól, a hadsereg vezéreivel, Görgei és Klapkával összekötése nem lehetett, különben Klapka mint Görgei akkor legmeghittebb embere nem szólt volna panaszosan Kossuthnak a békepárt törekvéseiről. Ez tán elég világos bizonyíték, hogy nekünk ez időben, t. i. a detronisatio kimondásáig sem Görgei, sem Klapkával semmi érintkezésünk nem volt, tehát a Kossuth és a forradalom ellen nem conspirálhattunk.

2. Kitűnik az is elvitathatlanul, hogy a hadsereg vezereinél bujtogatás történt, de e bujtogatás épen ellenünk és nem általunk történt.

Hanem történt az, mi megszokott mesterségek volt ezen uraknak, t. i. saját bűneikkel vádoltak bennünket.

De miután én a békepárt elleni bujtogatások létezését a hadseregnél az akkori lapokból, a képviselőházi interpellációkból és Klapka levelé-

ből kimutattam, felszólítom ünnepélyesen Irányi Dánielt, álljon elő ő is bármilyen számbavehető adattal, mely a békepártnak akkor is, még ma is szemére lobbantott fondorkodásairól legkisebb nyomot is mutatna.

Bujtogatások voltak biz ezek, melyekkel ellenünk Kossuthot izgatták, másrésről a hadsereg vezéreit ellenünk ingerelték, sőt ezen mendemondákat annyira terjesztették, hogy még utóbb a Horváth Mihály történelmében is helyt találtak, a nélkül azonban, hogy vagy akkor, vagy most is erre a legkisebb adatot birtak volna felmutatni.

Bizonysága ennek az, hogy ha Kossuth Klapkának „minden további jelentőség nélkül kiejtett szavaira“ már vizsgálatot kívánt ellenünk, mit tett volna ő, akár hivei, ha legkisebb adathoz jutni birtak volna.

Azonban az adat birtokára nézve tévedek. Mert igenis, ma már, de csak ma jutottak ily adathoz Beksics műve által

Kemény Zsigmond Emlékiratában.

Elmondom azért hüven és részletesen, mi volt ezen viszony köztünk és a hadsereg vezérei közt.

Meg kell azonban jegyezni, hogy itt csak Görgeiről lehet szó, mert Kossuth féltékenységenek tárgya egyedül Görgei volt, és Madarász s társai csak is a Görgeiveli titkos egyetértést használhatták ellenünki izgatásokra Kossuthnál.

Klapka csak annyiban nyer ez ügyben szerepet, mennyiben Görgei kineveztetvén hadügyminiszternek, Klapkát küldötte Debreczenbe magáért helyettesül.

Más oldalról Kemény, Kazinczy, de főleg én voltam a mieink részéről, kik érintkeztek a párt ügyeiben, vagy küldetésében idegenekkel. Hár-

munk valamelyike nélkül nem történt tudtommal érintkezés.

Elmondottam fennebb találkozásomat Görgeivel Széchenyi gr. termében, midőn ő még igénytelen civilista és technicus szerepében mutatta be magát.

Figyelmünket akkor vonta magára, midőn a schwecháti csata után a fővezérséget ő vállalta el. Ez azonban még semmi speciális érdeklődést nem keltett fel bennünk. Fővezéri tehetségeiről nem sokat tudtunk, mert az ütközetet kerülte és a visszavonulás ügyességének mi szakértő birái nem voltunk.

Debreczenbe érkezve mi Görgeiről csak annyit hallottunk, hogy Pest feladásának hírére a hadseregben teljes felbomlás mutatkozott. 150 legfontosab állomásokon levő tiszt kijelentette lemondását Görgeinek s Görgei mégis megmentette a hadsereget, de ezzel kimozdult azonnal Pestről és Vác felé ment, onnan a bányavárosoknak vevén utját, seregét az ellenség közé vezette, hogy így veszélyek közt szoros együttartásra és hadakozásra betanítsa.

Hallottunk bizonyos Vácson kiadott nyilatkozatról is, melyet Görgei a hadsereghez kibocsátott, mely politikai tendenciákat tartalmaz, de miben állott, azt nem tudtuk meg.

Emlékeznek t. olvasóim a febr. 12-ki ülésre, midőn Madarász J. interpellációjára a ház elhatározá magát Kossuthot felkérni, jelenjék meg a házban s mondaná el a kormány politikáját a fenforgó viszály ügyében.

Mint elmondottam, Kossuth ezen ülésben a béke politikáját vallotta a kormány politikájának. Azonban beszéde végén szokatlan hévvel hang-

sulyozta, hogy a kormány el van határozva meg nem engedni, hogy az ország ügyei akár ki által is oly irányba sodortassanak, hogy annak egyénisége vagy politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy erről mindenkor a nemzet maga decidáljon.

Hogy e felszólalás Görgeit illeti, azonnal megértettük, miután időközben kiszivárgott Görgei váczí manifestumának foglalatja.

Ebben ugyanis kijelenté, tiszteinek unszolására — mint mondaték — hogy a hadsereg csak a 48-ki törvények védelmére csatázik, a forradalmi kormányt nem ismeri el, rendeleteket csak az ő felsége által kinevezett hadügyminisztertől fogad el.

Görgei tehát ebben épen a forradalom ellen és a törvényesség mellett foglalt állást.

Mi eddig úgy hittük és láttuk, hogy az országban egyetlen ember van, a ki a nemzet sorát decidálta s ez Kossuth.

Most ő maga figyelmeztet, hogy van még kívül is egyéniség, ki decidálhatja a nemzet sorát, s ez Görgei.

És Görgei ellene nyilatkozott a forradalomnak és a törvényesség embere. Ez, gondoltuk, a mi emberünk. Ezzel meg kell ismerkednünk és érintkezésbe lépünk.

Ez azonban csak beszélgetés tárgya volt közöttünk, de azt beláttuk, mennyire fontos ügyeink fejlődésére nézve, hogy mi Görgeihez közelebb jussunk s ő is megismerkedjék az országgyűlés tagjainak érzelmeivel.

Egy fővezérnek, ha fegyvereinek a szerencse kedvez, könnyen módja lehet a békét előké-

szíteni, kivált ha tudja, hogy az a képviselőházban kész támaszra talál.

De nekünk béke-embereinek is erőnk és hatásunk növekedik, ha tudják, hogy törekvéseink a hadseregben is támogatásra találnak.

Igy véltük mi a béke-ügyet erősíteni a Görgei általi érintkezésben.

Azonban már pár nap alatt volt alkalmunk látni a házban azon mély antagonizmust s azon féltékenységet, mely Kossuthon uralkodik Görgei ellen.

Ez mind közelebb vitt bennünket Görgeihez. Mert úgy hittük, ha Kossuth hü marad békepolitikához, melyet vallott, nincs oka félni Görgeitől. Ellenben mert Görgeit oly embernek tartja: kivel messzebb menő kalandos politikát folytatni nem lehet, akkor Görgei a mi emberünk, ettől mi is irtózunk.

Míg mi arról tanakodunk: mikép kéne Görgeihez férköznünk a nélkül, hogy lármát üssenek elleneink, egy reggel (márczius 9-kén) hire futamodik a városban, hogy Görgei megérkezett Debreczenbe.

Véletlenül e napra hívott össze Kossuth egy diszes kört magához, hogy az ujon alkotott rendelt a magokat kitünteteit hadparancsnokok közt kioszsza.

A többek közt én is meg voltam ez ünnepélyre hiva.

Előzőleg Görgei megérkezésének híre összehozott bennünket a clubb helyiségében. Ott elhatároztuk, hogy ez alkalmat használnunk kell Görgeivel az érintkezést megkezdeni. S mert én az ünnepélyre hiva voltam, hol Görgei bizonyosan jelen lesz, engemet biztak meg társaim óva-

tosan egy találkozást Görgeivel keresni s vele ügyeinkről beszélni.

Kossuth termében nagy társaságban én Görgeit ott találtam, de annyira sem voltam vele ismerős, hogy egymást megszólíthattuk volna, különben is ily helyen vele beszélgetésbe elegyedni épen nekem, nagy figyelmet gerjesztett volna.

Én tehát hadsegédét, Kempelent, egy ablakmélyedésbe vonván magammal, elmondottam ennek, hogy nekem képviselő társaimtól megbízásom van a tábornokkal okvetetlenül találkozni, kértem Kempelent, tudatná ezt a tábornokkal s mondaná meg, hogy mi nagy szükségét látjuk annak, hogy érintkezésbe lépjünk és egymást megértsük stb.

Mondá nekem Kempelen, hogy a tábornok olykép intézkedett Füreden, hogy még az nap okvetlenül vissza fog érni, mert másnap a sereg mozdul. Ideje tehát igen ki van szabva, de azért ő mindent elkövet, hogy találkozást eszközöljön köztünk.

Én a délutánt a clubb helyiségében töltöttem, de semmi tudósítást nem kaptam. Később tudtam meg, hogy Görgei egy óra hosszát keresett Kempelennel a városban, volt is szállásomon, de nem talált. Szóval a találkozás elmaradt.

Sem én, sem társaim közül senki nem találkozott Görgeivel. A fátum közinkbe lépett.

Ime tehát én bevallom a bűnös szándékot a világ előtt, de tagadom a bűn tényét azon egyszerű okból, mert — sajnálva mondom — nem igaz.

Legyen meggyőződve Irányi, hogy ha nekünk, mint ma már positive tudjuk, akkor csak

sejtjük, hogy a béke a 48-ki alapon lehető, kockáztattunk volna mindent, hogy Görgeihez férjünk, sőt rábirjuk, hogy első alkalommal kezdje meg a béke-alkudozások megindítását, s ismételje minden alkalommal az országgyűlés egyhangu béke-ajánlatát.

Vesse szemünkre Irányi és Pulszky, hogy mi ármánykodtunk a béke megnyerésére becsületes alapon, mi ezt tagadni vagyunk kénytelenek, mert nem tettük, de sajnálkozással valljuk be, hogy nem tettük.

Azt is készségesen bevallom, hogy a béke fejében mi Kossuthtal s az ő hatalmával vajmi keveset gondoltunk, de ennek okai sem akkor, sem ma nem vagyunk, oka ennek az, mert akkor is, ma is Kossuth és egyetértés az uralkodó házzal megférhetetlen eszmék, melyet csak azon sajtóságos benső szervezetű hazafiak a mai időből bírnak kebelökben összeegyeztetni, kik magokat nyilván dynasticusoknak vallják, azonban oly cultusz terjesztésében kifáradhatlanok, mely a loyálisban minden őszinteséget kigunyol.

Mi tehát nem találkoztunk Görgeivel addig, míg ideje lett volna, hogy egyetértésünknek hasznát vegye az ország.

Buda bevétele után Csányi miniszter engemet Pestre küldött, hogy ott a megzilált közlekedési ügyeket rendbehozzam. A pest-szolnoki pályán mindent a legnagyobb zavarban találtam. Senki sem tudta mit tegyen? Épen így volt a Duna-gőzhajózással. Annak hajói zár alatt voltak, s Buda ostroma miatt a katonaság rendelkezése alatt. E miatt kelle Görgeivel találkoznom. Csányi miniszterem azt mondotta, ne írjunk hivatalosan, mennék magam és beszélnék személyesen Görgei-

vel, így azonnal meglesz, míg a hivatalos irat elheverhet ily zavaros időben.

Igy is lett. Én Görgeit számos tisztei közt egy gyűldében találom s ott szóltam vele. Ő azonnal ígérte, hogy megtesz minden rendeletet s másnap reggel már a hajók át voltak adva.

Azontul, mert minden legkisebb érintkezést nem személyével, de ügyeivel is el akarok hűen beszélni, elmondom ezt is.

A juliusi oszláskor Pestről Szegedre — én Czeglédén vártam be Csányi minisztert, onnan Kőrösre mentünk s ott ebédeltünk. Délután Csányi megviselve az ut által leheveredett, hogy pihenjen kissé. Ez alatt érkezik egy futár Görgeitől. A futár engemet zaklat, hogy neki rögtön találkoznia kell a miniszterrel. Nem csendesíthetvén le a futárt, bementem Csányit felköltetni. Ez nyomomban jött.

Csányi azonnal felült s kérdezte a futárt, mi üzenetet hozott? Az kissé habozott, mire Csányi közbeszól: mi ezért négy szem közt vagyunk, csak szóljon szabadon. Nekem pedig, ki távozni akartam, maradj — mondá — szükségünk lesz valószínűleg rád.

Átadván a futár megbízó levelét, elmondá Görgei tábornok üzenetét, néhány sornyi levelével.

Ebből értettük meg, hogy Görgeinek pénze és lőpora fogyatékán van, s kérve kéri Csányit — kívül Görgei per Apám levelezett — hogy neki lőport és pénzt eszközöljön, különben nem tudja mi lesz vele.

Ehez még csak annyit jegyzek meg, hogy Csányi miniszterem felszólítására én a tiszai pénztárból, mely rendelkezésem alatt állott és pénztárnoka kíséretünkben volt, küldöttünk a tábornok-

nak, néhány ezer forintot. Lőpor iránt azonnal irt Csányi.

Hogy megemlitsek mindent, a mit Görgeire vonatkozólag ez időből tudok, elmondom azt is, hogy néhány nappal előbb még Pesten voltunk és Csányi betegsége miatt az ő szállására (Széchenyi tér Széchenyi ház) tartatott minisztertanács Kossuth elnöklete alatt.

E házban volt hivatalunk is, én szobámban dolgoztam. A miniszteri tanácskozás alatt belép szobámba Csányi és leverten mondja nekem: el vagyunk veszve barátom. Kimondotta Kossuth, hogy minden katonánk a Görgei kezében el van veszve az országnak, csak az a miénk, a mit tőle elvonni birunk. Mészárost küldik ki, hogy a fővezérséget tőle elvéve adja át — nem emlékszem már kinek?

Ezen missió épen a dicsőséges ácsi csata napjára esett s Mészáros épen a legfényesebb hadi tettek szemléletére érkezett, hol többek közt Görgei egy huszárcsapatot maga vezényelt ütközetbe és fején sebet kapott.

Mészáros is mélyen hallgatott missiójáról és visszaérkezett Pestre, hogy hirdesse Görgei fényes napját a csatatéren.

Meg kell még jegyeznem, hogy Csányi miniszter mint a felső-magyarországi hadseregnél fő kormánybiztos majdnem három hóig intim összeköttetésben élt Görgeivel mint fővezérrel s őt mint fiát szerette és tisztelte. Leveleztek azonnal is egymással és pedig mindig per Apám és fiam. Én Görgeit leginkább Csányi közléseiből ismertem, ki szeretetteljes magasztalásbankifoghatatlan volt Görgei iránt és az ellene forgalomba hozott gyanúsításokat örültségnek nevezett.

Sőt Zichy Ferencz gr. országos főbiztos 1849-ben a fennebb említett nagyváradi találkozón ezeket mondá nekem Görgeiről: nekem volna méltó okom rá nehéz szívvel lenni, de azt bevallom, hogy a letelt szomorú időből Görgei az egyetlen ember, kinek a haza hálával tartozik, mert hadi hírünket ő mentette meg. Ennek, és csak is ennek vehetjük hasznát jövőben, a többi a mi történt csak kárunkra lehet.

Elmondottam hüen és lelkiismeretesen mindent a mi azon időben Görgeire vonatkozólag velem történt, még a mit hallottam is, innen ítélni meg mindenki azon katonai conspiratiót, mely Görgei, Kovács és társai közt lefolyt.

Még ha ismerősök lettünk volna és érintkeztünk volna, vagy csak többször találkoztunk volna — legalább a lehetőség megvolna.

Igy még a lehetőség is hiányzik.

Hogy Kazinczy is csak Budavár bevétele után mint képviselőházi küldött, Kemény pedig csak a debreczeni clubbhelyiségben találkozott Görgeivel először életében, arról jól állok, mert tudom.

Az egész Görgeivel való conspiratio tehát reducálendő azon beszélgetésre Görgei és Kemény közt, mely Debreczenben a clubb helyiségében köztök többek jelenlétében lefolyt, és mit Kemény emlékiratában elbeszél.

Ezen párbeszéden kívül soha, sem azelőtt, sem azután soha Görgei közt és köztünk semmi nemü értekezés nem történt, nem is találkoztunk többé.

Ennyi tehát az egész conspiratio ténye, miről Irányi Dániel ma is így beszél, hogy mi „a nép választottait széjjel kergetni,”

„a szabadon választott kormányt erőhatalommal megbuktatni.“

„az ellenséggel a nemzet jogainak árán egyezkedni akartunk.“

A tény pedig valóságban ez, hogy mi ismert és határozott békepártiak voltunk, Görgei váczí proclamatiójában magát a dynastia hívének és a forradalom ellenesének nyilvánította.

A békepárt Debreczenben az Irányi és Madarász elleni küzdelmekben naponként emelkedett befolyásban a képviselők közt, egyidejűleg Görgei téli hadjáratából mint győzedelmes és elsőrendű kipróbált katonai tehetség közeledett felénk, jól rendezett sergével.

Görgei a hadseregnél, a békepárt Debreczenben egyszerre egyidőben emelkedett befolyás és hatalomban.

E két erő — országgyűlés és hadsereg — ha egyetért, minden körülmények közt döntő hatalom.

Ezek egyesülését kelle tehát mindenáron megakadályozni azoknak, kik forradalmat akartak és a kibéküléstől irtóztak.

Kossuth féltékenysége Görgei ellen már a febr. 12-ki ülésen tartott beszédéből kiritt.

A békepárt élén azok állottunk, kik Pesten is Batthyányi grófot követtük s mindent megtettünk, hogy ő Kossuthtal szembe álljon és szakadjanak el egymástól a politikában.

Könnyű volt tehát Irányi, Madarász és társainak Kossuth féltékenységét Görgei ellen és bizalmatlanságát a békepárt ellen izgatószerű felhasználni s Kossuthot eltölteni gyanuval, hogy köztünk conspiratio létezik.

Ezt mennyire sikerült hirbe hozni, bizonyítja

azon tény is, hogy a különben velünk jó viszonyban élt Horváth Mihály is — mint fennebb említém — történelmében elmondja, hogy Görgei Kovács Lajos és Kazinczy Gáborral Debreczenben (márcz 9-kén) értekezve jött tisztaba terveivel Kossuth megbuktatását illetőleg.

E szövetség híre tehát nagyon terjesztetett.

Vessük már most kissé össze az időt is.

Márczius 17-én merül fel a képviselőházban a Madarász-féle gyémánt-orzás kérdése és délután az árverés, daczára a honvédelmi bizottmány és ház akarátának, megtartatik.

Ez nyílt, határozott váddá élesíti a dolgot márczius 20-kán, midőn Kazinczy és én mint vádlók lépünk fel nevünk alatt az „Esti lapokban.”

Márczius 25-kén ráveszik Kossuthot, hogy megjelenjék a házban s ott egy hatalmas beszédben: „de omni scibili et quibusdam aliis” elmondja a Madarász dolgot is, s megfenyegetve a házat megváltozható szellemeért, megfenyegetett bennünket vádlókat is, kik ellen az esküdszék-ről intézkedett. Ez ülésen megkísérlette Irányi az elosztatási jogot Kossuth kezére játszani. De felsült. A fenyegetés nem használt. Mi a vizsgálat befejezését sürgettük Madarász ellen, a bizottmány erőlyesen dolgozott.

A forradalmi lapok erőlyesen léptek fel az országgyűlés ellen, kiméletlenül megtámadták és felosztatását sürgették.

Ápril 2-kán kitört az ülésben a vihar. Megtámadtatott a forradalmi párt, szemére lobbantották a mit egész idő alatt tett. Különösen lapjaik: a „Márczius Tizenötödike” és „Debreczeni lapok” ellen igen élesen keltek ki és szigorú büntetését követelték.

Nehéz volt az általános felháborodást némileg lecsillapítani, s oda vinni a képviselőket, hogy mellőzve a büntetést, átadják őket a közmegvetésnek.

Ekkor már kételkedni nem lehet, hogy áll a ház többsége. Oly világos nagy többség nyilatkozott ez ülésben a forradalmi párt ellen, hogy be kelle látniok, miszerint veszve vannak, ha csak valami döntő tény nem vitetik végbe.

Ápril 13-án megtette Kossuth a detronisatio indítványát. S kinek a törvény megtartásában — a *pragmatica santió*t illetőleg egyhangúság kellett a házban, most a detronisatiót nagy többség ellen is kierőszakolta.

Igy következett a gyémántlopásból a detronisatio természetes lánczolatban.

E célra pedig a legalkalmasabb izgató szer volt Kossuthnál a Görgei és békepárt *conspiratio*ja.

Csakhogy Irányi és Madarász az országgyűlés szétesztatását szerették volna, Kossuth pedig a béke lehetőségét megtörni egyszer mindenkorra.

De a státuscsiny nem volt lehetséges Madarász nélkül. Ez 66 hivatalnokával és egész sereg fizetett emberrel tette lehetővé ápril 13-án estétől reggelig agitálva a templom megtöltését néppel, és a detronisatio keresztül vitelét a leírt módon — népgyűlésben.

Itt látjuk tényekben az ármányok és cselfogások szövevényét az előidézett eredményekben.

Hátra van még a Klapka tábornokkali érintkezés és a reserva kérdése.

Ha ez is oly soványan üt ki, mint a Görgeiveli szövetekezés, ennek nem mi vagyunk okai, hanem annak a mi történt — meddősége.

Görgei hadügyminiszterré történt kinevezése után megjelent Klapka Debreczenben, mint Görgei helyettese a miniszterségben.

Alig volt Klapka Debreczenben, egy napon megjelent köztünk Hunfalvi Pál és elmondja nekünk, hogy Klapka Asboth Sándor által értesülve az ápril 14-ki eseményekről, szeretne pártunk embereivel találkozni és értekezni.

Társaságunk erre Keményt és engemet küldött Klapkához, hogy lássuk, mit akar velünk?

Kemény elbeszéli hiven a Klapkával történt beszélgetésünket, melynek tárgya a detronisatio volt. Felháborodva kelt ki az ellen, hogy Kossuth a hadseregbe hivatkozott. Ott kihirdetni nem merték eddig, mert legjobb tiszteik lemondásától féltek.

Kérdést intézett ezután hozzánk, nem lehetne-e ezt „a hadseregbe támaszkodva“ a képviselő házában visszavonni?

Mi természetesen megmagyaráztuk, hogy miután erre az ápril 14-ki határozatban a hazárulás büntetése van kimondva, ezt senki sem teheti. Erre az impulsus csak kívülről jöhetne, ha így a képviselőház kényszerítették a kérdéshez szólni s azt újra tárgyalás alá véve megmástitani.

Klapka erősen ragaszkodott a megváltoztatáshoz bármi módon, mert mint mondá: a következők igen súlyosak lehetnek. Mi erre azt mondtuk, hogy a detronisatio visszavonása alig lehetne kétséges, mert a képviselők többsége ellene volt és bántva érzi magát az erőszak miatt, de azt képviselőházban initiálni teljesen lehetetlen, miután azt meglett tény gyanánt engedték átmenni a jegyzőkönyvben és okmányokban.

Ekkor jött szóba a reserva kérdése. Klapka említé, hogy a további hadjáratban az országgyűlés miatt Debreczen köré egy erős reservát kell a hadügyminiszteriumnak összevonni. Ez által lehetne valamit tenni a dologban.

Többet erről a tárgyról nem beszéltünk.

Barátainknak természetesen referáltunk a Klapkávali értekezésről részletesen, s ez által a reserva kérdése élő tárgy lett közöttünk, melyhez sokan — mint hajótöröttek — reményeket kötöttek.

Annyi bizonyos, hogy mi, kik a dolgok szerencsés megoldásának egyedüli lehetőségét egy békekötésben hittük, nehezen tűrtük az erkölcsi gyilkosságot, mely pártunkon cselfogással elkövetett s éreztük türhetlen nyomását azon kényszerűségnek, mely hazafi törekvéseink céljától elzárt, mely azt, a mit mi a legnemesebb hazafi célnak tartottunk, a hazaárulás büntetésével sujtotta. Ezért nem bántuk volna, ha katonai beavatkozás más fordulatot ad dolgainknak.

E bántódás egyrésről, az óhajlás másrésről a katonai beavatkozás kérdését kedvencz témává tette s mert sokan hitték, hogy a detronisatio a katona parancsnokok sorsát érintette legközelebb-ről, mert nemcsak egy végetlen háboru bizonytalanságát idézte nyakukra, de rossz kimenetel esetében a megtorlás súlyát, mely először is őket éri, sokszorosan fokozza, nem hihették sokan, hogy ezt a katonaság tétlen elviselje, s valamit ne tegyen.

Ezen felfogások okozták, hogy a reserva kérdése számtalan változatokban beszéd tárgyává lett azon szűk körben, melyben arról hallottak és a szóbeszéd egész tervvé fuvódott fel.

Ily körülmények közt történt, hogy én Keménynek megemlítettem, hogy a reserva összevonásáról, mint bizonyosról hallottam s akkor ezekre támaszkodva a katonaság meg fogja kísérteni a képviselőházat az ápril 14-ki határozat megváltoztatására rábírni.

Ezen közlésemet Kemény komolyabbnak vette, mint valósággal volt, mert hisz ez irányban valósággal nem történt semmi.

Én Klapkával többé az egyszerűen nem találkoztam, sem Kemény, ő minket tovább semmi szándékáról nem értesített.

Én hivatalos állásomban Debreczent elhagytam és Pestre költöztem, már a Görgeiveli értekezésnél Debreczenben ott sem voltam.

Az egész katonai conspirációja a békepártnak egyetlen találkozásra Klapkával s egyetlen beszélgetésre Görgeivel reducálható.

Más és több köztünk — ezt lelkemre állítom — nem történt.

És ezt annyival inkább el fogja hinni a t. olvasó, midőn bevallom, hogy annak mulasztását róvom fel magunknak bűnül; mert noha kényes körülmények közt voltunk forradalmi időben, mi a béke emberei, de azért kötelességünk lett volna a hadsereg vezéreivel érintkezést fenntartani, s közös elven állva közös célunkra együttesen fokozott erővel dolgozni.

De ezekből látja már most a t. olvasó, minő parányi rovar fúnak fel ellenfeleink elefánttá, s hogyan szövik a történelmi félrevezetések fonalait.

Ezért kelle nekik a bécsi camarillát tényezőül felidézni forradalmunk keletkezésében, s hol már ez nem fedhette működésöket — Debreczenben

— elővenni a békepárt ármánykodásait s azokkal takargatni nemzetpusztító átkos eljárásukat.

Ezért kelle oly éktelen irodalmi lármát ütni azonnal, midőn én egy igénytelen történelmi dolgozatban a bécsi camarilla létezését kétségbe vontam.

Természetesen. Mert mihelyt a történelmi műhely előteréből a bécsi camarilla fantomjai eltűnnek, a műhely belsejéből az ő átkos működésük látványának kell a néző szemei előtt feltárulni.

De minden zaj és lárma, minden jajveszékélés és gyanusítás, még a diszes vakandok-féle czimek sem képesek a történelmi tényeket elmosni, a történeteket nem történetekké tenni, és az igazságot eltakarni végképen.

Az okmányoknak és irott forrásoknak elég bőviben vagyunk, hogy azokból az elfogulatlanul kutató utódok az igazságot kiderítsék, ne álljunk mi is, ama korszak részvevő emberei, előttök oly színben, mint kik saját hibáinkat palástolva, őket félrevezetni s történelmünket meghamisítani akartuk.

E nemes, önmegtagadó munkában Kemény Zsigmond volt uttörőnk. Kövessük mi, mennyiben tőlünk telik, nemes pályáján. Ápoljuk tovább gondosan az igazság talaját, melybe a termékenyítő magot első ő hintette.

Soha erre nagyobb szükségünk nem volt, mint épen most.

Ha a történelem az élet mestere, annak meghamisítása közéletünket fertőzi meg.

Soha ennek nyomát világosabban nem észlelhettük, mint épen napjainkban.

Azt olvassuk lapjainkban, úgy van meggyő-

zöldve szíve mélyében minden gondolkozó magyar ember, hogy dynastiánk negyedfél századot meghaladó uralkodása alatt nem ült a magyar trónon alkotmányosabb fejedelem, mint most uralkodó királyunk.

Nincs nemzetünknek óhajtása, mely ő felségében nem hogy akadályra, de kész — ha kell bőkezű — előmozdítóra ne találna. Soha pedig Magyarországnak nagyobb szüksége nem volt szoros egységre nem csak, de bensőséggel fokozott őszinte kölcsönös ragaszkodásra királyához, mint most.

És mégis mit látunk ma?

Szellemi életünk forgalmában oly cultusz meggondolatlan és könnyelmű terjesztését, mely már 48-ban Széchenyi gr. szerint veszélybe döntötte a hazát, most pedig félreértésekben európai helyzetünk józan felfogására, úgy mint loyaltitásunk őszinteségére sötét árnyékot vet. Minden esetre arról tesz bizonyosságot, hogy daczára nehéz próbáltatásoknak, nemzetünk egyik ősi gyarlósága még mindig typicus bajunk — a politikai bátorság hiánya.

Nem sajnálatos jelzője e időnknek, ha hírlapi támadások ellen Hunfalvi Pál a Budapesti Szemlébe kénytelen menekülni, hogy védje más közönség előtt az ügyet, mint kik előtt megtámadva lett.

Nekem is önálló röpiratra kell magamat elszánnom, és zsurnalistikai mohósággal sebesen könyvet írnom, hogy önfelelősségemre fesztelenül elmondhassam a mi szívemet nyomja oly vádak ellen, melyek korunk legjobbjainak emlékére szóratnak épen azok által, kiket a történelmi igaz-

ság kérlelhhetlenül el fog itélni a nemzet szenvedéseieért.

Nem szomoru jelzője-e napjainknak, ha Szilágyi Sándor — és pedig méltán — örvendetes jelenségnek kénytelen látni, hogy — „midőn az u. n, olcsó népszerűség tételeivel ellenkező szabadszó korlátozására, a véleményyszabadság elnyomására kísérletek tétetnek, olyan erős munka, mint Kemény emlékirata, világot láthat?”

E méltó panasz hála istennek nem olvasó közönségünket illeti. Ez fényesen válaszolt, midőn Beksics jeles munkáját két hét múlva új kiadásra kellett szedetni.

Nem látjuk-e, miként válik el közönségünk érdeklődése politikai irodalmunk mai irányától?

Hisszük-e, hogy sikerülni fog a Deák és Kemény által nagygyá teremtett „Pesti Napló“-nak tőlök öröklött közönségét magával rántani, midőn oly oltároknál kezd áldozni, melyeknek — nem nekünk — elitélt multja, de sem jelene, sem jövője — hála a magyarok istenének — nincs.

Ily ferdeségek épen najainkban burjánóznak. Ezeknek véget csak a történelem tiszta megvilágítása vethet.

Ez első sorban azok feladata, kik még ama kor részvevői közül élünk.

Bizzunk tántorithatlanul az igazság diadalában, és az új nemzedék elfogulatlan józanságában.

Vég szó.

Bármennyire sajnálom is, hogy Gyulaiként „multunk megítélésében annyi elfogultság, előítélet és egyoldalúság“ férkőzött a forradalom eseményei lefolyásának felfogásához, és bármily közel érintett is személyesen e felfogások elferditett iránya, nem bírtam elég hiusággal, hogy annyi jeles és tehetségesebb kortársak közt magamat érezzem kiválólággal kötelezve elmondani mindazt, mit ezen eseményekről mint szemtanú tudok, és helyreigazítani a köztudalomban a sok tévedést.

Harmincz éven át láttam sorban kidőlni ama kor legtöbb kitünőségeit a nélkül, hogy koruk eseményeiről saját tudomásukat hátrahagyták volna az utódoknak.

Azt láttam ismétlődni az irodalomban, a mi történt velünk a közéletben a forradalom alatt.

Mig a nemzet nagy emberei a dolgok élén álltak Pesten, mig egy Széchenyi, Deák, Batthyányi tartották kezökben a vezéri pálczát, mi balsejtelmek közt, de ingadozás nélkül követtük őket.

A pesti futás után Debreczenben vezérek nélkül magunkra hagyatva láttuk magunkat, vissza lettünk adva önmagunknak, s mi önállók lettünk, akartunk és tettünk.

És noha az akkori hatalom megszabadulva fékeitől a korlátlanságig emelkedett, mi pedig megfosztva véreinktől és az erők javától tetemesen gyöngültünk, mégis mint a fennebbi té-

nyekből kitűnik, annyira szögletbe szorítottuk a forradalmi törekvéseket, hogy csak egy erőszakkolt statuscsinnyal birt ismét felülkerekedni és uralmát fentartani.

Az irodalomban is így maradt ránk hagyománykép akarni és írni, nem mert hivatva érezzük magunkat, de mert ők — a vezérek — Keményt kivéve — nem hagytak hátra semmit.

Mindez azonban engem nem csábított tette. Sorsom úgy hozta magával, hogy sokkal többször álltam a közáramlattal szemben, hogysem az írás kedvetlenségeire vágyhattam volna oly korban, hol a nyugalom az élet fő szüksége.

Hadat üzeni a történelem eddigi felfogásainak, felforgatni a köztudalomba befészkelte ferde eszméket, darászfészekbe nyulni, az igazság fáklyamelegével oszlatni a nymbusz megsürdött kódét, hogy mögötte lássuk a rideg valót, szép csalódásaitól fosztani meg a büszkélkedő öntudatot, az igazság szobrát állítani a bálványok oltárára — a tudomány szempontjából magasztos feladat lehet, de nem koromat megillető hivatás; mert nem lehet felednem, hogy a harczot megindítani vajmi könnyű, de kiküzdeni sok erő és hosszú kitartás kell.

Nem vágytam tehát semmikép e dicsőségre.

Minek mondjam el épen én, mi soknak fájhat. Miért törjem szét a bécsi camarilla tetszetős játékszerét, mely annyi féktelen becsvágyat, önzést és könnyelműséget eltakar. Ott van a „német.“ A megtorlás politikájának bűnei elfedik kényelmesen a kezdet hibáit is. A következmények isszonyatos képeinél inkább láttassunk együgyű megcsalatottaknak, mint bünszerzőknek.

Csakhogya ez minden egyéb, csak nem az igazság korunk történelmében.

Mindegy. Nem az én dolgom — gondolám magamban. Ámíttassa magát tovább is a nemzet, ha kedve telik benne. Hítesse el magával, hogy a bécsi camarilla, mely képes volt a nemzetet Batthyányi, Széchenyi, Deák, Kossuth, Eötvös, Mészáros s társai kormányzása alatt, kedve jöven forradalomba vinni akaratlanul, ma, ha akarna is, tehetetlen volna.

A hit boldogit. Minek romboljuk szét.

Mindezekhez semmi kedvet nem éreztem.

Volt azonban egy szent kötelesség, melynek nyomásától nem birtam menekülni. Nem pedig azért, mert e téren senkit sem nyomott, nem nyomhatott a kötelesség érzete súlyosabban mint épen engemet.

Gyulai Pál a „Budapesti Szemlében“ Kecskeméthy Aurélnak Széchenyi Istvánról irt munkájáról elismeréssel szól, mert szaporítja az anyagot a legnagyobb magyar életének megírásához.

Ez anyagot gyarapítani senki sem érezhet magában elutasíthatlanabb kötelességet, mint épen én, ki közpályájának utolsó három évét közvetlenül mellette éltem oly bensőségben, mint senki más.

Elszántam tehát magamat összehalmozni annyi anyagot, mennyi tölem csak telik.

Eleinte csak sejtettem e munka nehézségeit. Bátran haladtam a 48-ki forradalom keletkezésének történeteig. Az ő élete egészen beolvad nemzetének történelmébe s én róla írva kénytelen voltam amaz idő eseményeit megírni.

A forradalom keletkezésének idejét elérve, e végzetes öt hónapban, 1848. april kezdetétől au-

gusztus végeig, egy nagy lélektani problema előtt álltam.

A forradalom keletkezésének fokkonkinti fejlődéséből kelle kimutatnom fatumának motivumait is. Mert ez így volt a valóságban is.

Nekem tehát a 48-ki eseményeket a Széchenyi gróf felfogása után kelle elmondanom, a mint azok fokozatos fejlődésükben kedélyére hatottak, és végkép a catastrofát előidézték.

Nem vala tehát más választásom e nehéz munkánál, mint vagy hűtelenné lenni feladatomhoz és mellőzni a nagy gróf életében az általa kezünkbe adott s annyszor hangsúlyozott lélektani motivomukat, vagy azokat hiven követve felforgatni történelmünk eddigi minden előadásait.

A nagy gróf megrendítő fátuma a 48-ki események csoportozásában ma még egy felette homályos pont, melyet oly mélységű lélekbuvár mint Kemény megfoghatóvá tehet, és páratlan bonczoló tehetségével kielégíthet még kényesebb igényeket is a megoldásban.

Minek bonczolnám e nagy lélek rejtelseit, én nem lélekanatom, de elbeszélő vagyok, ki azon fonalszálat követem, melyet ő maga kezünbe adott, és végzetes döblingi útja előtti napokban annyszor ismételt.

A sötét eszme, mely egész agyszervezetét hatalmába ejtette, a veres fonal, mely forradalmunk egész történetén keresztülvonul s azt sajátos világításban mutatja fel

És e világítás felette szomorú — mélyen leverő. De nekem e nyomot követni kellett, attól nem térhettem el.

A nagy gróf életének ecsetelésénél az ese-

mények egymásból folyó fejlődésének elemzéséből oly kép tárul fel szemeink elé, melyet — őszintén bevallom — alig lett volna bátorságom felmutatni, ha szigorun kitűzött feladatom — a nagy gróf felfogásait követni — nem kényszerít reá.

A nagy gróf felfogásait mindenekben megerősíti Kemény monumentalis munkája a forradalomról.

Két ily szellemi tekintély tanuskodása előtt meghajolna a kutató történész még akkor is, ha felfogásaik nem volnának a helyzet józan mérlegelése, és minden írott források által támogatva, és a dolgok természetes fejlődésében megmagyarázva.

Igy állt elő Széchenyi gr. életének a korbeli leírásából korunk történetének egészen új, eddig ismeretlen világa, melyben a dolgok fenekén rejlő nagy érdekek és a felszínen látszó emberi szenvedélyek kölcsönhatásából kényszerűleg domborodnak ki az események.

Ma már — hála Kossuthnak — a magyar történész feladata legkényesebb pontjaiban felette meg van könnyítve.

Ki mert volna a 48-ki nagy miniszteriumból egy minisztert a szó és eszközgő perfidia azon színében felmutatni, mint azt Kossuth „Irataim“ II. kötetének 351—356. lapjain teszi.

Kossuth e munkája történelmünk megbecsülhetlen forrása. Minden kétséget, mely történeti felfogásunk ellen felhozható volt volna, teljesen eloszlatozott.

Eljárásának, melylyel a haza sorsát eldöntötte, benső indokait, noha a fenmaradt okmá-

nyokból kirínak, mégis alig mertük volna elmondani, ha ő megfoghatlan naivsággal nem teszi.

Senki sem igazolhatja meggyőzőbben az osztrák politika ingadozásait 48-ban, ápril elejétől október kezdetéig, mint Kossuth maga. Sőt fényesen bizonyítja Kossuth e művében, hogy Bécsben jobban ismerték gyöngé oldalainkat, mint önmagunk s több türelem és kitartással küzdöttek a forradalom kitörése ellen, mint mi.

A bécsi camarilla hőseit a magyar történelemben senki sem czáfolta meg behatóbban, mint Kossuth maga.

S midőn én kényszerülve a nagy gróf miatt, forradalmunk történetének fejtegetését megkísérlettem, el kelle telnem köszönettel Kossuth iránt, hogy „Iratái“-ban nehéz feladatokat annyira megkönnyítette.

Imádói ugyan vakbuzgóságukban még oly tényeket is, mint a *pragmatica sanctio* felforgatása és a detronisatio elvitatnának tőle.

Szerencsére ő maga áll ellenökben és magáénak követeli ezeket elmondhatlanul.

Elmondottam a fennebbiekben, mi vitt akaratlanul a 48-ki események feldolgozásához. Még csak az volt előttem kérdés, megjött-e már ideje az ilyesek közzétételének?

Sokat adtam mindig Gyulai Pál ítéletére, de bevallom, inkább hittem, mint meggyőződve voltam, midőn mondja: „itt az ideje, hogy szabadon és minden oldalról vizsgálódjunk, tőrjünk a szokottól eltérő szempontokat, hallgassuk meg a különböző felfogásokat s így egyengessük a történetírás utját.“

Ám megérte ő is a „csalhatatlanok anathemáját.“

Megjelent azonban Beksics G. jeles munkája: „Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés.“

Ez tisztaba hozott kételyeimmel és ma már nem haboztam e röpiratot is megírni és közrebocsátani. Sebes elszánással rögtönzött munka ez, de a mely közönség annyi érdeklődéssel fogadta Beksics művét, nem lehet közönyös oly felderítések iránt sem, melyek az ő művének fő tárgyát — a multak bírálatát — bővebben is illusztrálják.

Amott a tuloldalon szeretnék e munka jelentőségét Kemény emlékiratának rovására jegyezni. Pedig ez emlékirat közleményei nem ujak, minden lényegesebb adatait megtaláljuk Keménynek monumentális munkájában.

Persze sem Pulszky, annyival kevésbé Irányi nem próbálkoztak ilyféle dolgozat nehézségeivel, nem ismerik ily tanulmányok roppant fáradságait, mikor óriás halmazból kell előszedni az egyes vonásokat, melyek az alakot élethűen előnkbe állítják, hol a kort, melyben élt, a tért, melyen működött teljesen ismernünk és átéreznünk kell, hogy működését és állását helyesen megjelelni, törekvéseit és hatását korára kimutatni bírjuk.

Ha Beksics kész történelmet talál, munkája felette meg van könnyítve. De neki történelmet kelle teremtenie, hogy abban Kemény helyét megtalálja és megjelelhesse.

Ime Irányi, a 49-ki „Flámingó“ itt áll szemben a 49-ki békepárti vezérrel, elmondja ma is, a mit akkor mondott, azon szavakkal, légből szedett érvekkel, mindent állítva, mitsem okadatolva — mint akkor. Ő részvevő pártember most is, mint akkor.

De Pulszky — ki mitsem tud ama kor eseményeiről, nem leli helyét Keménynek. Ismeri Keménynek minden kiválóságait, épen ellenkező nemes sajátságait, miben kortársai közt kimagaslott.

És mégsem birja emlékiratát jellemével összeegyeztetni, az nem egyebb mint nemtelen rágalom azaz „pártszenvedély által dictált igaztalan vád“ a forradalom és Kossuth ellen.

Nem lehet, hogy nemtelenség és rágalom valakihez távolabb álljon mint Beksics hű alakjához Keményhez.

Irányinak szerencséje, hogy nem érti korunk történelmét, nem értette nemzetünk multját, szerepelt benne Heineként mint egy kődarab, melyen egy nagy ember elbotlott. Ő Madarász ingatlan hive volt. Osztózzék annak minden dicsőségében. Közeljárt a kereskedelmi miniszter tárczájához, mikor ura és mestere Madarász László belügyminiszterségét erőszakolta.

Beksics könyvének — egészen más jelentősége van.

Én e munkától korunk — Széchenyi mellett — legmélyebb politikusának és legnagyobb publicistájának és általában fajunk és korunk egyik legnemesebb alakjának hű jellemzését vártam.

Mily széles körű tanulmányozás kell, hogy Keményt Széchenyivel, Deákkal, Szalayval, Eötvössel sat. mérlegre tegyük s súlyát helyesen megtaláljuk.

Beksics pedig megtalálta.

De nem ebben van művének kiváló jelentősége.

Korunk történelmének megítélésében ez az első szó, melyben az új nemzedék behatóan nyilatkozik.

Ezért nem igen volt kezemben könyv, mely idegeimet oly élénk rezgésben tartotta volna fogytig, mint Beksics könyve.

Nem merem hinni szemeimnek, hogy a minket követő nemzedékek első sorában már találkozzék, ki ennyire bírja magát korunk mesterségesen teremtett, megfoghatlan könnyelműséggel ápoltságból emancipálni, és meg nem zavarva a szemfényvesztő áramlat által, bír elfogulatlan szemekkel nézni multunk szövevényeibe.

Felismerni és felbecsülni tudni a kincset, mely Kemény Zsigmond munkáiban rejlik szellemvilágunk és történelmünkre nézve, hasznosítani annak tanulságait, ebben fekszik jövőnk biztosítéka.

E munkából éledt fel bennem a remény, hogy a jövő nemzedékben felébred újra azon áldásos cultusz, melytől korunk 48-ban eltért, s igen oltároknál áldozva annyit szenvedett.

Bennök és általok fog feléledni újra e hazában a Széchenyi-cultusz, mely megtanít bennünket, keleti fajt európai missiónk felismeréséhez és a felismerésben annak betöltéséhez.

Ám folytassátok tovább is bálványimádó üzelmeiteket — a nyomunkba lépő nemzedéket az igazság felismerésétől eltéríteni nem fogjátok.

Beksics könyve és a közönség érdeklődése a leglesújtóbb ítélet Pulszky lármáira és Irányi vádjaira.

Ti lármázzatok, mi várunk.

„Várni — így szól Lamartine — ebből áll az igazság egész bosszuállása, egyszersmind féltelme vagy vigasza azon neveknek, miket az újabb napok történelme megőriz a világtörténet számára.“

Vége.